

LIETUVOS TEISĖS UNIVERSITETAS

**SPECIALYBĖS KALBA:
SISTEMA IR VARTOSENĄ**

MOKSLINĖS KONFERENCIJOS DARBAI

KONFERENCIJĄ RENGĖ LIETUVOS TEISĖS UNIVERSITETO
KALBOS KULTŪROS KATEDRA IR VALSTYBINĖ
LIETUVIŲ KALBOS KOMISIJA

2004 m. lapkričio 26 d.

Vilnius 2004

UDK 808.82-06(06)
Sp-17

**Sudarė: Gintautas Akelaitis
Rūta Brūzgienė
Asta Kunevičienė
Renata Maneikaitė
Laima Pečkuvienė
Vida Žilinskienė**

Recenzavo:

Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vadovė doc. dr. **Danguolė Mikulėnienė**

Leidiny s svarstytas Lietuvos teisės universiteto Valstybinio valdymo fakulteto Kalbos kultūros katedros 2004 m. spalio 14 d. posėdyje (protokolo Nr. 1 išrašas) ir rekomenduotas spausdinti

Lietuvos teisės universiteto vadovėlių, monografijų, mokslinių, mokomųjų, metodinių bei kitų leidinių aprobavimo spaudai komisija 2004 m. lapkričio 9 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-2) leidinį patvirtino spausdinti

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Kalbos kultūros katedros el. paštas – kkk@ltu.lt

Spausdinama pagal autorių pateiktus rankraščius

Leidybą parėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija

ISBN 9955-563-79-6

© Lietuvos teisės universitetas, 2004

© Valstybinė lietuvių kalbos komisija, 2004

TURINYS

Pratarmė	4
G. Akelaitis. Specialybės kalbos turinio ir dėstymo problemos.....	5
D. Aliūkaitė, I. Sideravičiūtė-Mickienė. Informatikos terminai: vartoseną ir vertinimai.....	12
R. Brūzgienė. Intonacija kaip kompozicijos pagrindas teisininkų kalbose.....	22
N. Bizys. Edward De Bono's Cort Thinking Program and books for teaching English to law students in Lithuania by an Australian.....	28
V. Celiešienė. Akademinės spaudos kalbos apžvalga.....	36
K. Geben. Naujosios leksikos tendencijos radijo ir televizijos pranešėjų kalboje (pagal Lietuvos lenkų tautinės mažumos radijo ir televizijos laidų kalbos analizę).....	42
G. Kavaliauskienė. Specialybės tekstų skaitymas: savianalizė ir tikrovė.....	47
A. Kazlauskienė. Kalbėjimo tempas ir funkciniai stiliai.....	56
R. Koženiauskienė. <i>Noscitur ex sociis</i> : stilistinės frazeologijos aiškinimas teismų kalbose.....	60
I. Norvilaitė. Būdingiausios sintaksės klaidos VSDK Petro Vileišio geležinkelių transporto fakulteto studentų baigiamuosiuose darbuose....	67
L. Pečkuvienė. Kelios pastabos dėl kelių kalboje vartojamų priesagos –inis, –ė būdvardžių.....	77
G. Pranckietytė. Lietuviškosios filosofijos terminijos formavimasis XIX a. pab. Lietuvoje.....	81
V. Stankevičienė, R. Žukienė. Tarptautiniai terminai elektrotechnikos terminijoje.....	86
S. Šileikis. Tarptautinė leksika ir multilingvistinės kompetencijos ugdymas.....	90
V. Šulga. Vandentvarkos terminijos bruožai.....	96
A. Umbrasas. Prielinksniniai teisės terminai 1918–1940 metų Lietuvos kodeksuose.....	102
V. Valiukėnas, P. J. Žilinskas. Iš anglų kalbos akronimų sudaryti lietuviški metrologijos terminai.....	109
A. T. Veličkienė. Nomen est omen.....	114
R. Vladarskienė. Žodžių <i>atitikti, atitikimas</i> vartoseną teisės aktų kalboje	118
G. Žalkauskaitė. Lingvistinės įtaigos priemonės teismo kalbose.....	123
V. Žalkauskas. Mokslo ir technikos terminijos naujovės ir problemos....	129
V. Žilinskienė. Dažniausios administracinio lietuvių kalbos stiliaus tekstų priesagos.....	135
D. Žukaitienė. Žvilgsnis į savivaldybės dokumentų kalbą.....	143
R. Žukienė. Tikslas, paskirties ir sąlygos reiškinimas technikos mokslų tekstuose.....	151

PRATARMĖ

Šiame leidinyje yra spausdinami darbai trečiosios konferencijos, kurią Lietuvos teisės universiteto Kalbos kultūros katedra rengia kartu su Valstybine lietuvių kalbos komisija. (Pirmoji konferencija įvyko 2000 m. gegužės mėn. Ji buvo skirta teisės kalbos taisyklingumo ir stiliaus problemoms. Antrosios konferencijos, vykusios 2002 m. lapkričio mėn., metu buvo nagrinėjami klausimai, susiję su profesinės kalbos teorija ir praktika.) Ši konferencija tęsia antrosios konferencijos metu pradėtą diskusiją apie specialybės kalbą, jos santykį su aukštojoje mokykloje dėstomais specialybės dalykais, atitinkama terminija, dėstyimo metodika. Be to, daug dėmesio kreipiama į tai, kad iki šiol aukštosiose mokyklose dėstytas kalbos kultūros ir specialybės kalbos dalykas pakeistas specialybės kalbos kursu.

Šios konferencijos pranešimų tematiką iš dalies lėmė didesnis naujosios specialybės kalbos programos dėmesys terminijai. Keli pranešimai kaip tik ir skirti terminijos klausimams. Keliuose kituose pranešimuose atkreiptas dėmesys į funkcinių stilių ypatumus. Taip pat bandoma analizuoti kalbėjimo tempo, intonacijos svarbą kalboje. Nepamiršti ir tradiciniai kalbos kultūros klausimai (tikslas, paskirties ir sąlygos raiška, priesagų vartosena, tam tikri leksikos klausimai). Nepamirštos dėstyimo problemos.

Tikimasi, kad šios konferencijos darbai padės mums visiems geriau įsigilinti į atitinkamos mokslo srities terminiją ir į kitus svarbiausius klausimus, numatytus naujojoje specialybės kalbos programoje.

Sudarytojai

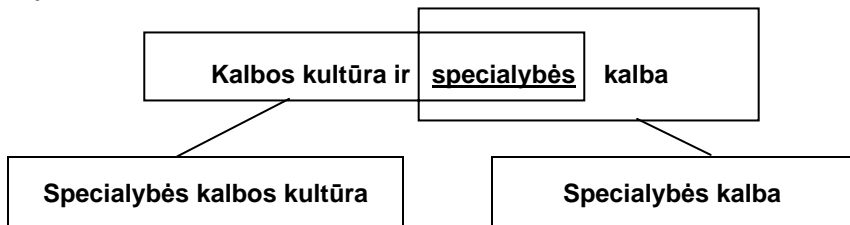
SPECIALYBĖS KALBOS TURINIO IR DĖSTYMO PROBLEMOS

Gintautas Akelaitis

*Lietuvos teisės universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
tel. 85 2714583, el.paštas kkk@ltu.lt*

Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje darbo grupė 2003 m. parengė Specialybės kalbos programą [žr. 7: 18-21]. Komisija savo posėdyje tai programai pritarė. Naujoji programa reiškia, kad universitetuose kalbos kultūros ir specialybės kalbos dalykas, kuris buvo dėstomas visiems, išskyrus lituanistus, yra keičiamas kad ir artimu, bet nauju dalyku – specialybės kalba. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos teikiama programa yra apibendrinamojo pobūdžio. Pagal tą apibendrinamojo pobūdžio programą universitetų katedros, kurioms priklausė kalbos kultūros ir specialybės dalykas, turėjo parengti sau pritaikytas programas ir nuo 2004 m. rudens semestro vietoje kalbos kultūros ir specialybės kalbos pradėti dėstyti specialybės kalbą, kuriai, kaip nurodyta Valstybinės lietuvių kalbos komisijos teikiamoje programoje, turi būti skirta ne mažiau kaip 3 kreditai ir kuri turi būti dėstoma jau įsitraukusiems į specialybės studijas studentams, t.y. ne anksčiau kaip 4 – 6 semestruose.

Natūralu, kad iš tikrųjų dvilypis kalbos kultūros ir specialybės kalbos dalykas skilo. Jo skilimas ir to skilimo skaidmenys buvo implikuoti pačiame dalyko pavadinime, kurio svarbiausias žodis buvo *specialybės*. Plg. schemą:

Iki to laiko, kada Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje pradėjo dirbti naujos programos kūrimo grupė, vyko savaiminė kalbos kultūros ir specialybės

lybės kalbos dalyko transformacija. Tas dalykas aktyviau dirbančių atskirų dėstytojų ir katedrų iniciatyva krypo specialybės kalbos kultūros linkme. Atitinkamų specialybių studentams ir įvairiems specialistams parašyta ir išleista kalbos patarimų (tiksliau – kalbos taisymo) rinkinių¹, specialybės kalbos kultūros pratimų rinkinių². 2003 m. Lietuvos teisės universitete išleistas pirmas specialybės kalbos kultūros vadovėlis. Jis turi Aukštųjų mokyklų bendrųjų vadovėlių leidybos komisijos rekomendaciją ir tinka, kaip nurodo vadovėlio autorės, ne tik Teisės universiteto įvairių studijų programų studentams, bet ir kitų universitetų socialinių mokslų studentams [5: 5]. Vadinasi, akivaizdu, kad buvo įdirbis pakelti specialybės kalbos kultūros dėstymą į aukštesnį lygmenį. Kita vertus, ir nuo bendrosios kalbos kultūros atskirta specialybės kalbos kultūra išlieka kaip specialiosios vartosenos normų diegimo, paprasčiau tariant, atitinkamai specialybei būdingų kalbos negerovių taisymo dalykas. Tai labai reikalinga, kad būtų palaikytas visų specialiosios vartosenos, plačiau imant, mokslo kalbos, taisyklingumas ir grynumas. Bet specialybės kalbos kultūra neduoda būsimajam atitinkamos specialybės atstovui to, ko paskui iš jo reikalauja patys kalbininkai, ypač terminologai: terminus ir visą specialybės kalbą turi kurti atitinkamų sričių specialistai, – kalbininkai jiems gali padėti tik kaip patarėjai, konsultantai. Kita kalbos kultūros ir specialybės kalbos dalyko keitimo priežastis: gimnazijų ir vidurinių mokyklų baigiamosiose klasėse buvo dėstoma bendroji kalbos kultūra iš patyrusio kalbos kultūros specialisto J. Šukio parengto vadovėlio (beje, jo, kol nebuvo specialybės kalbos kultūros vadovėlio, kaip glausto šaltinio griebdavosi ir studentai). To paties dalyko kartojimas kad ir aukštesniu, specializuotu lygiu mažino norą studijuoti tai, kas iš dalies jau girdėta. Negana to, pradedantieji universitetų kalbos kultūros ir specialybės kalbos dėstytojai kartodavo daug bendrosios kalbos kultūros dalykų. Tų dalykų kartojimą lemdavo ir objektyvios priežastys – tarkim, tai, kad tam tikrų specialybių, ypač humanitarinio profilio, kalba neišsiskiria ryškiomis vartosenos ypatybėmis.

Šie svarbiausi ir kai kurie kiti motyvai (ypač mokymas iš klaidų, nuolatinis rodymas to, kas netaisyklinga) ir lėmė, kad Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje programos rengimo grupė pasuko radikalesne linkme – sukurti *specialybės kalbos* programa.

Iš pradžių kilo specialybės kalbos programos krypties ir nuo krypties pareinančios programos struktūros parinkimo problema. Ta problema sudėtinga, nes ne tik lietuvių, bet ir apskritai kalbotyroje, regis, nėra sukurtos specialybės kalbos teorijos, pasigendama net aiškiai išdėstytos moksliniu metodologiniu pagrindu paremtos specialybės kalbos sąvokos. Dėl to van-

¹ Didumą tų rinkinių yra aptarusi ir įvertinusi D. Blažinskaitė savo straipsnyje, išspausdintame „Kalbos kultūros“ žurnalo 76 sąs. (p. 152 – 159).

² Iš naujausių pratimų rinkinių minėtinas Vilniaus Gedimino technikos universiteto dėstytojų parengtas rinkinys „Specialybės kalba“ (2003).

giai tiriama atskirų specialybių (ir profesijų) kalba. Tirti pasirenkama daugiausia terminija, be to, ji dažniausiai tiriama istoriniu aspektu [plg. 2]. Tą teiginį galima paremti ir negausiais lietuvių kalbotyros pavyzdžiais: D. Eigirdienė yra apgynusi disertaciją apie tekstilės terminų kilmę, A. Umbrasas parašė disertaciją apie pirmosios Lietuvos Respublikos teisės terminus. Svarbu ir originalūs įvairių sričių ne tik terminų, bet ir sąvokų žodynai; pastarieji populiarūs Vakarų šalyse (pl. žr. apie tai, pvz., [4: 4]). Vakarų šalyse kaip specialybės kalbos šaltiniai, sudaryti iš būtiniausios leksikos, būtiniausių gramatikos taisyklių ir atitinkamų specialybių tekstų ištraukų, pateikiamos mokomosios knygos, skirtos tiems, kurie universitetuose specialybės dalykus studijuoja užsienio kalba. Taigi siūlyti universitetuose dėstyti gimtąją – lietuvių – specialybės kalbą yra drąsus, daug ką ir pačioje lietuvių kalbotyroje stimuliuojantis užmojis. Pirmiausia turėtų būti dar intensyviau rašomi ir leidžiami profesionaliai parengti įvairių sričių terminų žodynai – tokie kaip „Elektrotechnikos terminų žodynas“³. Terminų žodynų rengimą atitinkamos Lietuvos mokslo institucijos turėtų vertinti kaip rimtą mokslinę veiklą, o ne kaip populiarių leidinių rašymą. Didelė terminų žodynų rašymo kliūtis yra tai, kad trūksta mokslininkų, profesionaliai pasirengusių arba bent savarankiškai įgijusių terminografinio darbo pagrindus. Specialybės kalbos programoje numatomos terminografijos pagrindų temos turėtų šį trūkumą bent kiek šalinti. Didžiausia problema – mokslinis įvairių specialybių kalbos gramatinių ypatybių (tarp jų ir tekstų gramatikos) tyrimas. Bet apie tai vėliau. Dabar grįžkime prie sukurtosios Specialybės kalbos programos.

Specialybės kalbos programos, kurią Valstybinė lietuvių kalbos komisija teikia universitetams, pradžioje (glaustuose paaiškinimuose) yra nurodyti du teoriniai principai. Pirmą, programa remiasi lietuvių kalbotyrai dar neįprastu, Vakarų, pirmiausia anglų, kalbotyroje esamu dvinariu kalbos, tiksliau – kalbos vartosenos, skaidymu: ten skiriama kalba, kuri *vartojama visų*, *bendrojoje aplinkoje* (language for general purposes), ir kalba, kuri *vartojama specialiojoje aplinkoje* (language for special purposes). Akivaizdu, kad tos antrosios dalies viena iš svarbiausių šakų yra specialybės kalba. Antrasis principas nevienalytis – teigiama, kad programoje yra derinami „studentų profesiniai poreikiai ir kalbos funkcijos“ [7: 18]. Iš to dvilypio principo tik terminijos ir terminografijos pagrindų skyrius turi lingvistinį pagrindimą, jis pripažįstamas kaip specialybės kalbos pagrindas [žr. 7: 18]. Kiti skyriai – viešojo kalbėjimo, kalbos elektroninėje terpėje, iš dalies ir rašytinio specialybės teksto – yra atsiradę dėl numanomo studentų profesinio poreikio. Tų skyrių temos yra detalizuojamos pagal principą – tokios kalbinės kompetencijos reikės būsimoje profesinėje studento veikloje. Nevienalytis ir programos įvadas. Ta vieta, kur kalbama apie normą, norminimo ir kodifikavimo kriterijus, normų diegimo praktiką, normos pažeidimus ir jų vertinimą, nevalingai verčia ma-

³ J. Žiurlio 1954 m. išleistas lietuviškas teisės terminų žodynas jau yra ne tik sunkiai gaunamas, bet ir senstelėjęs moksliniu atžvilgiu, jame yra kalbos taisyklų ydų.

nyti, kad čia yra *kalbos kultūros* įvadas. Žinoma, specialybės terminų kūrėjui, specialybės kalbos vartotojui tuos dalykus reikia išmanyti. Bet kaip juos pateikti specialybės kalbos savitumo kontekste?

Kaip rodo glausta turinio apžvalga, specialybės kalbos programa stokoja vieno teorinio kalbinio pagrindo. Tie skyriai, kurie atsirado dėl poreikio principo, kertasi su kitais universitetuose studijuojamais dalykais: viešasis kalbėjimas – su atgyjančiu retorikos dėstymu, su protokolo ir etiketo pagrindais; rašytinio teksto struktūros, akademinių rašto darbų fragmentas sutampa su studijų įvado temomis; kai kurių specialiųjų raštų rengimas yra raštvedybos arba dokumentalistikos dėstymo objektas. Gerai, kad programos sudarytojų aiškiai nurodyta: teikiamoji programa yra *orientacinė*, universitetuose „ji derinama su konkrečiomis studijų programomis“ [7: 18].

Specialybės kalbos programa turi akivaizdžią kalbos ugdymo kryptį, kuri yra pasuktas lietuvių kalbos dėstymas per visas vidurinio mokslo pakopas. Aukštesniosiose klasėse nebeliko sisteminio kalbos kultūros kurso. Gal tai ir nėra blogai: kalbos kultūra suskaidyta dalimis, kurios prijungtos prie atitinkamų kalbos sistemos pažinimo ir kalbėjimo ugdymo temų V – X klasėse. Taigi kalbos kultūra kaip atskiras dalykas nebedėstoma nei vidurinio, nei aukštojo universitetinio mokslo pakopoje.

Ir paradoksas: kaip anksčiau didžiąja dalimi sutapo kalbos kultūros temos XI klasėje ir universitetinėse studijose, taip dabar, išskyrus terminijos ir terminografijos pagrindų skyrių, gerokai sutampa specialybės kalbos ir XI – XII klasių kalbos ugdymo programų⁴ temos. Žr. lentelėje.

Lentelė. Sutampančios Specialybės kalbos programos ir Kalbos ugdymo programos XI – XII klasei temos

Specialybės kalbos programa universitetų studentams nefilologams	Lietuvių kalbos ugdymo programa XI – XII klasei (turinio dalis)
Viešojo ir neviešojo kalbėjimo funkcijos	Privatus ir viešasis kalbėjimas
Viešųjų kalbų tipai	Kalbų rūšys
Viešųjų kalbų rengimas ir sakymas	Rengimasis kalbai. Kalbos teksto kūrimas. Kalbos sakymas
Pasirengimas dialogui	Rengimasis diskusijai
Dialogo strategija	Diskusijos eiga
Dialogo apibendrinimas	Diskusijos vertinimas
Teksto struktūra	Teksto struktūra
Pastraipa – pagrindinis teksto vienetas	Pastraipa. Pastraipos struktūra
Sakinių leksinės ir gramatinės siejimo priemonės, prasminės sakinių siejimas	Teksto siejimo priemonės
Gyvenimo aprašymas (CV)	Dalykiniai raštai: <...> gyvenimo aprašas
Kalba elektroninėje terpėje. <...> Rašto ženklų problema	Elektroninis diskursas (kalbos ypatybės ir stilius, rašyba ir skyryba)

⁴ Pagal atnaujintą kalbos ugdymo programą XI – XII klasėms yra 2004 m. išleistas V.Salienės ir A.Smetonos parašytas lietuvių kalbos vadovėlis.

Nors apmaudu (pirmiausia dėl neapsižiūrėjimo šio rašinio autoriui kaip vienam iš Specialybės kalbos programos rengėjų), bet dėl nurodytų sutapimų nereikėtų skambinti pavojaus varpu. Kita vertus, nereikėtų nusiraminti dėl to, kad lentelėje surašytos temos universitetuose bus dėstomos aukštesniu, moksliniu lygiu. Išėjimas – aiškus specialybės kalbos sampratos išdėstymas ir iš to kylantis dėstomo turinio apribojimas.

Taigi specialybės kalba yra bendrinės kalbos sluoksnis, skiriamas pagal bendrinės kalbos funkcinio ir socialinio susiskaidymo požymį, išsiskiriantis sava terminija ir suterminintais bendro pobūdžio žodžiais bei posakiais, taip pat savitais vidinės sakinio sandaros bruožais (t.y. savitomis konstrukcijomis, tų konstrukcijų variantiškumo, sinonimijos ir konkurencijos išgalėmis), savitais teksto konstravimo ypatumais ir savitomis tekstų rūšimis (dėl specialybės kalbos apibūdinimo žr. [1: 6]). Ne tik terminiją (nominacinius vienetus), bet ir specialybės kalbos gramatiką (tų vienetų sąveikos taisyklės) kaip būtinaį reiškinio, įvardijamo žodžiu *kalba*, komponentą pripažįsta visi tyrinėtojai [plg.: 2: 28; 3: 93], net ir tie, kurių analizės objektas yra dirbtinės arba net tariamos, perkeltine reikšme suprantamos kalbos [žr., pvz., 6: 33]. Tokia samprata aiškiai parodo, kad specialybės kalbos programoje turi atsirasti gerai apgalvotas ir tik iš jos, iš specialybės kalbos, pavyzdinių tekstų kylantis specialybės kalbos sakinio ir teksto gramatikos skyrius. Tas skyrius (ar skyriai) turėtų keisti temas, kurios nagrinėjamos pagal vidurinės mokyklos programą ir kurios yra atskirų universitetuose dėstomų dalykų sudedamosios dalys.

Specialybės kalbos dėstymas gali gąsdinti, jeigu jis bus suprantamas kaip uždavinys išmokyti visų specialybės terminų ir jais įvardijamų sąvokų apibrėžimų, išmokyti pačios subtiliausios įvairių specialybės tekstų kūrimo technikos. Taip mąstydami, krautumėmės ant pečių nereikalingą sisifiškąjį visos specialybės kalbos išmokymo akmenį. Be jokios abejonės, specialybės kalbos dėstytojas negali parengti savo kurso, nesigilindamas į atitinkamos specialybės terminų ir sąvokų žodynus, nenagrinėdamas tos specialybės kokybiškai parengtų tekstų. Jam turi rūpėti specialybės kalba ne tik kaip visuma. Jis privalo turėti *kalbinius* atitinkamos specialybės kalbos autonomiją formuojančių įvairių lygmenų logiškumo ir taisyklingumo, variantiškumo, konkurencinių išgalių, specialiųjų gramatinių elementų ir pan. atrankos kriterijus. Tyrimo objektas, kaip minėta, turi būti geros kokybės specialybės tekstai. Jie pirmajame darbo etape leis nevalingai išsivaduoti iš negatyvių kalbos reiškinų, paprastai tariant, iš kalbos klaidų rankiojimo ir taisymo. Žinoma, nuo netaisyklingų reiškinų įvertinimo nebus galima atsiriboti. Bet specialybės kalbos dalykas reikalauja ne tuos variantus demonstruoti, o pirmiausia vertinti savitus pozityviuosius kalbinius reiškinius, jų pavyzdžiais remtis ir veikti taip, kad būsimieji specialistai įgytų savo srities kalbos tvarkybos ir kūrybos įgūdžių, gebėtų aiškiai formuluoti konsultacinius klausimus kalbininkams.

Išvados

1. Specialybės kalbos dalykas radosi kaip dvilypės kalbos kultūros ir specialybės kalbos skaidmuo. Iš pradžių kaip dvilypiškumo šalinimo komponentas natūraliai formavosi specialybės kalbos kultūros dalykas.

2. Specialybės kalbos skyrimas yra paremtas dviem bendrinės kalbos susiskaidymo požymiais: *funkciniu* ir *socialiniu* bendrinės kalbos lemto susiskaidymu. Specialybės kalba yra toks bendrinės kalbos sluoksnius, kuris išsiskiria ne tik savita terminija ir suterminintais bendro pobūdžio žodžiais bei posakiais, bet ir savitais sakinio sandaros bruožais, viso teksto konstravimo skiriamosiomis ypatybėmis ir specifinio pobūdžio tekstais. Specialybės kalbos gramatikos pripažinimas leistų apriboti specialybės kalbą kaip autonomišką dalyką, padėtų išvengti į specialybės kalbą besiveržiančių kitiems studijų dalykams priklausančių, nors ir su specialisto kalbos ugdymu susijusių temų.

3. Specialybės kalbos ugdymo pamatas yra prestižiniai terminų ir sąvokų žodynai, terminų bankai ir, svarbiausia, geros kokybės specialybės tekstai. Įvairiopa kalbinė tų šaltinių analizė turėtų tapti specialybės kalbos dėstytojo ir metodinio darbo, bei mokslinių tyrinėjimų sritimi.

4. Specialybės kalba formuojasi savaiminiu būdu – per atskirų dalykų studijas. Specialybės kalbos dėstytojų uždavinys yra išugdyti būsimųjų specialistų gebėjimą ne tik lanksčiai vartoti skiriamąsias specialybės kalbos priemones, bet ir tapti savo srities kalbos tvarkybos ir kūrybos žinovais.

Literatūros sąrašas

1. Akelaitis G. Profesinė kalba, specialybės kalba, dalyko kalba: sąvokų santykis // Profesinė kalba: teorija ir praktika: mokslinės konferencijos darbai.– Vilnius, 2002, p. 5–8.
2. Czichocki S. Untersuchungen zur Entwicklung der Fachsprache der Chemie bis zum Ausgang des 19. Jahrhunderts // Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte 144. – Berlin, 1986, S. 1–76.
3. Gizbert-Studnicki T. Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej.– Warszawa–Kraków, 1986.
4. Klaus H. Fachausdrücke im Bankgeschäft / 7., volig überarb. Aufl.– Bern – Stuttgart, 1999.
5. Kunevičienė A., Pečkuvienė L., Žilinskienė V. Specialybės kalbos kultūra.– Vilnius, 2003.
6. Specialybės kalbos programa // Gimtoji kalba. – 2003. Nr. 8, p. 18–21.
7. Марковский Я. Э. Язык фотографии как семиотическая проблема.– Москва, 1988.

PROBLEME DES INHALTS UND DER LEHRE DER FACHSPRACHE

Zusammenfassung

In dem Artikel wird ein neues universitäres Programm „Fachsprache“ behandelt sowie werden die Probleme, die mit dem Inhalt und der Lehre der Fachsprache verbunden sind, gelöst.

Der Autor weist den Unterschied zwischen der Sprache eines Fachmannes und der Fachsprache auf. Die Sprache des Fachmannes wird Rücksicht nehmend auf die vermutlichen Bedürfnisse im sprachlichen Gebrauch gebildet. Diese Bedürfnisse sind vom Inhalt der beruflichen Tätigkeit abhängig. Die Fachsprache soll über ein wissenschaftliches linguistisches Fundament verfügen. Sie ist eine Schicht in der allgemeinen Sprache. Diese Schicht zeichnet sich durch einen eigenartigen Fachwortschatz aus und besitzt eine eigenartige Interaktion von Nominierungselementen, d.h. die eigenartigen Konstruktionen auf der Satz – und Textebene. Dieses Element fehlt im alten Programm „Fachsprache“.

Die Aufgabe eines Lehrers der Fachsprache ist die linguistische Kompetenz den zukünftigen Fachleuten in solchem Umfang zu verleihen, damit sie die Fachsprache in ihrem Tätigkeitsbereich gut gestalten sowie exakte Beratungsfragen an die Sprachwissenschaftler stellen können.

INFORMATIKOS TERMINAI: VARTOSENA IR VERTINIMAI

Daiva Aliūkaitė, Ilona Sideravičiūtė-Mickienė

*Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 12, 44270 Kaunas
tel. 8 37 42 26 04
el. paštas daiva.aliukaite@vukhf.lt*

Įvadinės pastabos

Kalba nėra tik komunikacijos priemonė, kalba – svarbi identiteto dalis, todėl nuostatos kalbos faktų atžvilgiu koreliuoja su apskritai kalbiniu netgi kultūriniu sąmoningumu.

Lingvokultūrologiniame diskurse įprasta sakyti, kad kalba – kultūros sąlyga, per ją perimama kultūra. Tokie ir panašūs teiginiai preskriptyviai įpareigoja kiekvieną kalbos vartotoją jausti atsakomybę už savo kalbą, kalbėjimo grynumą; paisydamas jų, kiekvienas vienos ar kitos kalbos vartotojas turi stengtis, kad jo kalba būtų švari, taisyklinga, savita, kad kurtų ypatingą jo kalbos „buveinę“ (plg. Maceina, [1998: 38]), į kurią „užsukęs“ kitos kalbos vartotojas išminktų naujų patirčių.

Tačiau taip jau įvykę, kad tam tikrose srityse, dažnas *kalbinis kodas*, kuris reikalingas komunikacijai ir užtikrina ją, yra *kalbos klaida*, ir atspindi ne ypatingą gimtosios kalbos pasaulėvaizdį, nes pastarasis niveliuojamas ne teiktinų skolinių, neįprastų sakinių konstrukcijų ir pan., bet liudija kalbos vartotojų lingvistinio sąmoningumo lygį, kita vertus, teikia tam tikros informacijos apie kalbinio prusinimo rezultatus bei kalbininkų darbo su viena ar kita terminija sėkmę ar nesėkmę.

Tam tikri specialieji diskursai, pvz., vadybos, ekonomikos, finansų, elektrotechnikos ir pan. nėra taip išsiplėtę ir be aiškių vartosenos ribų, todėl *klaidos*, pasitaikančios juose, nėra taip pavojingos kalbos kultūrai, negu ypatingo šiuo požiūriu (paplitimo ir vartosenos) diskurso – informatikos.

Kompiuteris – skiriamasis mūsų amžiaus požymis, jo poveikį visuomenės gyvenimui galima lyginti tik su rašto atsiradimu. Nepaisant to, kad statistiškai tik maža dalis lietuvių turi kompiuterinio raštingumo pradmenis, galybė naujų žodžių, sąvokų, frazių, įprasminančių informatikos srities procesus, sąlygas ir produktus, žinomi ir vartojami nemažos visuomenės dalies.

Ypač šių dešimtmečių jaunoji karta gali tapatinti save su *informacijos amžiaus karta*, pastaroji kategorija savo prasminėmis apibrėžtimis atitinka *Prarastosios kartos*, *Žemininkų kartos* ir pan. apibrėžtis, nes, kaip ir šių atstovai, *informacijos amžiaus karta* turi daug bendrų bruožų. Šiai kartai (informacijos amžiaus) bendra naujoji elektroninio diskurso komunikacija, kompiuterinio raštingumo pirmumas apskritai raštingumo atžvilgiu.

Dėl ypatingo civilizacijos vystymosi greičio, staigių kultūrinių ir technologinių interakcijų yra atsitikę taip, kad skolininį reiškinį reprezentuoja skolinys, nes nesuspėta laiku pasiūlyti tinkamo žodžio. O kaip teigia A. Kaulakienė, „plačiai paplitusį skolinį pakeisti jau nebe taip paprasta“ [2].

Kaip pastebėjo V. Žalkauskas, kompiuterijos ir ryšių technikos – naujų sričių – terminai dabar lems lietuvių terminijos, o gal apskritai kalbos būklę [2].

Šiame straipsnyje trumpai pristatoma, tyrimo, kuriuo siekta išsiaiškinti, kaip atrodo informatikos terminija kalbos kultūros aspektu. Nors šios srities objektai, reiškiniai dar ne taip seniai tapo neatsiejama kiekvieno gyvenimo dalimi, tačiau tai atsitiko kiek anksčiau negu išleista keletas kompiuterijos žodynų⁵. Šis faktas liudija, kad su terminų pasiūlymais akivaizdžiai pavėluota, todėl netaisyklingi, mėgėjiškai susikurti terminai sėkmingai įsigalėjo.

Eilinis kalbos vartotojas turėjo daugiausia galimybių įkliūti į šio profesinio žargono pinkles, todėl tik jo kalbinis sąmoningumas, asmeninė iniciatyva galėjo / gali pasitarnauti taisyklingo informatikos srities diskurso kūrimui.

Tirti tik vienos srities terminiją, tiksliau, nuostatas jos atžvilgiu pasirinkta sąmoningai, siekiant atsakymų nuoseklumo, kad respondentai nesiblaškytų ir pan. Kita vertus, požiūris į vienos srities terminiją kalbos kultūros aspektu iš esmės projektuotinas į bendrosios kalbos kultūros traktavimo dalykus, priklauso nuo požiūrio į gimtosios kalbos reikšmingumą. Galų gale tyrimo rezultatai gali prisidėti prie kalbos politikos formavimo, kodifikacinių sprendimų.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimu svarbiausia siekėme išsiaiškinti, ar jaunas žmogus, gyvenantis informacinėje visuomenėje, jaučia kalbinį tapatumą ir kokį vaidmenį priskiria sau kaip kalbos vartotojas, t. y. ar pats imasi veiklos ir siekia lavinti gimtąją kalbą ar patiki šį procesą specialistams. Tyrimu tikėjomės nustatyti:

- a) ar svarbu žmonėms vartoti taisyklingą lietuvių kalbą;
- b) ar žmonės mano, jog reikia informatikos moksle vartoti lietuviškus terminus;

⁵ Pvz., K. Paulausko ir J. Jasinavičiaus „Aiškinamasis kompiuterijos žodynas“; aiškinamasis anglų-lietuvių kalbų terminų žodynelis „Informatika ir kompiuterių įranga“, „Aiškinamasis anglų-lietuvių kalbų kompiuterijos terminų žodynas“, lietuvių-anglų-rusų-vokiečių kalbų terminų žodynas „Informatika“ [3].

- c) ar aktualu, kad juos mokantys žmonės vartotų taisyklingus lietuviškus informatikos terminus;
- d) ar respondentai, dirbdami kompiuteriu, vartoja ir ar norėtų vartoti lietuviškus terminus;
- e) ar kiekvienas respondentas mano, jog jis privalo vartoti taisyklingus lietuviškus terminus;
- f) ar žmonėms yra priimtini lietuvių kalbos kalbininkų siūlomi kompiuterijos terminai, ar juos vartoja;
- g) kokiais argumentais kalbos vartotojas grindžia savo nuostatas vartoti taisyklingus terminus,
- h) ar jis visiškai nereflektuoja kalbos kultūros dalykų ir tik inertiškai perima įsigalėjusius netaisyklingus variantus.

Tyrimo metodai ir apimtis

Tiriant taikyta anketinė apklausa, kiekybinis ir kokybinis statistikos duomenų analizavimas. Apklausoje dalyvavo Kauno technologijos universiteto (KTU) studentai iš įvairių fakultetų, studijuojantys informatiką, taip pat vyresniųjų klasių moksleiviai iš kelių Kauno vidurinių mokyklų bei gimnazijų. Iš viso 85 respondentai. Sisteminant surinktus duomenis, buvo naudotas „Kontent“ analizės metodas ir statistinė taikomoji kompiuterinė programa SPSS. Apibendrinat anketos rezultatus, straipsnyje nevengiama analitinių teiginių.

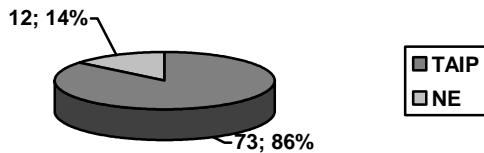
Tyrimo rezultatai

Pirmiausia respondentų klausta, ar jiems svarbu vartoti taisyklingą lietuvių kalbą? (1 pav.) Net 86 proc. respondentų teigia, jog jiems svarbu vartoti taisyklingą lietuvių kalbą. Atsakiusieji teigiamai savo atsakymus grindžia universaliomis preskripcijomis: *tai mano gimtoji kalba; kaip kitaip, juk aš lietuvis; taisyklingai kalbėti — yra gražu ir pan.* Neigiami atsakymai, pavyzdžiui, *koks skirtumas, kokia kalba; man tas pats*, atspindi respondentų indiferentiškas nuostatas kalbinio sąmoningumo atžvilgiu.

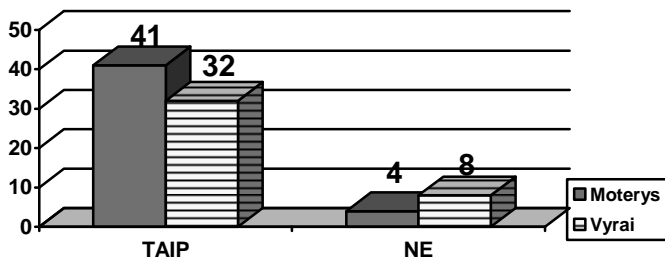
Moteriškosios lyties atstovės (žr. 2 pav.) yra šiek tiek kalbos požiūriu sąmoningesnės, tačiau skirtumas nėra didelis ir negalima vienareikšmiškai apibendrinti, kad vyriškosios lyties atstovai yra inertiškesni ir pasyvesni kalbos vartotojai.

Amžius beveik neturi įtakos respondentų požiūriui į taisyklingos lietuvių kalbos vartojimo svarbą. Tik šiek tiek daugiau vyresniųjų respondentų teigia, jog jiems svarbu vartoti taisyklingą lietuvių kalbą (3 pav.). Išsilavinimo kriterijus taip pat nėra reikšmingas, skiriant labiau ir mažiau kalbiškai susipratusius (4 pav.).

1 pav. Ar respondentams svarbu vartoti taisyklingą lietuvių kalbą?

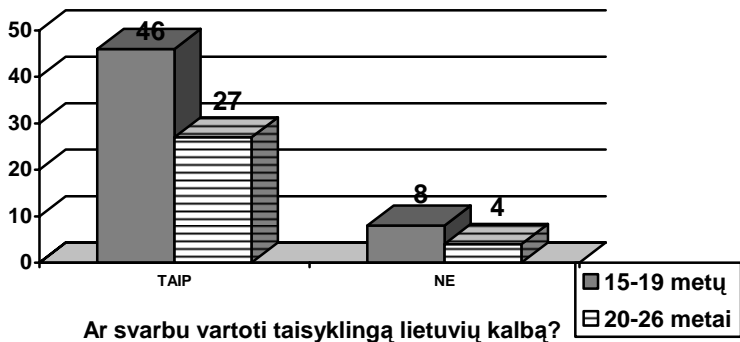

2 pav. Skirtingų lyčių respondentų požiūris į taisyklingos lietuvių kalbos vartojimo svarbą

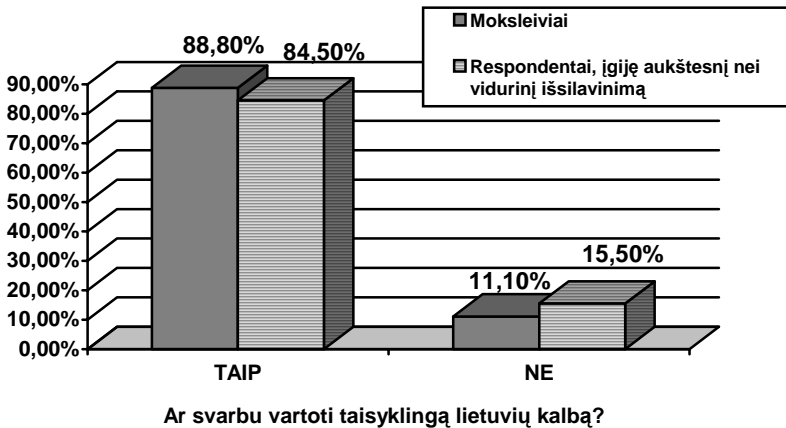
Ar svarbu vartoti taisyklingą lietuvių kalbą?

3 pav. Skirtingų amžiaus grupių respondentų požiūris į taisyklingos lietuvių kalbos vartojimo svarbą

Ar svarbu vartoti taisyklingą lietuvių kalbą?

4 pav. Skirtingo išsilavinimo respondentų požiūris į taisyklingos lietuvių kalbos vartojimą

Nors didelė dalis respondentų teigia, kad apskritai svarbu vartoti taisyklingą lietuvių kalbą, bet informatikos diskurse daugelis linkę rinktis netaisyklingus terminus, kadangi taisyklingi terminai sukelia nepatogumų (žr. 5 pav.). Savo neigiamą nuomonę dėl taisyklingų terminų respondentai argumentavo taip: *kai kurie lietuvių terminai yra nesuprantami ir juokingi⁶; lengviau bendrauti su kitomis šalimis; gerai taip, kaip yra; nesusipratimai garantuoti; visame pasaulyje naudojami tarptautiniai terminai, tai ko pas mus prisigalvoja visokių „daryklių“, „maigyklių“ ir pan.; lietuviški terminai gali ne visiškai atitikti terminą; tai padeda išmokti lietuvių kalbą; reiktų tokių terminų, kuriuos visi suprastų; jau esame įpratę prie anglišku, o lietuviški vertimai keisti; geriau, kad visur būtų naudojami vienodi terminai; daug painiavos, be to, lietuviški terminai nevykę (bent daugelis).*

Tačiau kita dalis respondentų toliau demonstravo savo kalbinį sąmoningumą, jie teigiamus atsakymus grindė šitaip: *lengviau susigaudyti ir atlikti pageidaujamas užduotis; Lietuva lietuviams; kas nemoka anglų kalbos būtų lengviau orientuotis dirbant kompiuteriu; ne visi moka ar supranta anglų kalbą; kad visi suprastų; bus lengviau įsisavinti; kažkada reikia pradėti savo informatikų kartą (lietuvių); kad neatprastume rašyti taisyklingai; nes ne viskas suprantama nelietuviškai; turime išmokti lietuviškus terminus, o ne kalbėti pusiau užsienietiška kalba.*

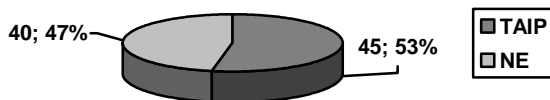
⁶ Respondentų atsakymai čia ir visame straipsnyje netaisyti

Galima apibendrinti, kad dalies respondentų neigiami atsakymai yra verti kalbininkų dėmesio tuo požiūriu, kad išsakoma nepasitenkinimas esamais terminais, pabrėžiant jų neįpratumą, keistumą (pvz., *maigyklė*), ir galima daryti prielaidą, kad, pasiūlius tinkamesnius terminus, situacija galėtų pasikeisti.

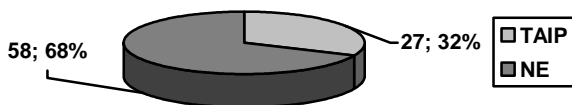
Kadangi daugelis patogumo dėlei, siekdami sėkmingos komunikacijos, patys linkę vartoti netaisyklingus terminus, yra atleidūs ir juos mokantiems žmonėms (dėstytojams ar mokytojams).

Respondentai nemano, kad juos mokantys informatikos dėstytojai (mokytojai) turėtų vartoti lietuvių kalbos kalbininkų siūlomus terminus. Kai kurie savo atsakymus pagrindė šitaip: *taip bus paprasčiau; nes studentams kartais jie nesuprantami; kartais tie „taisyklingi“ terminai nesuprantami; ne visiems dėstytojams tai būtina; per dideli reikalavimai; taip niekada nebus; nes ne visur tai padėtų mokyti; kalbininkai negali visose srityse turėti pakankamai žinių dėl siūlomų terminų; sunkūs tie terminai* (6 pav.).

5 pav. Ar, respondentų manymu, reikia informatikos moksle vartoti lietuviškus terminus?

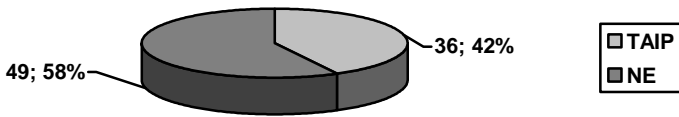
6 pav. Ar, respondentų manymu, informatikos dėstytojai turėtų vartoti lietuvių kalbos kalbininkų siūlomus terminus?

Pripažindami, kad dauguma informatikos dėstytojų (mokytojų) paskaitų metu nevartoja lietuviškų kompiuterijos terminų, respondentai linkę manyti, kad taip atsitinka todėl, kad taisyklingi terminai yra labai sudėtingi, keisti ir neįprasti.

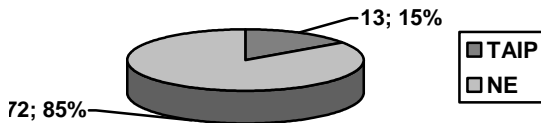
7 paveikslėlyje pateikti duomenys rodo, kad jaunosios kartos abejingumas taisyklingų terminų vartosenai atitinka jų pedagogų atmetimą požiūrį į kalbininkų siūlomus lietuviškus kompiuterijos terminus ir abejingumą lietuvių kalbos kultūrai. Netinkami, bet autoritetingi pavyzdžiai stimuliuoja blogus jaunosios kartos įpročius.

7 pav. Ar informatikos paskaitų (pamokų) metu dėstytojai (mokytojai) vartoja lietuviškus kompiuterijos terminus?

Dauguma apklausos dalyvių (85 proc.) (žr. 8 pav.) teigė, kad nežino, kur galima rasti informacijos apie naujus specialistų siūlomus terminus. Galima daryti prielaidą, kad jie, remdamiesi savo pedagogų pavyzdžiu, tuo paprasčiausiai apskritai nesidomi.

8 pav. Ar respondentai žino, kur galima sužinoti apie naujus, specialistų siūlomus, terminus?

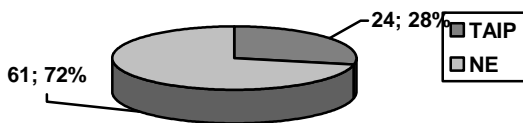
24 respondentai mano (žr. 9 pav.), jog privalo vartoti lietuvių kalbos specialistų pasiūlytus terminus, tačiau vartoja dar mažesnę dalis – tik 18 respondentų. Vadinas, yra teigiančių, jog privalo vartoti, tačiau taip nedarant. Atsakymai į klausimą *Ar respondentas vartoja lietuviškus terminus dirbdamas kompiuteriu?* adekvačiausiai atspindi esamybę, čia apklausos dalyviai kalbėjo apie savo patirtį, o ne iš esmės interpretavo teorines nuostatas (10 pav.).

Savo teigiamus atsakymus dėl informatikos terminų vartojimo respondentai argumentavo taip: *kodėl ne, lengviau įsimins, nes su kalbom prasti*

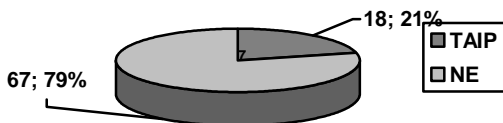
reikalai; nes kalbininkai savo darbą išmano; kai kurie iš jų yra labai gražūs; jie specialistai, jie geriau žino; turėčiau privalėti, bet tai yra gan sunku.

Savo neigiamus atsakymus respondentai grindė taip: *niekas neverčia; nenoriu; man to nereikia; kaip noriu, taip šneku, bet turiu žinoti, ir kaip reiktų sakyti; mes vartojame tai, prie ko esame įpratę; nes aš laisvas žmogus; per sunku juos visus prisiminti* (9 pav.).

9 pav. Ar, respondentų manymu, jie privalo vartoti lietuvių kalbos specialistų siūlomus terminus?

10 pav. Ar respondentai vartoja lietuviškus terminus dirbdami kompiuteriu?

Išvados

Apibendrinant aptartus atsakymus, galima pateikti stulbinamą išvadą: iš 73 respondentų, teigiančių, jog labai svarbu vartoti taisyklingą lietuvių kalbą (1 pav.), net 56 respondentai nevartoja lietuviškų terminų dirbdami kompiuteriu. Galima daryti išvadą, kad dauguma žmonių sako tai, ką, būdami lietuviai, privalo sakyti: *Vartoti taisyklingą lietuvių kalbą yra svarbu*, tačiau elgiasi priešingai.

Galima teigti, kad studentų ir mokinių kalbinis sąmoningumas nėra ryškus, jie nekreipia ypatingo dėmesio į savo kalbos kultūrą. Tačiau šį reiškinį derėtų sieti ne tik su asmeniniu pasyvumu.

Tokią situaciją lemia ir objektyvūs veiksniai. Viena vertus, siūlomi terminai, kaip pabrėždavo respondentai, nėra priimtini, patogūs jau tapusių įprastais palyginti su skoliniais, kita vertus, mokinius ir studentus ugdantys

asmenys nėra tinkami pavyzdžiai, formuoti kitokioms nuostatomis ir vertinimams taisyklingo kalbėjimo atžvilgiu, todėl jaunas kalbos vartotojas inertiškai be pastangų, nereflektuodamas kalbos faktų, siekia tik sėkmingo susikalbėjimo, kaip ir jų vyresnieji kolegos.

Norint pakeisti esamą situaciją, reikia, kad: 1) kalbininkų siūlomi terminai būtų (a) priimtinesni už jau įsigalėjusius (patikrinti įvairiais testavimais), (b) būtų pasiūlyti laiku; 2) mokytojai ir dėstytojai ne tik patys imtųsi vartoti taisyklingus terminus, bet ir taikytų įvairias „represijas“ (pvz., integruotą vertinimą) ugdytiniams, kad šie būtų motyvuojami vartoti taisyklingus terminus objektyvių aplinkybių.

Kita vertus, kiekvieną komunikaciją pirmiausia turi „tvarkyti“ vidinės individo nuostatos, tada ir taisyrai bus priimtini, galų gale ir randami. Vadinasi, būtinas rimtesnis lingvistinis prusinimas mokyklose, universitetuose, galų gale visuomenėje.

Literatūra

1. Maceina. A. Daiktas ir žodis.– Vilnius, 1998.
2. Diskusijos kompiuterijos terminijos klausimais // Gimtoji kalba, 2001, Nr. 4, p. 3.
3. Kaulakienė A. Dabartinės kompiuterijos terminijos realijos // Filologija, 2002, Nr.10, p. 8.

* * *

INFORMATIKTERMINI: BENUTZEN UND BEWERTEN

Zusammenfassung

In diesem Artikel geht es kurz um die Untersuchungsergebnisse, wo die Informatiktermini unter dem sprachkulturellen Aspekt analysiert wurden. Mit Hilfe der Untersuchung versucht man zu erfahren, ob die jungen Menschen, die in der informationsreichen Gesellschaft leben, sich die Sprache fühlen und für welche Rolle als die Sprachbenutzer sich entscheiden, d.h. es ist wichtig, ob er versucht selbst die Muttersprache zu üben oder er vertraut diese Tätigkeit den Fachleuten an.

Während der Untersuchung wurden die Umfrage mit den Fragebogen durchgeführt und die Daten quantitativ bearbeitet. In der Umfrage nahmen die Studenten der Technologischen Universität in Kaunas (KTU), die an unterschiedlichen Fakultäten Informatik studieren, und die Schüler aus unterschiedlichen Mittelschulen und Gymnasien teil.

Zusammenfassend kann man bestürzend folgende Schlussfolgerungen ziehen: 56 Respondenten aus 73 Respondenten, die behaupten, dass es sehr wichtig ist die richtige litauische Sprache zu benutzen, verwenden bei der Arbeit am Computer keine litauischen Termini. Man kann die Schlussfolgerung ziehen, dass viele Menschen, die sagen, dass sie fuer richtiges Litauisch wären, sich umgekehrt benehmen.

Man kann behaupten, dass sie achten auf ihre Sprachkultur fast nicht. Aber das ist nicht mit der persönlichen Passivität verbunden. Solche Situation entsteht auch wegen objektiven Faktoren. Einerseits sind laut Respondenten die angebotenen Termini unbequem im Vergleich mit den Entlehnungen, andererseits sind die unterrichtenden Personen keine richtigen Beispiele für die Studierenden, weil die jungen Menschen nach einer spontanen und leichten Verständigung streben.

Um die heutige Situation zu ändern muss man, dass: 1) die angebotenen Termini besser als die älteren und rechtzeitig zur Verfügung wären, 2) die Lehrer und die Lektoren selbst nicht nur die richtigen Termini benutzen würden, sondern auch unterschiedliche erziehende Mittel für ihre Studenten verwenden würden, dass die Zöglinge motiviert wurden die richtigen Termini zu verwenden.

Andererseits, jede Kommunikation muss von jedem Individuum getrennt in Ordnung gebracht werden. Dann wird es leichter die Sprache zu korrigieren. Es ist wichtig, die linguistische Erziehung in den Schulen, Universitäten und endlich auch in der ganzen Gesellschaft durchzuführen.

INTONACIJA KAIP KOMPOZICIJOS PAGRINDAS TEISININKŲ KALBOSE

Rūta Brūzgienė

*Lietuvos teisės universitetas
Ateities g. 20, Vilnius, LT-08303
tel. 85 2714583, el.paštas kkk@ltu.lt*

Tyrimo problema – ištirti viešosios kalbos kompozicijos intonavimo galimybes.

Tikslas – pritaikyti muzikologinį funkcinės analizės metodą teksto intonacijai ir kompozicijai nagrinėti.

Metodas – naudojuosi lyginamuoju istoriniu ir funkcinės analizės metodu.

„Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ intonacija įvardijama „kaip garsinių priemonių kompleksas, apiforminantis šnekamosios kalbos sakinių arba frazė“ [4: 259]; ji priklauso nuo sintagmos kirčio, balso stiprumo ir tembro kaitos, ribinių ar neribinių pauzių, tempo ir pagal funkcijas skiriama į logines, skatinamąsias ir emocines. Kartu intonacija nėra „paprastas fonologinis elementas, nes ji (ir atskiri jos dėmenys) tiesiogiai gali perteikti tam tikrą dalykinį ar emocinį turinį“, todėl ji „artimesnė ne fonemoms ar žodžio prozodiniams elementams, o žodžiams“ [4: 260]. Būtent šis emocinis intonacijos aspektas yra ypač aktualus juridinėje retorikoje. Teisininkų kalbų efektyvumas ir poveikis priklauso visų pirma nuo to, kiek jos argumentuotos, įtikinamos. Tono, tembro, aiškios dikcijos, balso moduliacijų dėmė, t.y. vadinamoji kalbėjimo technika, yra komunikacijos priemonės, perteikiančios, psichologų teigimu, apie 40 % informacijos [9: 164]. Taigi intonacija yra savotiškas muzikinis teisininkų kalbos įforminimas, kuris padidina jos ekspresyvumą ir veiksmanumą, todėl svarbu, kad oratoriaus kalbėjimas teisme būtų turtingos intonacijos ir įvairios melodikos [ten pat]. Deja, daugelis oratorių menkai rūpinasi savo balso moduliacijomis, dėl to jų pasirodymai tampa nuobodūs, monotoniški, ne tokie įtikinami [9: 132]. Kaip rašo V. Sezemanas, „balso kitimais, arba atmainomis, jo intonacijomis reiškiasi emocinis tariančio subjekto tonalumas (įtampa). Juo jis stipresnis ir intensyvesnis, tuo aiškiau ir įsankniau išskyla ir ekspresyvi intonacijos reikšmė“ [5, 32]. O tai ypač akivaizdu retorikoje, kurios uždavinys yra „ne tik pranešti vieną ar kitą mintį arba suteikti klausytojui tam tikrų žinių, bet visų pirma veikti jį tam tikru būdu, t.y. įteigti jam tas mintis, jausmus ir norus, kurie kalbėtojui kaip tik pageidaujami. Tokiu atveju žodis yra ne tik ženklas, nurodantis už jo slypinčią prasmę, bet

iškelia ir savo garsines potencijas. Tam reikalui žodžio, kaip paprasto minties ženklo, neužtenka“; kalba turi būti persunkta kalbėtojo nuotaikos, jo jausmų (emocijų) ir valios nusistatymo [ten pat]. Taigi viešoji kalba turi būti ekspresyvi, arba raiški, o tai pasiekti padeda kalbos vaizdumas, gyvumas ir dinamika, kuri savo ruožtu priklauso nuo semantikos ir emocinės intinacijos, nuo atskirų žodžių, sakinių ar jų kombinacijų eufonijos, kitaip sakant, nuo jų komponavimo dinamikos ir ritmo.

Žodžio, garso, intonacijos santykius teksto struktūroje smulkiai yra išanalizavęs fenomenologinei mokyklai artimas M. Bachtinas. Jis ypač pabrėžia kalbėtojo intencionalumo įtaką bendrai teksto sąrangai. Mokslininkas skiria tokius žodžio (kaip medžiagos) aspektus: „1) tai garsinis žodžio pavidas, muzikinis jo aspektas; 2) daiktinė žodžio reikšmė (visi jo niuansai ir variantai); 3) žodinis junglumo aspektas (visi grynai žodiniai santykiai bei koreliacijos); 4) intonacinis (psichologinėje plotmėje – emocinis-valinis) žodžio aspektas, vertybinis žodžio intencionalumas, reiškiantis kalbančiojo vertinimų įvairovę; 5) žodinio aktyvumo jautimas, tariant *reikšmingą garsą* (visa motorika – artikuliacija, gestas, veido mimika ir kt. – bei visas vidinis mano asmenybės, kuri žodžiu, pasakymu užima tam tikrą vertybinę bei prasminę poziciją)“ [1: 378]. Pagrindiniu formuojančios energijos židiniu M. Bachtinas laiko paskutinį aspektą, paskui pagal svarbumą – ketvirtąjį (vertinimą), trečiuoju pripažįsta žodžių ryšius, antruoju – reikšmę, o pirmasis – garsas, jo nuomone, sutelkia į save visus kitus aspektus ir įprasmina žodžio vienovę tekste. Kaip matome, nuo kalbėtojo intencijų priklauso konkreti intonacijos raiška, o kartu ir teksto ritmas bei kompozicija. N. Ivakina, aptardama kalbų teisme specifiką, pabrėžia kompozicijos svarbą klausytojų dėmesiui patraukti ir išlaikyti. Ji skiria du kompozicijos aspektus: loginį prasminį teksto skaidymą ir kalbos vienetų, kuriuos nusako prasminės teksto konstrukcijos, struktūros ypatybes. Teksto kompoziciją lingvistikos požiūriu mokslininkė traktuoja kaip turinio logikos ir stilistinių kalbos elementų integraciją. Dalykinė, loginė kalbos struktūra apibrėžia jos lingvistinę sandarą; taigi viešoji kalba yra sudėtinga stilistinė ir kompozicinė organizacija, kurioje lingvistinių priemonių atranka turi išreikšti oratoriaus nuostatą ir tikslus [9:132].

Retorikos specialistai taip pat pabrėžia ritmo svarbą teisininkų kalbose: jie akcentuoja trijų dalių kompoziciją kaip klasikinės kalbos modelį, atkreipia dėmesį, kad vienas svarbiausių teksto komponavimo principų yra laipsniškasis [tampos augimas, paremtas perteikiamos prasmės gradavimu ir tikslingu argumentų išdėstymu [3: 103; 9: 131]. Trijų dalių forma iš esmės remiasi dar Aristotelio suformuluotu fundamentaliu laiko menams principu *i (initium): m (motus): t (terminus)*, t.y. impulsas, judėjimas, pabaiga. Kaip rašo E. Nazaikinskis savo knygoje „Muzikinės kompozicijos logika“, šis universalus Aristotelio laiko menų modelis „kaip tik ir traktuojamas kaip maksimaliai koncentruota bendrųjų dėsningumų raiška, būdinga patiems įvairiausiems gyvenimo procesams, vykstantiems laike“ [10: 8]. (O dar prisimin-

kime, kad muzikos ir literatūros raida daugelį amžių buvo lygiagreti [2: 6], kad šie du menai turi daug bendrų terminų ir kad XVII amžiuje buvo griežtai reikalaujama, kad daugelis retorikos figūrų turėtų tikslus atitikmenis muzikoje [8]...). Todėl, ryškinant melodinį intonacijos aspektą ir jo įtaką teksto kompozicijai, pravartu pasinaudoti viena lyginamųjų laiko menų metodologijų, kuri gali būti pagrįsta muzikologiniu funkcinės analizės metodu. Toks nagrinėjimo būdas leidžia smulkiau suvokti teksto kompoziciją, jo ekspresines ir dramaturgines ypatybes, formos dinamiką ir ritmą.

Pasak V. Bobrovskio [7], kuris ypač išstobulino funkcinės analizės metodą, muzikos kūrinio (taip pat ir literatūros teksto) kompoziciją išreiškia keli lygmenys. Pirmasis jų atskleidžia bendrąsias logines funkcijas, kurios galioja visoms epochoms ir stiliams ir išreiškia bendriausius ir muzikinio, ir apskritai mąstymo dėsningumus. Antrasis – tai bendrosios kompozicinės funkcijos; iš dalies jos taip pat pastovios ir apima Europos muzikos raidą nuo pat jos atsiradimo iki dabar. Kitos funkcijos – specialiosios ir konkrečiosios – yra specifiškesnės; nors jomis remiantis galima subtiliau suvokti teksto komponavimo niuansus ir išryškinti jo muzikalumą, bet šitokia analizė reikalauja nemažai specialių muzikos žinių, o pirmosios funkcijos gana nesunkiai pritaikomas literatūriniam tekstui formuoti, analizuoti ir kartu turtinti jo intonacijos dinamiką, melodiką ir ekspresyvumą. Nagrinėdami kūrinio kompoziciją, matome, kad jos ir intonacijos ryšys yra dvigubas: intonacija susijusi su semantika ir formuoja teksto kompozicinę struktūrą, kita vertus, teksto struktūros analizė padeda tiksliau modeliuoti kalbos intonacijos raišką.

Bendrosios loginės funkcijos. Kūrinio formos bendrojo loginio lygmens impulso stadiją išreiškia dvi funkcijos – įžangos (jei ji yra) ir temos (ar kelių temų) ekspozicija – kaip ir kalboje. Judėjimo stadijoje – galimos dvi vidurio (plėtojamoji ir jungiamoji) funkcijos, kurių pirmąją įkūnija tie dariniai, kurie rutulioja ekspozicijoje pateiktą temą iki jos pakartojimo ar kito jos tapsmo etapo; kalboje tai yra pateiktos tezės (temos) plėtotė iki esmingesnio jos įtvirtinimo arba įrodymo. Jungiamąją funkciją atlieka elementai, siejantys dvi skirtingas temas (kalboje tai perėjimas nuo vienos tezės prie kitos, jeigu toks yra). Pabaigos stadija muzikoje prasideda nuo kadencijos, papildymo, kodos, pradinės temos (ar jos dalies) pakartojimo – reprizos; kalboje tai išvados, apibendrinimas, kartais pradinės tezės pakartojimas. Šios funkcijos atskleidžia tik pačius bendriausius muzikos formos komponavimo pagrindus ir nesusijusios su kokia nors griežta struktūra, tačiau būtent jos realizuoja jau minėtą triadą, kuri suartina muziką ne tik su kalbėjimo procesu, bet ir su kitais menais, pagrįstais turinio formavimu laike [7: 26].

Bendrosios kompozicinės funkcijos išreiškia bendruosius kūrinio struktūros principus, būtent: dviejų dalių ar trijų dalių formos, variacinio kartojimo, rindiškumo, sonatos dialektikos, ir remiasi pagrindiniais temos rutuliojimo metodais – ištisiniu plėtojimu, kartojimu, variavimu, įvairiais jų sintezės variantais ir galimais kontrastais (papildomu, išvestiniu ar konflikto pobūdžio) arba kontrasto nebuvimu.

Teksto kompoziciją sieja, anot V. Bobrovskio, ne tik temos elementų plėtojimo logika, bet ir jų *ekspresinės ir dramaturginės ypatybės*; šios grupuojamos pagal estetines kategorijas – lyrinį, dramatinį, buitinį, epinį ar komišką pobūdį, klasifikuojamos pagal kokybę (nekontrastiškos, kontrastiškos, konfliktiškos) ir pagal kiekybę (vieno elemento, dviejų, trijų ir daugelio elementų). Tekstui ar jo segmentams analizuoti būtina visų pirma atsižvelgti į kiekybinę charakteristiką kaip tikslesnę, o kokybinę galima pritaikyti teiginių sąveikos niuansams apibūdinti.

Vieno elemento dramaturgija (monodramaturgija) grindžiama vieno pradinio momento plėtote, nesugretinant jo su kitais raiškos ir psichologinių būsenų tipais. Jos funkcinis pagrindas yra savaiminis pradinės idėjos plėtojimas, nesupriešinant su kitomis idėjomis.

Dviejų elementų (porinė) dramaturgija išreiškia du skirtingus, opozicinius prasminius segmentus, kurių ontologinės ištakos yra opozicijos „šviesa – tamsa“, „gyvenimas – mirtis“ ir pan. Galimas ir nekonfliktiškas dviejų elementų, logiškai susijusių vienas su kitu (kaip švytuoklės švytavimas), supriešinimas, pvz., įžanga – dėstymas, dėstymas – papildymas. Kai kurios porinės dramaturgijos rūšys formuoja pačius didžiausius elementų kontrastus, pvz., dialogą, loginius klausimo ir atsakymo sugretinimus bei įtampas, taigi tradicinius šios dramaturgijos būdus.

Muzikinės dramaturgijos principai akivaizdžiausiai pasireiškia trijų elementų (triadinėje) dramaturgijoje, kaip minėta, išreiškiančioje tradicinę viešosios kalbos struktūrą. Santykis „tezė – antitezė – sintezė“, vienas iš pačių reikšmingiausių funkciniu filosofiniu požiūriu, egzistuoja įvairiais variantais: nors jis aiškiausiai pasireiškia kontrastu ir konfliktu, jis gali būti ir nekontrastiškas.

Daugiaelementės dramaturgijos funkcinis filosofinis pagrindas yra raiškos tipų, psichologinių būsenų kaita. Suvokimo psichologijoje egzistuoja tam tikri dėsniai, būtent, keletas bet kokios sferos elementų linksta grupotis į dviejų ar trijų elementų darinius. Elementai paprastai grupuojami ne tik pagal pobūdį, bet ir pagal tempą: greitas – lėtas (ir atvirkščiai) arba greitas – lėtas – greitas (ir atvirkščiai).

Teksto dramaturgijos reljefas. Kalbant apie kūrinį, reiktų atkreipti dėmesį į jo dramaturgijos profilį. Paprastai juridinėje retorikoje teksto dinamika modeliuojama augimo kryptimi iki kulminacijos [3: 104]. Tačiau kiekvienas tekstas, be bendrojo dinamikos reljefo, sudarytas iš atskirų pastraipų, jos – iš loginių prasminių segmentų, o šie – iš intonacinių motyvų. Bet koks gali būti bendrasis teksto dinamikos profilis?

Pirmoji dinaminio profilio prielaida, anot V. Bobrovskio, kyla iš bangos esmės: kai ištisine temos plėtote pagrįstame kūrinyje susidaranti bangos kulminacija yra aukso pjūvio zonoje (joje turėtų susilieti dramaturginės ir kompozicinės funkcijos), teksto gale emocinė energija būna pasibaigusi, o kai kulminacija pasiekama kūrinio gale, susidaro vientisa augimo linija, nesukurianti galutinio išbaigtumo ir išsamumo įspūdžio; atvirkščiai, suformuo-

jamas besiveržiančio pirmyn gūσιο vaizdas. Antroji dinamikos reljefo prielaida kyla iš šūksnio ir atsakymo intonacijų – tada pabrėžiama kūrinio pabaiga.

Dramaturginės dinamikos kreivė nepriklauso nuo dramaturginių elementų kiekio. Teksto reljefas suformuoja kompoziciją, kurią galima vadinti (dinaminės) bangos forma. Ji gali turėti ir vieną, ir kelias kulminacijas. Pagal tai skiriamos paprastosji ir sudėtinė dramaturginio plėtojimo banga (taip pat galimos ir kitokios dramaturginio rutuliojimo linijos – lygi, banguojanti ir t.t.). Abiem atvejais svarbus bangos nuolydis. Kai ji staigiai krinta žemyn, pokulminacinė zona išreiškia ypatingą dramaturginę – viso teksto ar jo segmento pabaigą. Ne mažiau svarbi kylanti dramaturginė linija, nukreipta link baigiamosios kulminacijos (pusinė banga): tokiu atveju didelės, pagrįstos konfliktu kompozicijos pabaigoje paprastai įsivyrėja vienas iš dramaturginių, t.y. teminių emocinių pradų (herojinis, tragiškasis ir pan.).

Apibendrinimas. Funkcinės analizės metodas padeda konkrečiau suvokti teksto kompoziciją (komponavimo principų kaita išreiškia turinio kaitą, t.y. ji susijusi su psichologinių nuostatų pasikeitimu). Nors kiekviename lygmenyje – temos, formos dalies ar viso teksto – ritmas, intonacija, motyvas, kuriamas vaizdas turi savo prasmę, bet kartu jų funkcijos susilieja: ši funkcinė lygmenų vienovė pagrįsta skirtingų formos dalių intonaciniais ryšiais (tai motyvų, ritmo formulės, garsų aukščio, tempo, dinamikos ir kitų ekspresyviųjų raiškos ypatybių sąsajos).

Išnagrinėjus šiuos muzikalumo lygmenis tekste, galima subtiliau suvokti retorinio teksto dinamiką, melodiką, ritmą, išryškinti jo ekspresyviausias ypatybes. Kartu viešosios kalbos kompozicija, paremta klasikiniais laiko menų plėtojimo dėsniniais, leidžia aiškiau dėstyti mintis ir tiksliau modeliuoti viso teksto, jo padalų ar pastraipų semantikos, logikos ir intonacijos akcentus.

Išvados

1. Juridinė retorika yra itin sudėtingas menas, kuris reikalauja ne tik turėti viešosios kalbos formavimo pagrindus, gerai išmanyti ir teisingai interpretuoti faktinę medžiagą, bet ir kartu raiškiai ir įtikinamai ją perteikti.

2. Pasinaudodami funkcinės analizės metodu, kuris remiasi universaliais laiko menų plėtojimo dėsniniais ir jų pasireiškimo logika kūrinio formoje, galime nustatyti semantinių motyvų išdėstymo struktūrą, jų ekspresyvumo lygmenį, išskirti temų segmentus ir pastraipoje, ir teksto dalyje, ir visame kūrinyje, apibrėžti jo kompoziciją ir ritmą, apibūdinti viešosios kalbos intonacijos ir dinamikos reljefą.

3. Toks analizės aspektas praturtintų viešosios kalbos intonaciją, dinamiką, kalbą padarytų raiškesnę, įtaigesnę, padėtų aiškiau suvokti kalbėtojo argumentų logiką ir vertybines nuostatas.

Literatūros sąrašas

1. Bachtin M. Autorius ir herojus. Estetikos darbai.– Vilnius, 2002.
2. Kirby-Smith H.T. The Celestial Twins. Poetry and Music through the Ages.– University of Massachusetts Press, 1999.
3. Koženiauskienė R. Retorika: iškalbos stilistika.– Vilnius, 2001.
4. Lietuvių kalbos enciklopedija.– Vilnius, 1999.
5. Sezemanas V. Estetika.– Vilnius, 1970.
6. Winn J.A. Unsuspected Eloquence. A History of Relations between Poetry and Music. – New Haven and London, 1981.
7. Бобровский В. Функциональные основы музыкальной формы.– Москва, 1978.
8. Захарова О. Риторика и западноевропейская музыка XVII в.– первой половины XVIII в.– Москва, 1983.
9. Ивакина Н. Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов).– Москва, 2002.
10. Назайкинский Е. Логика музыкального произведения.– Москва, 1982.

* * *

INTONATION AS THE BASIS OF COMPOSITION IN THE SPEECHES OF LAWYERS

Summary

The aim of the article 'Intonation as the basis of composition in the speeches of lawyers' is to survey intonation possibilities of the public speeches composition structures, using the musicological functional analysis and comparative historical method. For this purpose, compositional principles of the general – purpose and common logical time arts compositional principles, expressive – dramaturgic features, characterizing the relief expression of the dramaturgic text, have been discussed. The following conclusions have been made:

Conclusions

- 1) Legal rhetoric is a very complicated art, requiring not only good knowledge of the factual material and having the basis of the public language formation but also the ability to convey it clearly and assuredly.
- 2) Using the method of functional analysis, which is based on the regularities of general – purpose time arts development and their logics of manifestation in the writing form, principles of the semantic section composition can be outlined in the paragraph, part of the text and in the whole text as also composition and rhythm can be determined, dynamic relief of the public speeches be described.
- 3) This all would enrich the expression and suggestibility of the public speech as also would help to understand clearly speaker's logics of the legal argumentation and attitudes of values.

EDWARD DE BONO'S CORT THINKING PROGRAM AND BOOKS FOR TEACHING ENGLISH TO LAW STUDENTS IN LITHUANIA BY AN AUSTRALIAN

Nin Bizys

*Masters in Education, Sydney University, Australia
working at Kaunas Business College, Lithuania
email address: nin@kaunas.omnitel.net*

Introduction. When I arrived in Lithuania in 1991 I said that all Lithuanians are traumatized and the differences were greater than I could understand and reasons for them deeper than can be explained here. The psychological conditions and the diagnosis of post-traumatic stress disorder is a self-diagnosis' still needs to be addressed in Lithuania. Lithuanians are intelligent and learn quickly and it is time for Lithuanians to understand that thinking can be improved and that good thinking can do more for each person and specifically for law students, because they will bring into use the proper and full use of all the laws of its newly independent European society. Also, it is time to use more creative and lateral thinking, which is a part of creative thinking and this is what Edward de Bono's Cort Thinking Program and his many books offer. In addition to E. De Bono's programs and books this article will also mention other author's ideas and that have been found invaluable to teaching and more specifically can be adapted to teaching English.

It is not easy to change and with such great changes it is difficult to function well unless one has an understanding of how we function and why we need information on how to apply all information. Change can happen in many ways but the best way, according to E. de Bono is by having a "positive revolution". For example, recent research according to the BBC/TV shows that separating male/female students gives better results in learning languages because there is less stress and competition between males/females. Lithuania has been placed in the *survival values* and *secular-rational values* in a recent survey of what values different nations have. The surprise results show that Lithuania is *not* in the sacred/religious section globally [1]. This indicates the basis on which the Lithuanian society has and is still building its laws and reflects the values that

teachers/students have and perhaps where we may need to make some changes.

There are many mind tools and books on how to be a better thinker. Edward de Bono's Cort Thinking Program and his many books, over 60 in all, are seen by many globally as one of the world's best programs/books for those interested in 'sharpening' minds and functioning in a better way in his/her private life, studies and at work. Everybody thinks but the quality of thinking can be improved from early childhood and/or throughout one's life. Many Lithuanians are speaking and using English well but are they thinking well? Word associations; mind mapping and brainstorming should be part of out English teaching methods because of the structure of our brain, e.g. the two brain models, namely lights and jelly [2]. Today we know that about 90% of our brainpower is used for socializing, e.g. dealing with clients. Therefore, students need as much social English as the 'jargon' or specific law vocabulary/terms. Each person is *a physical, mental, social and spiritual* being and to be social, or in other words for a holistic approach to teaching any subject these four aspects should also be part of the way we teach and in the selecting of what we teach.

Edward De Bono's Cort Thinking Program presents the user with six sets of ten cards in each set, i.e. a total of 60 cards that are specifically for 'sharpening' the mind. The first set of the Cort Thinking Program, Breadth, includes the following ways of treating ideas concepts:

1. PMI-Plus, Minus, Interesting,
2. CAF-Consider All Factors,
3. RULES,
4. C&S-Consequences and Sequels,
5. AGO-Aims. Goals and Objectives,
6. PLANNING,
7. FIP-First Important Priorities,
8. APC-Alternatives,
Possibilities & Choices,
9. DECISIONS,
10. OPV-Other People's Views.

These are also essential concepts in doing business and every person working in law related jobs, will be dealing with clients who are a lawyer's business. A survey completed at Vilnius Gediminas Technology University showed that *employers require three areas from graduates* namely, a specialization for which the university gives a diploma, basics of business, finance and management and competencies such as team work, problem solving, critical thinking and creative thinking with some entrepreneurial skills and initiative [3].

According to Chickerring and Gamson [4], adult learners have many characteristics that a teacher should consider when preparing to teach adults, a few characteristics include: Adults are mature people with a great many experiences/a wealth of information, have established values, beliefs and opinions, are people whose style of learning has probably changed

over the years, relate new knowledge and information to previously learned information and tend to have a problem-centered orientation to learning.

In Lithuania the following characteristics were observed in adult law students^{*}; Time allocated during courses as self-study is not fully used; adults tend to rush off to work and domestic duties, there is little knowledge/understanding of a person's rights as a citizen or worker on entering and after hearing of their rights find them a "joke" or unrealistic, there is little understanding of how the legal system as a whole works under democracy in terms of the economy and the work force, there is an overall inability for people to change, Lithuanians are not empowered to be fully part of the legal system.

Charles Grantham in his book, "The Future of Work" presents two types of employees namely, traditional and emerging employees. The emerging are seen as those that: Reject job security as motivation, are personally responsible for careers, are more satisfied with their jobs and job changes are part of the work scene and view work as a chance for growth. (Pub. Net Press, 2000, p. 6). Some *mind-set* changes are needed, from the traditional to the newly emerging employee and perhaps more so changes of the attitudes of employers.

Books such as *Water Logic*, *Parallel Thinking* and *Lateral Thinking for Management* provide useful information that we as teachers do not have time to present in classes. The best textbooks are Russian-English but sadly fewer students are able to read Russian. Lithuanians are given a diploma and not an education and this creates many problems and barriers to teaching today. Teaching for testing and not for the ability to apply knowledge may in some ways be easier for teachers and students but ask any employer about their employed university graduate and more often than not *there is a lack of application skills and good general knowledge* as well as lack of motivation, loyalty and dedication mentioned.

From March to June 2004, KBC ran a three-month pilot program for students to develop leadership and entrepreneurial abilities. It was an expensive program and required three specially trained persons. The program was made-up of three integrated part, namely:

1. Edward De Bono's Cort Thinking first set of cards,
2. A Lithuanian adaptation of the Duke of Edinburgh Award
3. Experiential Learning

Lithuania is the first country in the world to have put the three programs together and with the approval of E. de Bono. There is much potential among our teachers and students to create even more programs. We can look at the teacher and student's brain as a massive keyboard that has a

^{*} Summary from a survey and action research completed at Kaunas Business College in 2002.

virtually infinite number of variations and each person is capable of using these variations to help him/her to learn, live and think in a better way [5].

By 18 or so, an individual's unique personality- the result of an elaborate and infinitely complicated dance between genes and personal experiences- is finally in place' [6]. Ned Hermann's whole brain models reveal simply that each person is four-people-in-one [7]. His simple models provided a teacher with new information for going deeper into the minds of students as they learn language skills. N. Harman's models work as additional knowledge for teachers as to the teaching/learning styles as much as H. Gardner's multi-intelligences. Harman opens a wider universe of thinking styles within each person and much.

Without going into detail about what intelligence is, another reason for developing one's thinking skills is the fact that each person has multiple intelligences and that have been known for quite some time. According to Dr. Howard Gardner, an intelligence entails the ability to solve problems or fashion products that are of consequence in a particular cultural setting. New intelligences have been found and even Gardner has added an eighth. The latest is Emotional Intelligence and will only be briefly mentioned here but is essential to Lithuanian teachers.

The multiple intelligences according to Dr. Gardner are as follows:

1. Verbal/Linguistic Intelligence	5. Musical/Rhythmic Intelligence
2. Logical/Mathematical Intelligence	6. Intrapersonal Intelligence
3. Visual/Spatial Intelligence	7. Interpersonal Intelligence
4. Body/Kinesthetic Intelligence	8. Natural Intelligence

How many teachers reading this article can honestly say that they apply *all* these intelligences to their teaching of English?

John Gottman, an American psychologist, cracked the emotional intelligence code that led to harmony between parents and children. Daniel Goleman who describes the evolution of the brain and the implications for our emotional and behavioral responses. Goleman believes that emotional intelligence can be developed over a period of time and he developed an Emotional Competence Inventory. "Fluid intelligence, which involves the processing of new information, may decline with age, but crystallized intelligence, involving accumulated knowledge, may improve. This might explain why elderly judges are capable of lucid judgments in court but may be quite unable to operate a video recorder" [6].

Life-long learning is what living is about and improving the 8 intelligences is the work of

Teachers' aims include being facilitator to every student becoming an autonomous learner. A self-governing learner according to George Betts and Jolene Knapp is concerned with: the orientation of learning towards building an understanding of the self, taking responsibility for individual

development, attending seminars etc. that include futuristic, problematic, controversial information and information of general interest, using in-depth study techniques, applying enrichment activities, e.g. discovery [8].

Lithuanians like many others, place too much value on logical thinking as being the best way to think. E. de Bono says that "we give too much weight to conclusions that are based on logic". Further, the inadequacy of our traditional thinking culture needs to change from a destructive type of thinking to a much more constructive type. There are some dangers that arise directly from the nature of our traditional thinking culture and others arising from the complacency and arrogance with which we hold to be adequate as a thinking culture that is clearly inadequate. One of the best books for addressing this issue is E. De Bono's "I Am Right You Are Wrong." [9].

Good thinkers are characterized by their ability to absorb, generalize, organize, transform and apply abstract concepts, i.e. they have a higher order of thinking skills. To reach higher levels of thinking we need to include the following in our learning process and which provides further guidelines for the way we teach English-Law: Analyzing information, Thinking convergently, Synthesizing, Thinking divergently, i.e. considering other and all possibilities, Evaluating, Making references, Making generalizations, Making decisions, Using meta-cognition, i.e. having an awareness of how we think to monitor, plan and control our activities and thoughts, Using various languages of thought, i.e. using a variety of symbol systems or modes of thought-verbal, figural, kinesthetic, and emotional intelligence to comprehend something, remember it or synthesize information [10].

People who are successful and achieve have many and varied characteristics. Some of the many *characteristics* that are found in achievers are as follows: Achievers are goal oriented and positive thinkers, are confident and for this reason risk trying out new ideas, are resilient and learn from failures, have self-discipline and take pride in their accomplishments are proficient and have the skills they need. An American Bestseller for many years is *The 7 Habits of Highly Effective People* by Stephen R. Covey. He summarizes effective habits simply as being and having knowledge, skills and desire. In summary the seven habits are as follows: Be proactive, i.e. not just "reacting" but being able to choose how you will respond, Begin with the end, Put first things first, Think win-win, Seek first to understand...then to be understood, Synergize and Sharpen the saw [11].

As an art teacher in Australia and now as a language teacher creativity has many definitions and not one satisfies all the requirements of what creativity is or could be. Creativity in an art classroom was related more to *the process* of solving problems and expressing thoughts by using any media or material and this applies to teaching/learning a language. *The process involved, perceiving, responding to the world around oneself,*

manipulating and experimenting, organizing and evaluating. Lithuanians and some employers talk about creativity and the need for it but as yet place it with what dreamers do and that creativity is not much use in the present real and difficult economical situation.

Some components of doing creative activities in language classes are: Fluency of generating many ideas, Flexibility e.g. by changing categories, Originality, Elaboration and modification, Curiosity and discovering new relationships, Metaphorical thinking, which make the strange familiar and the familiar strange [12]. E. De Bono's fourth set of Cort Thinking cards are CREATIVITY and will have to be left to a later article and it is sufficient to say that they are invaluable for using creative problem solving skills.

Robert Sternberg, who is IBM Professor of Psychology and Education at Yale University, defines intelligence as "mental self management" or something we use everyday to order and make sense of the things that happen around us increased. In other words "you can get smarter *and* more creative". *His ten-step system involves the following:*

1. Be motivated from the inside, not outside.
2. Take time to think before you act.
3. Practice stick-to-it-iveness or be persistent.
4. Find out what you're best at and use it.
5. Finish what you start and follow through.
6. Don't procrastinate.
7. Personal problems are for later.
8. Balance your life.
9. Know when to be creative.
10. Live in a creative environment.

Some aspects of what lateral thinking is by E. De Bono are that it is: a different and more creative way of using the mind, it has to do with new ways of looking at things and new ideas of every sort, new ideas depend on lateral thinking, creative thinking is a special part of lateral thinking and the need for lateral thinking does not arise from the semantic antics of descriptive word-play, but is dictated by the functional organization of the brain which determines the pattern of thinking [13]. In his book, *Lateral Thinking for Management*, E. de Bono summarizes the book in the following way and while only several aspects are recorded here they are sufficient to draw the interested reader into wanting to find out and know more: Lateral thinking is a process that can be used, is a practical skill not chance, temperament, or a gift, escapes from old ideas and generate new ones, is distinct from vertical thinking, lateral thinking and vertical thinking are complimentary, the new functional word is PO [14].

Talented students and teachers are among us in Lithuania but very little exists in the way of providing for their specific needs. The 4 main groups are

as follows: The Masters, e.g. Mozart, The Makers, those who made great changes to how the world functions, e.g. Freud, The Introspective, who thought and expressed their inner thoughts, e. writers, The Influencer, who led others to change and take power onto themselves for the betterment of life for all, such as Mahatma Gandhi [6].

Conclusions

1. Lithuanians are ready for positive and creative changes in teaching/learning languages.
2. There are many excellent and useful methods available to language teachers.
3. Changes and its chaos are proof of the need for Lithuanians to improve their thinking.
4. In the 21st century, the average working person will have minimally 7 seven job changes and the emerging worker needs more skills and competences.
5. Edward de Bono's Cort Thinking Program and other methods are available, www.edwdebono.com as are all other people mentioned on the Internet.

References

1. Buzan T. Use Your Head. – Published BBC Books, 1993, p. p. 18, 19 & 20.
2. Covey S. R. The 7 Habits of Highly Effective People, p. p. 48, 261 & 288.
3. de Bono E. I am Right You Are Wrong.– Published by Penguin Books, 1990, p. p. xii, 26, 27.
4. de Bono E. Lateral Thinking for Management, Published by Penguin Books, 1979, p. p. 219-223.
5. de Bono E. The Mechanics of the Mind. – Pub. Penguin Books, p. p. 17-18.
6. de Bono E. The Use of Lateral Thinking, p. p. 5, 6, 12, 14 & 141.
7. Key Models and Visuals for Ned Hermann's Presentation at the Sydney Conference on Talented Kids. – USA: The Ned Hermann Group, 1990.
8. Our Gifted Children, Volume 4: No 6, Facilitating Life-Long Learners, p. 5.
9. Our Gifted Children, Issue #9, June-July 1992, Hawker Brownlow Education, p. p. 10-13.
10. Our Talented Children, Issue #11, Oct-November, 1992, p. p.16-28 .
11. The Economist, 23 June 2001, p. 93.
12. The Sunday Times, Brainpower, series of four issues p. p. 2, 6, 8, 10, 14 & 17.
13. Vilnius Gediminas Technical University, 2000 survey on Employment of Graduates.
14. Website:
www.hcc.hawaii.edu/internet/committees/FacDevCom/guidebk/teachtip.htm

* * *

EDUARDO DE BONO „CORT MĄSTYMO“ PROGRAMA IR AUSTRALĖS PARENGTOS MOKOMOSIOS ANGLŲ KALBOS KNYGOS TEISĖS SPECIALYBĖS STUDENTAMS LIETUVOJE

Santrauka

Lietuviai yra protingi, greitai mokosi, o dabar Lietuvoje teisę dėstantieji ir ją studijuojantieji pradeda suprasti, jog studijuojant galima pagerinti ir mąstymą. Taip pat jau atėjo metas mąstyti kūrybiškiau ir labiau apibendrintai, o tam skirta yra Edwardo De Bono „Cort mąstymo“ programa ir daugybė jo knygų. Be šio autoriaus, straipsnyje minimos ir kitų mokslininkų idėjos, kurios apskritai itin vertingos studentams, o teisę studijuojantiems dėl studijuojamo objekto sudėtingumo ypač naudingos. Be to, kiekvienas žmogus turi savitą fizinę, socialinę, mąstymo ir dvasinę sąrangą, o norint paskatinti efektyvią socialinę individų raišką, reikia vadovautis holistiniu požiūriu, todėl studentų mąstymą pagerinti galima mokant anglų kalbos pagal E. De Bono programą.

Vilniaus Gedimino technikos universiteto atliktas tyrimas rodo, jog *darbdaviai iš teisę studijavusiųjų reikalauja trijų dalykų*: specialybės žinių (universitetas už tai suteikia diplomą), verslo, finansų valdymo pagrindų bei kompetencijų, tokių kaip darbas komandoje, problemų sprendimas, kritiškas bei kūrybinis mąstymas ir nors šiek tiek organizatoriaus iniciatyvos ir gebėjimų.

2004-ųjų kovo–birželio mėnesiais Kauno verslo kolegijoje buvo atliekama trijų mėnesių bandomoji programa studentams, siekiant ugdyti individualias jų lyderio ir organizatoriaus kompetencijas. Programą sudarė trys integralios dalys:

1. Edwardo De Bono „Cort mąstymo“ programos pirmosios kortelių kaladės suvokimas.
2. Lietuvai pritaikyta „Edinburgo kunigaikščio apdovanojimo“ programa.
3. „Patyrimo ugdymo“ programa.

Efektyviai mąstantiesiems būdinga absorbuoti, apibendrinti, organizuoti, transformuoti, kurti ir vartoti abstrakčias koncepcijas, t.y. jiems būdingi aukštesnio mąstymo lygio gebėjimai. Siekiant aukštesnio mąstymo lygio, reikia mokyti analizuoti, rinkti ir apdoroti informaciją, įvairiais rakursais mąstyti, apibendrinti, vertinti, susieti, naudoti metapažinimo metodus.

Edwardo De Bono „Cort mąstymo“ programa vartotojui pateikiama 60 kortelių pavidalu. Pirmoji „Cort mąstymo“ programos kortelių kaladė – **mąstymo aprėptis** – idėjas ir sąvokas siūlo traktuoti, išmokus panaudoti PLIUS-MINUS-ĮDOMU, VISŲ-FAKTORIŲ-ĮVERTINIMO, TAISYKLIŲ, TRUMPALAIKIŲ-ILGALAIKIŲ-PASEKMIŲ, UŽ-DAVINIŲ-TIKSLŲ-SIEKIŲ, PLANAVIMO, PRIORITETŲ, ALTERNATYVŲ-GALIMYBIŲ-PASIRINKIMO, SPRENDIMŲ ir KITŲ NUOMONĖS instrumentus. Būtent šios pirmosios pamokos kortelės sudaro anglų kalbos mokomosios knygos pagrindą.

Lietuviai yra pasirengę teigiamiems kūrybiniais pokyčiams mokant/mokantis kalbų. Kalbos dėstytojams prieinama daug puikių ir naudingų mokymo metodikų. Pokyčiai ir jų lemiamas chaotiškas pagrindžia mąstymo tobulinimo poreikį Lietuvoje. Teigiama, jog XXI a. darbuotojai per savo darbingą gyvenimo laikotarpį vidutiniškai pakeis po 7 ir daugiau skirtingos specializacijos darbų (ne darboviečių), todėl naujai rengiamiems darbuotojams reikia daugiau gebėjimų ir kompetencijų. Būtent tokius gebėjimus ir kompetencijas padeda ugdyti straipsnyje aprašoma kalbos mokymo metodika.

AKADEMINĖS SPAUDOS KALBOS APŽVALGA

Vilija Celiešienė

*Kauno technologijos universitetas
Gedimino g. 43, Kaunas
tel. 2366066, el. paštas vilija@kis.lt*

Žiniasklaida, t. y. spauda, radijas, televizija, vaizdo produkcija – tai vieni iš įtakingiausių ugdymo veiksnių, lydinčių žmogų visą gyvenimą. Anot V. Jakavičiaus [2], žiniasklaidos ugdomasis poveikis yra trejopas: šviečiamasis, lavinamasis ir auklėjamasis. Šviečiamasis poveikis realizuojamas per įvairią mokslus populiarinančią informaciją, kuri plečia, gilina anksčiau žmogaus įgytas žinias. Lavinamąją funkciją žiniasklaida atlieka tuomet, jei jos teikiamos informacijos turinys yra problemiškas, verčiantis klausantįjį ar žiūrintįjį gretinti, mąstyti, t.y. intensyviai protauti. Auklėjamasis poveikis pasireiškia per pateiktos informacijos vertinimus, požiūrius, siekiant juos įteigti žmonems.

Periodinė spauda, radijas, televizija, t.y. viešoji rašytinė ir sakytinė informacija, formuoja visuomenės kalbos kultūrą, daro jai tiesioginį poveikį. Kokia bus tos informacijos kalba, tokia iš dalies kalba kalbės ir visuomenė. Todėl žiniasklaidos kalbos taisyklingumas yra ne tik kalbininkų, bet visos visuomenės kultūros ir patriotizmo reikalas. Tačiau, anot A.Pupkio [4], šiuo metu visuomenės informavimo priemonių kalba “marga kaip genelis”. Jose pasitaiko net didžiųjų kalbos klaidų, nevykusio stiliaus sakinių, sunkiai suprantamų kiekvienam skaitytojui ar žiūrovui, akivaizdus svetimų žodžių (ypač naujų svetimžodžių) vartojimo polinkis. Kad tai aktuali problema, rodo nemaža šia tema skelbtų straipsnių⁷. Matome, jog pastaruosius dešimt metų domėjimasis žiniasklaidos kalba nesumažėjo. Tam, matyt, yra pagrindo, nes kai kurių autorių nuomone ([4], J. Miselytės-Urbanovič ir kt.), anksčiau klaidų žiniasklaidos kalboje daryta mažiau negu per pastaruosius dvejus metus. Žinoma, visų informavimo priemonių kalbos negalima vertinti viena-

⁷ V. Rudaitienė. Žodžių su priešdėliais vartojimo klaidos televizijos ir radijo kalboje // Kalbos kultūra, 1991, sąs.61, p.48-55; V. Rudaitienė. Svetimų žodžių vartojimas spaudoje // Kalbos kultūra, 1993, sąs.64, p.12-20. K. Linkevičius. Žodžių reikšmių klaidos laikraščių kalboje // Kalbos kultūra, 1993, sąs.64, p.20-28; V. Rudaitienė, N. Liubinienė. Nauji svetimi žodžiai spaudoje // Kalbos kultūra, 1994, sąs.66, p.59-73; A. Pupkis. Ar taisosi sunkus ligonis? // Gimtoji kalba, 1997, Nr.9, p.1-5; J. Girčienė. Naujosios svetimybės spaudoje // Kalbos kultūra, 1997, sąs.69, p.64-68 ir kt.

reikšmiškai. Anot A. Pupkio [4], vienu kalba visai neprasta, kitų galėtų būti geresnė, trečių – kelia nerimą. Tačiau įvertinus didžiulį žiniasklaidos poveikį ugdant visuomenės kalbos kultūrą, būtina, kad visuomenę pasiektų tik taisyklinga bendrinė kalba.

Gitmoji kalba aukštojoje mokykloje (beje, kaip ir vidurinėje) nėra tokia pati disciplina kaip kiti studijuojamieji dalykai. Studentų kalbos įgūdžiai tobulinami ne tik per kalbos kultūros paskaitas ir pratybas, jiems įtakos turi ne tik kalbos kultūros (kaip disciplinos) studijų turinys, kalbos kultūros dėstytojų kvalifikacija, profesiniai sugebėjimai, bet ir visa aukštosios mokyklos aplinka, visi akademinės aplinkos edukaciniai veiksniai (kalbos kultūros studijų modulių programos; akademinės bendruomenės santykis su kalba; aukštosios mokyklos leidinių, skelbimų ir kitų viešųjų raštų kalba; mokslinės bibliotekos, katedrų metodinių kabinetų veikla; akademių meno kolektyvų veiklos sąlytis su kalba ir kt.) ir jų tarpusavio sąveika. Jei akademinės aplinkos kalba bus prasta, specialiosios kalbos mokymas mažai ką padės. Z. Alaunienės [1] nuomone, „siekdama kelti savo šalies kultūrą aukštoji mokykla turi rūpintis kalbos ugdymu, kad studentai taptų ne tik gerais specialistais, bet ir išsilavinusiais, kultūringais, tinkamai mokančiais vartoti bendrinę kalbą inteligentais“.

Sio straipsnio tikslas – paanalizuoti ir įvertinti vieno iš akademinės kalbinės aplinkos veiksnio – akademinės spaudos kalbą. Apžvelgta dviejų Lietuvos techninio profilio universitetų (Kauno technologijos universiteto ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto) laikraščių („Studijų aidų“, „Inžinerijos“) ir studentų atstovybių leidžiamų laikraščių („Savas“, „Njuspeipis“ (pastarojo net pavadinimas yra svetimybė), „DiDis“), išėjusių pastaraisiais metais, kalba.

Daug kalbos klaidų, įrašytų į vadinamuosius didžiųjų klaidų sąrašus, yra išlikusių iš tarybinių laikų ir daug atsirado naujų.

Senieji semantizmai:

*Linčio pingo universiteto (Švedija) prof. M. L. Sanden pravedė (= **suorganizavo, surengė**) seminarą sociologijos doktorantams tema „Kūrybinės analizės metodai sociologijoje“ (SA). Būtina plėtoti studentų savivaldą, įjungti (= **įtraukti**) juos į studijų tobulinimo ir fakulteto valdymo procesą (SA). Be to, merginos dar nebuvo pilnai (= **visiškai**) atsigavusios po pirmosios dvikovos (SA). Šią problemą taip pat pakėlė (= **nagrinėjo, iškėlė**) prezidento patarėjas dr. Algirdas Astrauskas (SA). Kuprevičiaus Garso ir vaizdo technologijos centras aprūpintas naujausia įranga (= **turi naujausią įrangą**) (SA). Visiems darbuotojams pravaistas (= **suorganizuotas**) instruktažas, supažindinama su taisyklėmis (Sv). Jei susidomėjote – sekančiame (= **kitame**) numeryje skaitykite apie maitinimą stovykloje, nuvykimą, kainą (Sv). Studentai yra labai aktyvūs, dalyvauja organizacijose, reiškiasi įvairioje veikloje (= **dalyvauja įvairių organizacijų veikloje**) (Sv). Šeimos, vaikų ir jaunimo departamentui teks nelengvas uždavinys spręsti labai platų spektrą problemų*

(= **įvairių problemų**), kurios tiesiogiai liečia jauną žmogų (= **susijusios su jaunimu**) (SA). Gerai žinome, kad be vis *tampresnio* (= **glaudesnio**) mūsų organizacijų bendradarbiavimo gerų rezultatų tikėtis negalėtume (SA).

Naujieji skoliniai, kuriems jau sukurti ar surasti lietuvių kalbos atitikmenys:

Skenuojant (= **Nuskaitant**) užpildytas anketas lieka tik mėlynu rašikliu įrašyti duomenys (Sv). Norint papulti į duomenų bazę, reikia užpildyti anketą ir nunešti ją į AIESEC ofisą (= **būstinę, biurą, įstaigą, kontorą, raštinę**) (Sv). AIESEC – Tarptautinė studentų ekonomistų ir menedžerių (= **vadybininkų**) asociacija (Sv). Kai pirksit maistą supermarketuose (= **prekybos centruose**), pasiteiraukite, ar ta parduotuvė turi nario kortelę (Nj). Bet tai jau marketingo (= **rinkodaros**) specialistų reikalas (Nj).

Dabartiniai, plūstelėję su anglų kalba tarptautiniai žodžiai „toli nuo pagrindinio žodyninio fondo, jiems būtina jau dabar, neatidėliojant nė dienos, ieškoti atitikmenų, nes jie labai panašūs į barbarizmus – nereikalingas svertimybės“ [3: 70]. Nenorima į akademinę kalbą įsileisti ir nuo seno vartojamų lietuviškų žodžių verslas ir verslininkas. Labai dažnai vartojama *business* ir *businessmenas*. Tiesiog matyti, kad ir tais atvejais, kai kalbininkai jau yra suradę tinkamą savą žodį, įvairių sričių specialistai visai į tai nekreipia dėmesio. Tai kaip tada galima sukurti termino vartojimo tradiciją? Vis dar vietoj *video* įrašo vartojama *videoįrašai*, vietoj *video* juostos arba *videodjuostės* – *videojuosta* ir pan.:

Kartu su Universitete dalyvaujančiais mokslininkais konferencijoje per videotinklą (= *video tinklą*) dalyvavo mokslininkai iš Šiaulių ir Panevėžio (SA). Gerinti mokymo bazę: pasiekti, kad visiems pakaktų <...> vadovėlių, video- ir audiomedžiagos (= *video ir garso medžiagos*) (SA). Gruodžio mėnesį numatyta surengti videokonferenciją (= *video konferenciją*) (In). Paskaitas jie įrašydavo į videojuostą (= *video juostą*), kurią studentai gali bet kada peržiūrėti (Sv). Šalia *videoįrašo* (= *video įrašo*), kuriame rodomas dėstytojas, pastatyta lenta, kurioje atsiranda reikiama užrašai (Sv).

Gramatikos normos stabilesnės, bet negalima pasakyti, kad jau būtų atsikratyta nuolat taisomų linksnių ir prielinksnių konstrukcijų vartojimo klaidų. Jų pernelyg daug.

Daugiausia rasta netinkamo vietininko vartosenos pavyzdžių. Neretai vietininkas vartojamas vietoj prielinksninės konstrukcijos savitarpio santykiams reikšti: Susirinkusiųjų tarpe (= **Tarp susirinkusiųjų**) *nusivylusių festivaliu nebuvo nei vieno* (DD). Populiariausia „*Au Pair in America*“ programa merginų tarpe (= **tarp merginų**) (Sv). Bendradarbiaujama pagal sudarytas *dvišales tarptautines sutartis*, dalyvaujant tarptautinėse (tame tarpe (= **tarp jų**) ir mokslinėse) programose (In). Daugeliu atvejų taisytinas ir veiksmažodinių daiktavardžių vietininkas: *Norėdama dalyvauti*

programoje, tu turi būti 18-26 metų amžiaus, turėti galiojantį vairuotojo pažymėjimą, patirties vaikų auklėjime (= **auklėjant vaikus**) ir kt. (Sv). Konferencijoje buvo paliestos (= **aptartos, analizuojamos**) studentams aktualios temos: valstybės politika jauno specialisto atžvilgiu, skandinavų patirtis mokslo ir pramonės integravime (= **integruojant mokslą ir pramonę**), jauno specialisto socializacija (monėje ir kt. (SA). Rasta ir kitų klaidingo vietininko vartosenos atvejų, pvz.: LiJOT prezidentas M. Kizinis pristatė LiJOT'o veiklą 2000 metais – projektus bei iniciatyvas regioniniame, nacionaliniame bei tarptautiniuose lygmenyse (= **regioninio, nacionalinio bei tarptautinio lygmens projektus ir iniciatyvas**) (Sv). Viduramžiais <...> universitetai pagrindu (= **daugiausia, dažniausiai**) ruošdavo dvasininkus (DD) ir kt.

Iš kitų linksnių vartojimo klaidų reikėtų išskirti abstrakčios reikšmės veiksmažodinių daiktavardžių tikslo ir paskirties naudininką, dažniausiai keistiną bendratimi: Projekto EMAS „Eastwards“ tikslas – suformuluoti rekomendacijas ES reglamento įdiegimui (= **ES reglamentui įdiegti**) (SA). Konferencijai bei modulių rengimui, mokomosios literatūros įsigijimui (= **moduliams rengti, mokomajai literatūrai įsigyti**), dėstytojų išvykoms konsorciumo biudžete numatytos lėšos (In). Lėšos skiriamos kiekvieno Lietuvos studento mokymosi sąlygų pagerinimui (= **sąlygoms pagerinti**) (Sv).

Gana dažnos prielinksnio virš ir kilmininko konstrukcijos, rodančios perviršį, kiekio viršijimą, tačiau šiuo atveju įprastesni būtų pasakymai su *daugiau kaip, daugiau negu*. Seminare sulaukta virš (= **daugiau kaip, negu**) 200 dalyvių (SA). Pernai sulaukėme virš (= **daugiau kaip, nei**) 1300 prašymų priimti į studijas (Sv). Dauguma vaikinių išgeria virš trijų puodelių (= **daugiau kaip, nei tris puodelius**) kavos į (= **per**) dieną (Nj).

Akademinėje spaudoje pasitaiko ir klaidingos polinksnių vartosenos atvejų. Polinksnio dėka nederėtų vartoti sąlygai, priežastčiai, būdai reikšti: Palankių studentams kalendorinių sąlygų dėka (= **Dėl tinkamų kalendorinių sąlygų**) daugelis aukštųjų mokyklų savo duris šiemet atvėrė rugsėjo trečiąją dieną (Sv). Polinksnis pagalba netinkamai vartojamas priemonės reikšme: Skambinti galima metant monetas ir kortelės pagalba (= **su kortele**) (Nj). Vienas iš variantų būtų matematiką dėstyti kompiuterių pagalba (= **naudojant kompiuterius**) (SA). Susitikime taip pat buvo aptartos valstybės finansuojamos programos, kurių pagalba (= **pagal kurias**) jauni žmonės kaimiškosiose seniūnijose būtų įtraukti į aktyvią pilietinę veiklą (SA).

Analizuojamų laikraščių kalboje pastebėta nemažai dauginių formų vartojimo klaidų, nors bendrinės kalbos normų požiūriu dauginių formų funkcijos yra aiškiai apibrėžtos: jos vartotinos su daugiskaitiniais daiktavardžiais bei su kuopinės daugiskaitos daiktavardžiais. Deja, akademinės spaudos leidėjai šių kalbos reikalavimų dažniausiai nepaiso: Per paskutiniuosius penkis (= **pastaruosius penkerius**) metus jis išleido aštuonias

knygas (SA). Turnyras „Mix Basketball Tournament“ rengiamas jau septyni (= **septyneri**) metai iš eilės (Sv). Nuo pirmojo kurso šoko KPI „Viesulo“ kolektyve, po baigimo – kelis (= **kelerius**) metus „Sūkuryje“ Kauno profsąjungų kultūros rūmuose (SA). Merginoms, kad patektų į finalą, (= Kad patektų į finalą, merginoms) prireikė trijų (= **trejų**) rungtynių (SA). Prieš devynis (= **devynerius**) metus <...> Lietuvos pramonė buvo apmirusi (SA).

Žargonas iš dalies yra laikomas neatskiriama studentų kalbinio bendravimo dalimi, suteikiančia jų kalbai gyvumo, emociingumo, spalvingumo, tačiau pernelyg dažnas žargonybių vartojimas pavirsta įpročiu, kurio sunku išvengti kitoje socialinėje aplinkoje. A. Paulauskienės nuomone [3], lietuvių kalbos dvasiai žargonas yra svetimas. Neįmanoma net įsivaizduoti, kad žargonizmas galėtų virsti normaliu bendrinės kalbos žodžiu, o anglų kalba tokių žargoniškosios kilmės žodžių turi nemažai. Iš žargono kilę šie žodžiai: *bet, bore, shap, donkey, fun, humbug, mob, odd, pinch, snob, trip, graft, hitch-hiker, sawbones* ir kt. Žinoma, žargonas pateisinamas kaip bendrinės kalbos užribio reiškinys, bet kad juo būtų leidžiami laikraščiai ir net didžiojamasi kalbos niekinimu... To jau per daug. Štai Kauno technologijos universitete leidžiamo laikraščelio „Njuspeipio“ leidėjai (KTU studentų atstovybė RAFES) taip apibūdina savo kalbą: „Kalbu studentišku „slengu“ ir nenoriu dalyvauti lietuvių kalbos rašinių konkursuose (dėstytojai bei kalbininkai, nepykit, bet jau tokia tiesa)“. Jau laikraščelio pavadinimas rodo, kad iš jo nieko dora neverta laukti. Štai kokia kalba jis rašomas:

Esu geras pavyzdys, kaip turi atrodyti „šperos“; nunešk visus mano numerius per „egzą“ ar „kolį“, ir dėstytojas tikrai turės ką veikti (Nj). Dabar tūsams gali tikti tik mini restorano patalpos (Nj). Mažesniuose miesteliuose gali gerti tiesiog iš kranos (= čiaupo) ir gamta labai faina (Nj). Į barakus veda tiesiausias kelias per aikštelę (Nj). Man, kaip A.Mamontovo fanai, koncertas daug reiškė ir paliko didelį įspūdį (Nj). Jei kas ir sutinka duoti plotą ar pan., tai nesulaukę piniginės naudos kitą kartą nerizikuos „sėsti į minusą“ Nj. Nesvarbu, kur ir kaip praleidot ar pardavėt atostogas, ar visą vasarą bambą vartėt, svarbu, kad nenuobodžiavot (DD). Dėstytojai turbūt su nostalgija prisimena anuos gerus laikus, kai visi stužiai tvarkingai rugsėjį į auditorijas suplaukdavo <...>. Betgi netrūksta gyvybės fakultete – kaip ir kasmet, turim nulių visą tuntą. <...> dėstytuvus draugais vadina, netgi kiekiausi kirviai jų nebeğąsdina (DD). Žiniasklaidą studijuojanti chebrytė vasarą išmovė pas Hansus (t.y. į Vokietiją) praktikos atlikti (DD) ir kt.

Iš pateiktų tik nedidelės dalies akademinės spaudos taisytinų kalbos pavyzdžių matyti, kad išanalizuotų leidinių kalba, kaip vienas iš akademinės kalbinės aplinkos veiksnių, nėra pakankamai taisyklinga, todėl jos poveikis tobulinant studentų kalbos kultūrą ne visuomet yra teigiamas.

Sutrumpinimai

DD	-	DiDis (laikraštis)
IN	-	Inžinerija (laikraštis)
Nj	-	Njuspeipis (laikraštis)
SA	-	Studijų aidai (laikraštis)
Sv	-	Savas (laikraštis)

Literatūros sąrašas

1. Alaunienė Z. Bendrosios kalbos ugdymo rekomendacijos aukštosioms mokykloms.– Vilnius, 2001.
2. Jakavičius V. Žmogaus ugdymas: įvadas į edukologijos studijas.– Klaipėda, 1998.
3. Paulauskienė A. Lietuvių kalbos kultūra.– Kaunas: Technologija, 2000.
4. Pupkis A. Ar taisosi sunkus ligonis? // Gimtoji kalba. 1997, Nr. 9, p. 1-5.

* * *

ACADEMIC PRESS' LINGUISTIC REVIEW**Summary**

The native language of students improves and the linguistic skills develops all surrounding of high school, all education elements of academic linguistic surrounding (the modal programs of language culture studies, academic community relation with language, the language of high school publications, announcements and other public scripts, academic culture and etc.) and interaction between it. From academic press revised language examples in the viewed article you can see that the language of traverse publications, as one of academic language surrounding elements, isn't correct enough that's why effect of it in improving of students' language culture not always is positive.

NAUJOSIOS LEKSIKOS TENDENCIJOS RADIJO IR TELEVIZIJOS PRANEŠĖJŲ KALBOJE (PAGAL LIETUVOS LENKŲ TAUTINĖS MAŽUMOS RADIJO IR TELEVIZIJOS LAIDŲ KALBOS ANALIZĘ)

Kinga Geben

*Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3, Vilnius
tel. 2413502, el. paštas kinga@mail.lt*

Oficialusis kalbėjimas – tai viešoji kalba, kai kalbėtojo ir klausytojo nesieja asmeninis ryšys. Televizijos interviu kalba priskiriama kalbėjimo rūšiai, kuri įgyvendinama oficialiomis aplinkybėmis [4: 7]. Kalbėjimo oficialumas lemia atitinkamų stilistikos ir kalbos priemonių parinkimą. Tuo tarpu žiniasklaidoje vis dažniau pastebima stiliaus ir kalbos priemonių, neatitinkančių oficialiosios kalbos normos, kuriai būdinga informacinė funkcija, būtent sąmojaus, žaidimo su pranešimo gavėju, šnekamosios kalbos žodžių, trumpinių. Šnekamosios kalbos ypatybės, ekspresija ir kalbos etiketo nepaisymas taip pat būdingi kalbėjimui apie politiką ir, be abejo, yra komunikacijos kultūros lygio ženklas.

Straipsnyje remiوسي 2003 metų Lietuvos lenkų tautinės mažumos radijo ir televizijos laidose vartojama leksika⁸. Analizėje dėmesį telkiu į leksikos pokyčius, vykstančius nuo 1991 metų Vilniaus krašto lenkų inteligentijos kalboje, pasikeitus Lietuvoje ekonominei ir politinei santvarkai.

⁸ Penkiolikos minučių trukmės laida „Album Wileńskie“ lenkų kalba Lietuvos visuomeninėje televizijoje rodoma kartą per savaitę. Esamo pavidalo laida gyvuoja nuo 2002 metų: ją kuria jauni pranešėjai – polonistai, mokslus baigę Lenkijoje. Vilniaus krašte įtvirtinama standartinė lenkų kalba ir naujasis komunikacijos tipas, sekant naujoviškomis Lenkijos televizijos informacinėmis laidomis. Radijas „Znad Willi“, savo veiklą pradėjęs 1992 metais, yra populiariausia stotis Vilniaus apskrityje. Savaitės auditoriją sudaro apie 200 tūkst. klausytojų.

Straipsnyje nagrinėjama leksika paimta ne tik iš laidų vedėjų (PR), bet ir Lietuvoje žinomų politikos, visuomenės ir kultūros veikėjų (DP), mokyklų direktorių (DR) ir mokytojų (N) kalbų.

Vilniaus krašto lenkų kalboje vyksta procesai, panašūs į bendrinės lenkų kalbos procesus (atsiranda naujų ekonomikos, politikos, švietimo ir kultūros reiškinių pavadinimų, žodžiams suteikiami naujų reikšmės atspalvių ir įsigali naujoviškas vakarietiško tipo žiniasklaidos komunikacijos būdas), vis dėlto lenkų kalbos Lietuvoje specifika leidžia pastebėti ir ypatingų bruožų. Kuriami nauji žodžiai, atitinkantys Lietuvos realijas, pasirodo naujųjų skolinių iš lietuvių ir rusų kalbų.

Interferencinėje leksikoje, pasireiškiančioje standartinėje Vilniaus krašto lenkų kalboje [3], yra daug frazeologijos naujovių (daugiažodžių), susijusių su socialinės ir ekonominės srities reiškiniais. Pvz., naujoji mokyklų finansavimo sistema lėmė lėšų, skirtų vienam moksleiviui mokytis, pavadinimą: **koszyk ucznia** (iš liet. *mokinio krepšelis*, pvz.: *koszyk ucznia w szkołach mniejszości narodowych jest tylko o 10% większy niż w szkołach litewskich* PR1), kartu su juo atsirado neosemantizmas – **koszyczek** (pvz., *potrzebny jest dużo większy koszyczek, bo mamy dużo więcej dzieci* DR1) ir būdvardinių vedinių: **koszyczkowe środki**, **koszyczkowa pula pieniędzy**⁹. Šiuo metu Lietuvos švietimo sistemoje gyvuojanti **szkoła początkowa**¹⁰ lemia univerbacijos atsiradimą **początkówka**¹¹. Apskrities finansuojama mokykla gavo pavadinimą **powiatówka**¹². Tai gali dalį klausytojų įtikinti, kad taip turėtų atrodyti bendrinės lenkų kalbos norma. Univerbacijos struktūrų visuotinumą gali paveikti ir sušvelninti žodžių darybos taisyklingumo kriterijus.

Taip pat ryškėja polinkis internacionalizuoti leksiką: įsitvirtina tie skoliniai ir replikos iš rusų ar lietuvių kalbos, kurie priklauso tarptautinių žodžių klasei, pvz., **bakalaur** ‘bakalarz’¹³, **metodysta** ‘metodyk’¹⁴, **audyt** ‘kontrola’¹⁵, **kwota** ‘dopłata’¹⁶. Kalboje gali įsitvirtinti tokie žodžiai kaip **eurobus**, **infolinia**, **impeachment**, **konsulting**, **dumping**, kaip įsitvirtino *weekend*, *dealer*.

⁹ Pastebėti pasakymai: **koszyczkowa pula pieniędzy**: *mamy pulę pieniędzy koszyczkową rozdzielić takim to sposobem przesuając więcej niż dziesięć procent* DP1; **koszyczkowe finansowanie**: *w szkołach jest finansowanie koszyczkowe* DP1; **koszyczkowe środki**: *jak wykorzystane te środki koszyczkowe* DP1 **koszykowa zasada**: *szkoły polskie na Litwie są finansowane według zasady koszyczkowej* DP1.

¹⁰ **Szkoła początkowa** Lenkijos švietimo sistemoje atitinka ‘cztery klasy szkoły podstawowej’, liet. *pradinė mokykla*, rus. *начальная школа*.

¹¹ Pvz., *reorganizacja szkoły ośmioletniej do początkówki* DP1.

¹² Apie konstrukciją su formantu –**ówka** stilistinio vertinimo neutralizavimo procesą yra rašiusi Satkiewicz [7: 71]. Pvz.: *istnieje podobno też gdzieś około tego szkół tzw. powiatówek, którym założyciel jest powiat* DP1.

¹³ Pvz., *niedobry bakalaur, który nie chce zostać magistrem* N2 (liet. *bakalauras*).

¹⁴ Pvz., *konkretna ilość nauczycieli ekspertów, metodystów, jeżeli dotyczy metodystów, nie jest to liczba mała* DP1 (rus. *методуцм*). Semantinis vertinys **metodysta** randamas lenkų kalbos Lietuvoje veikaluose.

¹⁵ Pvz., *teraz, dla ciekawości, w styczniu miesiącu był przeprowadzony audyt, audyt, jak wykorzystane te środki finansowe* DP1. Liet. *auditas*, rus. *аудит*.

¹⁶ Pvz., *istnieje systema kwot* DP5, *otrzymają w roku następnym tak zwane kwoty na mleko* DP3. Liet. *kvota*, rus. *квота*.

Kalbos normoje įsigalėjus tokiems žodžiams darybos sistemoje būtų įteisinti priešdėliai: *euro-*, *info-* ir priesaga *-ing*. Žodžių darybos naujovės informaciniame ir publicistiniame laidos buvo pavartotos sąmoningai, susiejus informaciją su sąmoju: pvz., **kurierowiec** 'pracownik „Kuriera Wileńskiego”¹⁷; **eurobus**¹⁸, arba nesąmoningai (tai replikos iš rusų ar lietuvių kalbų), pvz., **pierwszokolejny** 'pierwszorzędny'¹⁹, **ponadprodukcja** 'nadprodukcja'²⁰.

Naujasis reiškiny – lietuvių kalbos citatos. Tekste jos pasireiškė kaip kalbėtojo kalbos vartojimo sunkumų rezultatas, kartais kaip noras pateikti tikslų pavadinimą, kalbėtojo nuomone, identifikuojantis designatą, pvz.: **specifinių kalbinių poreikių regionai** 'tereny o szczególnych potrzebach językowych'²¹.

Daugelis frazeologijos naujovių, pavartotų oficialiai, turi šnekamąjį atspalvį. Neutralizuojamas Lenkijoje ir Vilniaus krašte vartojamos dabartinės lenkų kalbos žodžių stilistinis ir raiškūis vertinimas, plg. **gazeta stanęła mocno na obie nogi; kasza manna z nieba nie sypnie; wyłażą te sprawy teraz na górę; wszyscy rzucili się leczyć chorą szkołę, aby jak to się mówi, nie zaleczyli na śmierć** PR1. Naujovės susijusios su vis dažnesniu žiniasklaidos polinkiu dramatiuoti informaciją, siekiant prikaustyti klausytojo dėmesį. Kitokio tipo yra frazeologijos naujovės, atsiradusios dėl frazeologinės kontaminacijos: **Pan Bóg nie pomoże** 'Święty Boże nie pomoże'; **postawić wszystkie kropki na i** 'postawić kropkę nad i' PR1.

Kinta žodžių vertinimas. Šių šnekamosios kalbos žodžių stilistinė prasmė buvo pakeista neutraliaja: **publika** 'publiczność', **szykować się, przyszykować się** 'przygotowywać się, przygotować się', **być do tyłu** 'być w gorszej sytuacji, nie nadążać z czymś'. Iš rusų ar lietuvių kalbų paskolinti žodžiai buvo pavartoti neigiama prasme: **prokurator** 'prokurator'²²; **euroskeptyk** 'eurosceptyk'²³. Į šnekamąją lenkų kalbą iš lietuvių ir rusų kalbų skverbiasi specialiosios leksikos (teisės, ekonomikos) žodžiai, kurių vartoseną yra palyginti siaura, plg. **kadastrowa miejscowość** 'katastralna miejscowość'²⁴, **agrarna służba** 'służba regulacji rolnych'²⁵. Kinta žodžių se-

¹⁷ Pz., *na zakończenie wizyty kurierowcy wyciągnęli dwumetrową wileńską palmę* PR1.

¹⁸ Pz., *przemierzający Litwę w ramach kampanii informacyjnej eurobus zawitał także na Wileńszczyznę* PR1.

¹⁹ Pz., *ta potrzeba jest pierwszokolejna, remonty i zaniedbanie tych budynków* DR2 (rus. первоочередная liet. pirmaeilinė).

²⁰ Pz., *Unia Europejska ma ponadprodukcję produktów spożywczych* DP6 (rus. сверх- ir liet. virš- 'nad-; ponad-').

²¹ Pz., *powstaje takie pojęcie jak specyficznych kalbinių poreikių regionai* DP1.

²² Pz., *na których ziemi stoją domy prokuratorów* PR1 (rus. прокурор, liet. prokuratoras).

²³ Pz., *pan prezes ma absolutną rację, że na nas spisa* (rus. šnekamosios *на нас сплшым* 'nas oskaržą o to'), *że jesteśmy absolutnymi euroskeptykami* (liet. euroskeptikas, rus. евроскепмик) DP6.

²⁴ Pz., *specjalistów awizeńskiej miejscowości kadastrowej* PR2 (rus. кадастровый, liet. kadastrinis).

mantika, pvz.: pakito žodžio **otoczenie** artimiausia konotacija (pvz., buvo žinomas pasakymas *otoczenie intelektualne*), dabar viešojoje kalboje dažniausia vartojamas *otoczenie prezydenta*.

Tyrinėtojų pabrėžiamas žiniasklaidos kalbos virtimas šnekamąja, vykstantis Lenkijoje, vyksta ir Vilniaus krašte, nors ne taip sparčiai (plg. [5: 183]). Kalbinio elgesio laisvė yra šiuolaikiškumo ir žiniasklaidos kalbos, siejančios informaciją su pramoga, sekimo ženklas: *gdyby kto nam sypnął* (pieniądze) 'dať pieniądze, udzielił ųrodków' DP10, *waściwie wszystko upiera się o ten pieniądzek* 'finansowanie' DP10; *teatry niczym szczególnym nie zabłystly* 'nie zainteresowały' PR1; *ludzie mają już dość folkloru* 'przystają słuchać, oglądać' PR1; *poprzednie władze okręgu nie przykładały się* 'nie starały się' PR1²⁶. Šnekamosios kalbos žodžių vartojimas (šnekamosios kalbos įsigalėjimas žiniasklaidoje) lemia, kad kalbos sistemoje dalies leksikos šnekamasis atspalvis yra neutralizuojamas.

Panašiai kaip ir Lenkijoje vartojamoje kalboje²⁷, leksika kinta šia linkme: atsiranda leksikos ir frazeologijos naujovių, į bendrinės kalbos vartoseną patenka specialioji leksika (teisės ir ekonomikos terminai, socialinių dialektų elementai), bet pokyčių tempas yra lėtesnis, o pokyčių kokybė priklauso nuo kitų vartojamų kalbų įtakos. Naujovių atsiradimo procesus stiprina žodžių reikšmės ir sandaros mėgdžiojimas pagal lietuvių ir rusų kalbas (pvz., *euroskeptyk*). Lenkijoje vartojamoje lenkų kalboje pastebimi anglicizmai²⁸ į Vilniaus krašto lenkų kalbą paprastai patenka per lietuvių ar rusų kalbas (pvz., *audyt*). Nagrinėjama medžiaga rodo, kad žiniasklaida daugiau ar mažiau skatina naujovių, santrumpų ir skolinių iš anglų kalbos plitimą²⁹.

Literatūros sąrašas

1. Dubisz.S. Język – historia – kultura (wykłady, studia, analizy).– Warszawa, 2002.
2. Dunaj B., Przybylska R., Sikora K. Język na co dzień.– Polszczyzna 2000 // Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci / red. W. Pisarek.– Kraków, 1999, p. 227-248.

²⁵ Pz., *tylu pracowników trzeba zatrudnić w służbach agrarnych, czyli w służbach regulacji rolnych* DP2 (rus. *аграрная служба*, liet. *agrarinė tarnyba*).

²⁶ Kalbos vartojimo laisvė taip pat pasireiškia patarlių kūrybiniu keitimu. Tuo siekiama kalbą padaryti patrauklesnę, pvz.: *skoro więc góra nie przyszła do Mahometa, to Mahomet pojechał do Białegostoku* 'nie przyszła góra do Mahometa, przyszedł Mahomet do góry' PR1.

²⁷ Dabartinės lenkų kalbos Lenkijoje aprašymą žr. [1: 39-40].

²⁸ Žr. [2: 240].

²⁹ Be minėtų naujųjų leksikos polinkių inteligentų kalboje oficialiomis aplinkybėmis, pasitaiko ir kai kurių tarnybių, senųjų žodžių ir skolinių iš rusų kalbos. Sąmoningai ir be emocinio vertinimo pavartotos citatos iš lietuvių kalbos rodo, kad lietuvių kalba veikia lenkų kalbos Vilniaus krašte oficialiąją vartoseną.

3. Geben K. Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie.– Warszawa, 2003.
4. Kurzowa Z. *Wstęp – Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)* / red. Z. Kurzowa, Wł. Śliwiński.– Kraków, 1994, p. 5-12.
5. Majkowska G., Satkiewicz H.. *Język w mediach – Polszczyzna 2000 // Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci* / red. W. Pisarek.– Kraków, 1999, p.181-196.
6. Mosiołek-Kłosińska K. Ślady polskich przemian po 1989 roku w słownictwie ogólnym // *Polszczyzna w komunikowaniu publicznym* / red. W. Gruszczyński, J. Bralczyk, G. Majkowska.– Warszawa, 1999, p. 37-62.
7. Satkiewicz H. Neutralizacja nacechowania stylistycznego i ekspresywnego w słownictwie współczesnej polszczyzny // *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian* / red. J. Mazur.– Lublin, 2000, p. 69-74.

* * *

NEW LEXICAL TENDENCIES IN THE LANGUAGE OF SPEAKERS ON RADIO AND TV (BASED ON ANALYSIS OF LANGUAGE OF RADIO AND TV PROGRAMS FOR POLISH MINORITY IN LITHUANIA)

Summary

The aim of this article is to depict new lexical tendencies in the language of Polish intelligentsia in Vilnius area. Those tendencies occurred in the result of social and economical changes after 1991. There is the analysis of the language of television interviews- a research on the spoken language inflection of Polish language in Vilnius region. The collected material proves the existence of new lexical tendencies: internationalization of lexis, many various neologisms and new loanwords emerge, the stylistic quality of words undergo some changes and phraseological innovations occur due to the influence of the languages which interfere with each other (e.g. Lithuanian and Russian languages). Moreover, there occur a lot of Lithuanian quotes and many various dialectal and out-of-date words.

SPECIALYBĖS TEKSTŲ SKAITYMAS: SAVIANALIZĖ IR TIKROVĖ

Galina Kavaliauskienė

*Lietuvos teisės universitetas
Užsienio kalbų katedra
Ateities g. 20, Vilnius
tel. 2 714 613, el. paštas gkaval@ltu.lt*

Išvadas

Užsienio kalbų mokymuisi Europos Sąjungoje (ES) yra skiriamas ypatingas dėmesys. 2002 m. ES Viršūnių Taryba patvirtino ES švietimo ir mokymo sistemų programą, kuri numato gerinti kalbų mokymo kokybę ir efektyvumą.

Užsienio kalbų mokėjimas yra vienas iš pagrindinių žinių, reikalingų visuomenei, asmens gebėjimų. ES Taryba ir ES Komisija pažymi, jog visi europiečiai turėtų išmokti dvi užsienio kalbas. Šiam tikslui pasiekti Europos Komisija parengė 2004 – 2006 metų kalbų mokymosi planą, kuriame numatytos priemonės bus įgyvendinamos visose ES valstybėse vadovaujant Europos Komisijai [1].

Europos Tarybos tinklapyje yra skiriami tokie kalbų nuo žemiausio iki aukščiausio mokėjimo lygiai: A1 – lūžis, A2 – pusiaukelė, B1 – slenkstis, B2 – aukštuma, C1 – efektyvus mokėjimas bei C2 – meistriskumas [2]. Aukštojo mokyklose siekiama C1 bei C2 lygių, todėl tikslinga kalbėti apie aukščiausią mokėjimo lygį C2. Šis terminas bus toliau vartojamas šiame darbe.

Universitete studijuojantys studentai neišvengiamai susiduria su būtinumu skaityti profesinę literatūrą ne tik gimtąja, bet ir svetimomis kalbomis. Užsienio kalbų dėstytojai teigia, jog dauguma studentų taiko mokyklose praktikuojamą metodą versti tekstus pažodžiui. Užsienio kalbų įgūdžių formavimas didžiąja dalimi priklauso nuo gebėjimo skaityti efektyviai. Savaiame suprantama, kad efektyvaus skaitymo įgūdžiai nesusidaro savaiame – studentai turi būti mokomi skaitymo strategijų.

Šis straipsnis nagrinėja universiteto studentų profesinės literatūros skaitymo įgūdžių būklę. Darbe analizuojami studentų anglų kalbos įgūdžių savianalizės ir testavimo rezultatai bei mokymosi sunkumų priežastys. Pateikiami siūlymai, kaip tobulinti specialybės tekstų skaitymo mokymą.

Literatūros apžvalga

Dabartiniu metu literatūroje stokojama išsamių tyrimų, skirtų profesinės kalbos skaitymo efektyvumui analizuoti. Galima manyti, jog apskritai žmogaus skaitymo efektyvumas bet kokia kalba yra tiesiogiai susijęs su raštingumu šia kalba. Yra žinoma, jog raštingumas gimtąja kalba skatina pagrindinių psichologinių bei lingvistinių šablonų perkėlimą į užsienio kalbą, arba, kitaip tariant, gimtosios kalbos išprusimo lygis veikia raštingumą užsienio kalba. Užsienio kalbų dėstytojai gerai žino, jog labiau išprusę ir apsiskaitę studentai lengviau ir greičiau išmoksta svetimą kalbą.

Skaitymo procesas yra sudėtinga pažinimo proceso dalis, todėl skaitymo įgūdžių mokymas nėra paprastas. Pagrindinius sunkumus specialybės tekstuose anglų kalba sudaro labai ilgi žodžiai bei sakiniai, kurie sunkina teksto suvokimą. Literatūroje šis reiškinys yra žinomas FOG INDEX ('rūko rodiklis') vardu [3], kuris nusakomas empirine formule $F = 0,4 (A + L)$. Čia F yra 'rūko rodiklis', A - vidutinis sakinių skaičius tekste, L - ilgų žodžių skaičius kiekvienoje 100 teksto žodžių atrankoje. Kuo didesnis F, tuo sunkiau tekstas yra suvokiamas. Didelės F vertės yra būdingos autentiškam specialybės tekstui. Tokio pobūdžio tekstai mažina studentų norą skaityti ir kelia neigiamų emocijų [4].

Nors literatūroje aprašomi įvairūs sudėtingų tekstų analizės bei mokymo metodai, bet vyrauja tekstų supaprastinimo bei trumpinimo metodikos, kurių parengimas reikalauja iš dėstytojo daug laiko. Autentiškiems nesutrumpintiems tekstams skaityti yra plačiai taikomas nežinomų leksikos derinių mokymas, skaitymo strategijų formavimas bei intensyvus savarankiškas skaitymas.

Pagrindinės skaitymo strategijos yra 'skimming' ir 'scanning'. 'Skimming' reiškia pagrindinių minčių tekste radimą neskaitant teksto ištisai, o 'scanning' reiškia konkrečių faktų paiešką tekste. Kitos labai svarbios skaitymo strategijos yra teksto reziūravimas, suvokimo tikrinimas, gebėjimas daryti išvadas, informacijos iš įvairių teksto dalių jungimas, abstrakčių idėjų suvokimas, teksto struktūros bei dalių supratimas, gebėjimas atskirti faktus nuo nuomonių.

Mokant užsienio kalbos, dažnai ignoruojama gramatika dėl klaidingų pažiūrų į jos vaidmenį. Remiantis literatūra [5], silpnos gramatikos žinios dažnai trukdo suvokti specialybės teksto esmę. Kita skaitymo problema yra siejama su nežinoma leksika. JAV universitetų studentai vidutiniškai moka apie 20 000 žodžių šeimų [6]. Kai studentas moka 2000 žodžių, jis supranta apie 80 % teksto, o tai reiškia, jog 1 žodis iš 5 yra nežinomas. Pasak tyrėjų, adekvatiam skaitymui būtina leksikos apimtis sudaro 95 %. Vienas iš svarbių naujos leksikos mokymo būdų yra mokyti nustatyti žodžio prasmę iš potekstės.

Be minėtųjų, yra įvairių blogo skaitymo priežasčių. Remiantis žinomo kalbininko Aldersono [7] darbu, svarbiausia priežastis yra blogi skaitymo gimtąja kalba įgūdžiai, kurių pasekmė yra blogas skaitymas užsienio kalba.

Pagaliau negalima ignoruoti pažinimo procesų, kurie vyksta tekstų protinio apdorojimo metu. Studentai turi būti supažindinti su dviem tekstinės informacijos apdorojimo būdais, t.y. 'top-down' (iš viršaus į apačią) ir 'bottom-up' (iš apačios į viršų). 'Top-down' metodas reiškia ėjimo kryptį nuo bendrų dalykų prie atskirų, t.y. besimokantys asmenys naudojami savo ankstesnėmis žiniomis ir numato teksto turinį. 'Bottom-up' metodas reiškia ėjimo kryptį nuo smulkmenų prie bendrųjų principų, t.y. studentai remiasi lingvistikos žiniomis tam, kad atpažintų teksto įvairius elementus ir sugebėtų sieti juos formuodamas prasmę [4]. Abu metodai nusako skaitymo būdą bei informacijos suvokimo eigą.

Manoma, jog svarbiausias procesas mokant užsienio kalbos yra 'transfer' – raštingumo perkėlimas iš gimtosios į svetimą kalbą [8]. Toks perkėlimas nėra automatinis ir turi būti ugdomas mokymo metu.

Priežastys, kurios lemia skaitymo suvokimo sunkumus, yra aptariamose Interneto publikuotame pranešime [9]: neadekvatus žodžių atpažinimas bei išskodavimas, iškalbingumo stoka, skirtumai tarp gimtosios ir užsienio kalbų, rašytinės kalbos ypatumai, prasta skaitytojo trumpalaikė ir darbinė atmintis, susijusių su tekstu žinių stygius, įsigilिनimo stoka bei kai kurios medicininio pobūdžio kliūtys. Autorės rekomendacijos suformuluotos taip: skirti dėmesį skaitymo įgūdžiams tobulinti, skaityti daug specialybės tekstų, aktyviai varuoti užsienio kalbą, plėtoti profesines žinias, ugdyti įsigilिनimo į tekstą įgūdžius bei mokyti pažangių skaitymo strategijų.

Tyrimo metodai

Pagrindiniai tyrimo metodai buvo anketavimas bei pokalbiai su respondentais laisvu nuo paskaitų metu. Tyrimų rezultatai yra gauti analizuojant studentų atsakymus bei testuojant, kaip studentai atlieka įvairias užduotis.

Apklausose dalyvavo 69 LTU Socialinio darbo fakulteto studentai. Jie buvo paprašyti įvertinti savo skaitymo įgūdžius, leksiką, gramatikos žinias bei gebėjimą versti iš anglų kalbos į gimtąją kalbą ir atvirkščiai. Studentų savianalizės rezultatai yra aptariami ir lyginami su testavimo duomenimis, kurie atspindi tikrąsias besimokančiųjų žinias.

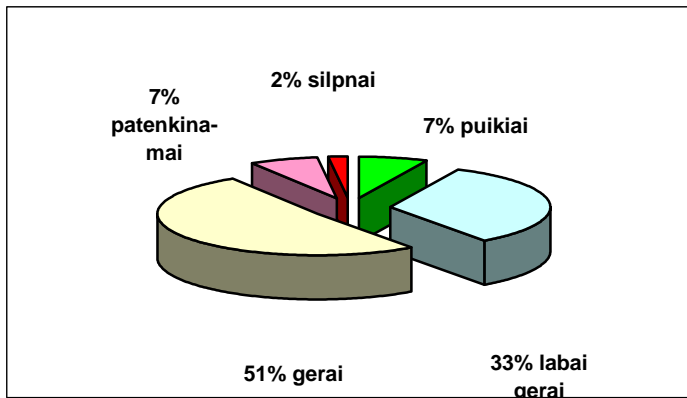
Tyrimo duomenys

Tyrimo rezultatai yra pateikiami diagramų pavidalu.

1 diagrama vaizduoja skaitymo gebėjimų savianalizę. Kaip matyti, pusė respondentų (51 %) vertina savo skaitymo įgūdžius gerai, trečdalis (33 %) –

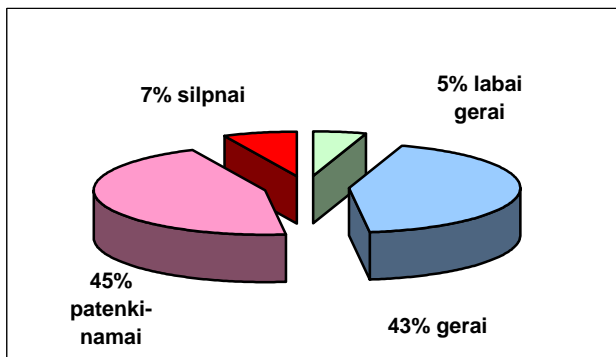
labai gerai, ir tik 7 % - puikiai. Likę 7 % studentų mano, jog skaito patenkinamai, ir tik 2 % studentų - silpnai. Kaip šie duomenys atspindi esamą skaitymo įgūdžių būklę, aptarsime vėliau. Aišku, jog skaitymo meistriskumą lemia leksikos bei gramatikos žinios.

1 diagrama. Studentų skaitymo įgūdžių savianalizė

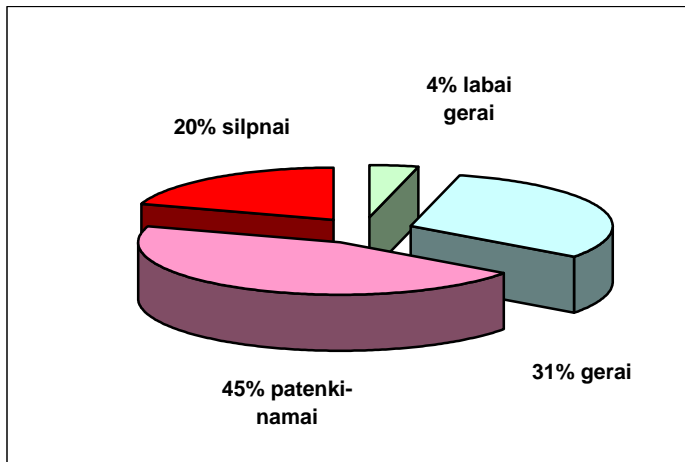
Studentai buvo paprašyti įvertinti leksikos bei gramatikos žinias. 2 diagrama vaizduoja leksikos žinių savianalizę. Nė vienas respondentas nemano, jog puikiai yra išmokęs profesinį žodyną, tačiau beveik pusė (48 %) studentų mano, jog jų leksikos žinios yra geros (43 %) arba net labai geros (5 %). Tik 7 % yra įsitikinę, kad turi labai skurdų žodyną, ir net 45 % - tik patenkinamą.

2 diagrama. Studentų leksikos žinių savianalizė

Studentų gramatikos žinių savianalizės duomenys yra pateikiami 3 diagramoje. Čia žinių vertinimas yra dar kuklesnis. Tik 4 % apklaustųjų mano, jog jų gramatikos žinios yra labai geros, ir net 31 % mano, jog jos geros. Šiek tiek mažiau negu pusė studentų (45 %) pripažįsta turį patenkinamas žinias, ir 20 % - silpnai moką gramatiką.

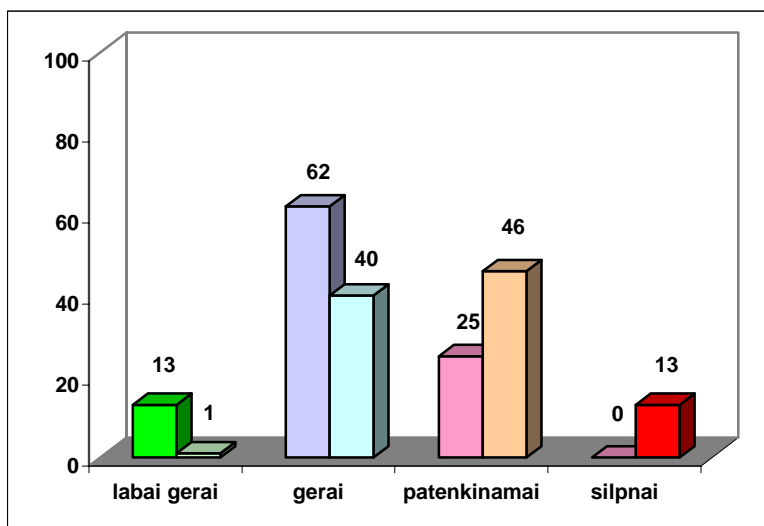
3 diagrama. Studentų gramatikos žinių savianalizė

Skaitymo lygis didžiąja dalimi priklauso nuo to, kaip gerai sekasi išversti specialybės tekstą. Čia studentai buvo prašomi įvertinti savo sugebėjimus versti iš anglų kalbos į gimtąją kalbą bei iš gimtosios kalbos į anglų kalbą. Šio tyrimo duomenys yra vaizduojami 4 diagramoje, kur stulpeliai yra sugrupuoti po du. Pirmasis stulpelis iš dviejų rodo vertimo iš anglų (L2) į gimtąją kalbą (L1) įgūdį, o antrasis stulpelis iš dviejų – iš gimtosios kalbos (L1) į anglų kalbą (L2). Matome, jog net 62 % studentų mano, kad jų vertimo iš L2 į L1 įgūdžiai yra geri, ir tik 13 % - kad labai geri. Vertimas į anglų kalbą yra vertinamas nuosaikiau: tik 40 % studentų - gerai, ir 46 % studentų - patenkinamai. 13 % apklaustųjų pripažįsta, kad jiems sunkiai sekasi versti specialybės tekstą iš gimtosios į užsienio kalbą.

Atlikus šiuos tyrimus, kilo mintis patikrinti, kaip respondentų įvairių užduočių atlikimas atitinka jų savianalizės duomenis, arba, kitaip tariant, ar tikrovė ir savęs vertinimas sutampa. Tokiais atvejais plačiai naudojamas studentų testavimas. Skaitymo kokybę patogų vertinti taikant **skaitymo spartos** sąvoką. Skaitymo sparta rodo, kiek žodžių žmogus perskaito per laiko vienetą, pavyzdžiui, per vieną minutę. Savaiame suprantama, jog negalima vertinti teksto skaitymo efektyvumo tik vienu spartos rodikliu. Yra būtina įvertinti teksto suvokimo lygį.

4 diagrama. Studentų vertimo gebėjimų savianalizė.
1 stulpelis – iš L2 į L1, 2 stulpelis – iš L1 į L2.

Testavimas buvo atliktas dviem pakopomis. Pirmojoje pakopoje studentai buvo paprašyti atlikti skaitymo testą Interneto tinklapyje [10].

Testavimo procedūra yra labai paprasta. Studentai nuspaudžia START mygtuką ir pradeda skaityti vidutinio sunkumo tekstą. Programa paleidžia laiko matuoklį. Baigę skaitymą, studentai nuspaudžia STOP mygtuką. Tai sustabdo chronometro darbą ir nurodo ekrane kiekvieno studento skaitymo spartą. Po to studentai atlieka pratimus, skirtus skaityto teksto suvokimui tikrinti. Tikrinama atsakinėjant į klausimus, kuriuos studentai skaito kompiuterio ekrane, ir nuspaudžiant atitinkamą atsakymą. Testo pabaigoje kompiuterio ekrane pasirodo kiekvieno studento skaitymo gebėjimų vertinimas, t.y. skaitymo lygis.

Remiantis aukščiau minėtojo tinklapyje duomenimis, skaitymo lygis nustatomas pagal skaitymo spartą bei teksto suvokimą. 1 lentelėje pateikiami standartiniai skaitytojų skaitymo gebėjimų duomenys.

1 lentelės rezultatai rodo bendrą informaciją apie skaitymo efektyvumą bei skaitymo lygį. Teksto skaitymas kompiuterio ekrane yra vidutiniškai 25 % lėtesnis negu skaitymas iš popieriaus lapo. Skaitymo sparta bei suvokimo lygmuo nusako skaitymo efektyvumą. 100 žodžių per minutę skaitymo sparta kompiuterio ekrane ir 110 žodžių per minutę iš popieriaus lapo esant 50 % suvokimui rodo nepakankamą skaitymo įgūdį. Puikus

skaitytojas turėtų sugebėti skaityti atitinkamai 700 žodžių per minutę ir atitinkamai 1000 žodžių per minutę bei suvokti 85 % teksto.

1 lentelė. Skaitytojo standartiniai skaitymo lygiai remiantis
<http://www.ReadingSoft.com>

Skaitymo sparta ekrane (žodžiai per minutę)	Skaitymo sparta lape (žodžiai per minutę)	Suvokimas	Skaitytojo profilis
100	110	50 %	Nepakankamas
200	240	60 %	Vidutinis
300	400	80 %	Geras
700	1000	85 %	Puikus

Mūsų eksperimento rezultatai buvo stulbinantys. Nustatyta studentų skaitymo sparta yra tarp 80 ir 100 žodžių per minutę, o teksto suvokimas svyruoja tarp 40 % ir 50 %. Tai reiškia, kad studentų skaitymo lygis yra nepakankamas.

Tokie duomenys paskatino ištirti studentų skaitymo gimtąja kalba spartą. Paaiškėjo, jog daugumos studentų skaitymo sparta ekrane svyruoja apie 200 žodžių per minutę, ir apie 230 žodžių per minutę iš popieriaus. Tokiu būdu skaitymo gimtąja kalba lygis yra geresnis ir atitinka vidutinį 1 lentelės lygį. Čia reikia patikslinti, kad skaitymo gimtąja kalba suvokimas nebuvo testuojamas. Tenka konstatuoti faktą, jog tarp studentų nebuvo žmonių, kurių skaitymo lygis atitiktų „gero skaitytojo“ lygį gimtąja kalba.

Palyginus šiuos duomenis su 1 diagramoje pateiktais skaitymo savianalizės rezultatais, kyla klausimas – kodėl net 91 % studentų vertina savo skaitymo įgūdžius gerai (7 % - puikiai, 33 % - labai gerai ir 51 % - gerai), o testas nerodo tokių rezultatų? Vienas iš galimų paaiškinimų galėtų būti tas, kad yra lengva nuslėpti skaitymo ydas, kadangi skaitymo įgūdžiai aukštojoje mokykloje netikrinami. Kitas paaiškinimas yra studentų požiūris į skaitymą. Skaitymas traktuojamas kaip pasyvi veikla, nes studentai nepaiso pažinimo bei suvokimo elementų. Trečia priežastis gali būti reiškinys, kurį lingvistai vadina 'cognitive deficits' (pažinimo stygius). Šį reiškinį smulkiai tyrė V. Cook [11], ir jo esmė – lėtesnis informacijos užsienio kalba apdorojimas bei turinio įsiminimas.

Individualūs pokalbiai su studentais leido nuodugniau pažvelgti į skaitymo problemų prigimtį. Pirma, pagrindinė problema yra studentų poreikis išversti tekstą į gimtąją kalbą pažodžiui. Dažnai tai yra neįmanoma užduotis, ypač verčiant iš anglų kalbos, kurios pagrindinė savybė yra žodžių junginių įvairovė bei jų prasmių variantai, todėl geras skaitytojas paprastai verčia sakinio prasmę. Antra, teksto organizavimas, sakinių struktūra svetima kalba bei leksikos žinių stoka apsunkina suvokimą.

Tikslinga palyginti studentų savianalizės ir testavimo, kuris atskleidžia tikrovę, rezultatus. Studentų gramatikos žinių lyginimas yra pateiktas 2 lentelėje.

2 lentelė. Studentų gramatikos žinių savianalizės ir testavimo duomenys

Pažymys	Savianalizės duomenys	Testavimo duomenys
Labai gerai	4 %	5 %
Gerai	31 %	25 %
Patenkinamai	43 %	30 %
Silpnai	20 %	40 %

Kaip matome 2 lentelėje, labai gerai bei gerai savo gramatikos žinias vertinančių bei mokančių respondentų skaičius skiriasi nežymiai. Kitaip tariant, trečdalis studentų realiai vertina savo gramatikos žinių mokėjimą. Tuo tarpu patenkinamai bei silpnai gramatiką mokančių studentų skaičius skiriasi: yra dvigubai daugiau mokančių silpnai (40 % ir 20 % paskutinėje skiltyje) negu studentai mano.

Studentų leksikos žinių savianalizės ir testavimo duomenys yra pateikti ir lyginami 3 lentelėje.

3 lentelė. Studentų leksikos savianalizės ir testavimo duomenys

Pažymys	Savianalizės duomenys	Testavimo duomenys
Labai gerai	5 %	5 %
Gerai	43 %	36 %
Patenkinamai	45 %	49 %
Silpnai	7 %	10 %

Kaip matome, savianalizės ir testavimo rezultatai neblogai sutampa, ypač turint omenyje, jog testavimo metu visuomet pasireiškia atsitiktinumo faktorius, kuris kartais nulemia didesnę arba mažesnę balą, t.y. geresni studentai atlieka užduotis prasčiau už silpnesnius studentus. Čia savianalizės ir tikrovės rezultatai sutampa paklaidų ribose.

Išvados

1. Atlikti tyrimai leido nustatyti studentų specialybės tekstų skaitymo anglų kalba lygį, kuris nėra pakankamas.
2. Studentai įžvelgia tokias pagrindines skaitymo sunkumų priežastis: poreikis versti profesinį tekstą pažodžiui bei nepakankamas svetimų kalbos lingvistinių struktūrų bei profesinio žodyno mokėjimas.
3. Skaitymo užsienio kalba gebėjimus lavinti yra būtina tobulinti skaitymo gimtąja kalba įgūdžius bei taikyti šiuolaikines skaitymo strategijas.

Literatūros sarakšas

1. <<http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang>> [žiūrēta 2004-08-10]
2. <<http://culture.coe.int/lang>> [žiūrēta 2004-08-10]
3. Comfort J. Effective presentations.– Oxford: Oxford University Press, 1995.
4. Harmer J. The Practice of English Language Teaching.– London: Longman, 2001.
5. Dudley Evans T. and Jo St. John M. Developments in ESP.– Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
6. Nation I.S.P. Vocabulary Size, Growth and Use. In 'Bilingual Lexicon'.–Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 1993, p.115 –134.
7. Alderson, C and Uguhart, A.H. Reading in a Foreign Language.– London: Longman, 1984.
8. Carson J. E. Reading-Writing Connections: Toward a Description for Second Language Learners. In 'Second Language Writing'. Ed. By B. Kroll. Cambridge University Press. –1994, p. 88 – 107.
9. Nell K. Duke. Preventing and Addressing Reading Comprehension Difficulties. 2004.
<[http://www.reading.org/meetings/rrc/duke/duke slide show.html](http://www.reading.org/meetings/rrc/duke/duke_slide_show.html)> [žiūrēta 2004-08-10]
10. <<http://www.ReadingSoft.com>> [žiūrēta 2004-08-10]
11. Cook V. Second Language Learning and Teaching. 2nd edition. Arnold. 1996.

* * *

READING PROFICIENCY: SELF-ASSESSMENT AND REALITY

Summary

The issue of learning how to read efficiently is an important skill in the second language largely because University students have to get through a vast amount of reading materials in the course of their studies. Learners' ability to develop other language skills depends on efficiency in reading.

Reading is known to be a complex cognitive activity, and teaching reading skills presents some difficulties. Authenticity of reading materials causes serious problems to students because no concessions are made to foreign learners who encounter non-simplified content.

This article addresses the issue of learners' proficiency in reading professional texts. Proficiency in reading professional literature in a foreign language depends on literacy skills in a native language. Learners' rate of reading has been researched and findings have been discussed. Students' self-assessment of language skills has been compared with the testing data, and some conclusions have been drawn on the ways of improving reading proficiency. Difficulties in reading comprehension are found to include a necessity for students to translate professional texts word by word, insufficient mastering of ESP vocabulary and linguistic grammar structures.

KALBĖJIMO TEMPAS IR FUNKCINIAI STILIAI

Asta Kazlauskienė

*Kauno technologijos universitetas
Gedimino g. 43, Kaunas
tel. 8 37 322992, el. paštas Asta.Kazlauskiene@ktu.lt*

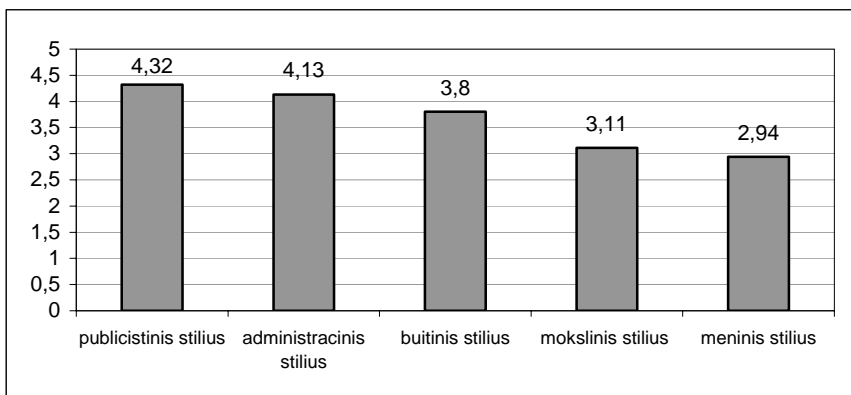
Kalbėjimo tempas – vienas iš veiksnių, lemiančių sėkmingą komunikaciją. Jis rodo ne tik individualias kalbėtojo būdo ypatybes, bet ir jo gebėjimą vartoti kalbą, dėstyti mintis, oratorinius įgūdžius. Todėl kalbėjimo tempas rūpi ne tik psychologams, bet ir retorikos tyrėjams, kalbininkams. Kalbėjimo tempo tyrimų rezultatai turėtų būti įdomūs ir aukštųjų mokyklų specialybės kalbos dėstytojams, dirbantiems pagal naująją šio kurso programą. Tačiau darbų, kuriuose būtų išsamiai tiriama lietuvių kalbėjimo tempas, nėra daug [2, 3] Iškalbai skirtose knygosė [1, 4] užsimenama, koku greičiu kalba lietuviai, tačiau tai pačių autorių asmeniniai pastebėjimai, o ne išsamūs metodiskų tyrimų duomenys.

Kalbos požiūriu tempas – tam tikrų kalbos vienetų (garsų, skiemenų, žodžių) ištarimo greitis. To paties žmogaus kalbėjimo tempas gali priklausyti nuo daugelio dalykų: kalbėjimo funkcijų, auditorijos, kuriai kalbama, informacijos kiekio ir pobūdžio, emocinės būsenos ir kt. Šiame straipsnyje bandoma paanalizuoti: ar skiriasi įvairių funkcinių stilių kalbėjimo tempas, koku greičiu sakomos ir skaitomos viešosios kalbos. Analizuojama beveik po pusantros valandos skirtingo stiliaus įrašų: moksliniam stiliui atstovauja įvairių paskaitų fragmentai, administraciniam – teismo posėdžių ištraukos, publicistiniam – įvairių televizijos laidų (*Dviračio šou, Korida, Pavojinga zona, LNK žinios, Nuo...iki* ir kt.) ištraukos, meniniam – per Lietuvos radiją skaitomų *Vakaro pasakų* ir *Vidurnakčio lyrikos* fragmentai. Buitiniam stiliui atstovavo ankstesnio tyrimo įrašai [3]. Reikia pasakyti, kad tai tik preliminarus tyrimas, nes patikimesnius rezultatus bus galima pateikti tik išanalizavus gerokai didesnės apimties ir įvairesnius įrašus (o tai iš tikrųjų ilgas, daug pastangų ir kruopštumo reikalaujantis darbas). Tikslėsius duomenis turėtume, jeigu būtų padaryti to paties kalbėtojo skirtingo stiliaus įrašai. Tačiau tokių įrašų kol kas neturėjome. Be to, sunku rasti informantų, kurie realiame gyvenime natūraliai kalbėtų visais funkciniais stiliais. Galimas dalykas, kalbėjimo tempui nėra aktualus ir toks bendrinės kalbos atmainų skirstymas.

Kalbėjimo tempo indeksu pasirinktas skiemenų skaičius per sekundę (sk./s). Įrašų tekstai surinkti kompiuteriu ir perleisti per kompiuterinę šiam tikslui sudarytą programėlę, kuri, suskaičiavusi visus skiemens centrus (t. y. balsius ir dvigarsius), nustatė skiemenų skaičių³⁰.

Tikėtasi, kad apylėčiai bus tariaami mokslinio ir meninio stiliaus fragmentai, o greičiausiai kalbės buitinių pokalbių ir publicistinių laidų dalyviai. Kaip matyti iš paveikslėlio, mokslinio ir meninio stiliaus kalbėjimo tempas lėčiausias, o publicistinio ir administracinio stiliaus fragmentai buvo ištarti greičiau, tarp jų atsidūrė buitiniai pasakojimai ir pokalbiai, kurie nuo bendro visų įrašų vidurkio (3,7 sk./s) nedaug tenutolo. Tad galėtume daryti išvadą, kad turėdami kokių nors estetinių ar mokomųjų (ir akademinųjų) tikslų, kalbą sulėtiname, o norėdami suteikti informacijos (ne mokslinės), vienaip ar kitaip paveikti klausytoją, kalbame greičiau.

1 pav. Įvairių funkcinių stilių kalbėjimo tempas

Dažnai teigiama, kad viena iš viešojo kalbėjimo ypatybių yra palyginti lėtas tempas. Šio tyrimo rezultatai leidžia spėti, kad tokia nuomonė gali būti subjektyvi, ją suponuoja, matyt, ne tarimo greitis, o labai aiški garsų artikuliacija. Tą galėtų patvirtinti ir įrašytų LNK žinių kalbėjimo tempas: jų vedėjui G. Deksniiui niekas neturi pastabų dėl tarties, o jo kalbėjimo (tiesa, šiuo atveju geriau tiktų skaitymo) tempas gana greitas (kai kurių ištraukų net 5 sk./s). Apskritai visi publicistinio stiliaus įrašai pagal tempą skyla į dvi grupes: greito tempo informacinės laidas, kuriose labai taupomas laikas, bent

³⁰ Autorė nuoširdžiai dėkoja savo studentei G. Kazakevičiūtei, įrašiusiai ir padėjusiai sutvarkyti tiriamąją medžiagą.

pusė teksto paprastai diktorių yra perskaitoma, pašnekovų atsakymai dažnai montuojami, didesnės pauzės iškerpamos, neretai nutraukiama ir dalis sakinio. Antra grupė yra lėtesnio tempo neinformacinės laidos (pramoginės, diskusijų), jų tekstai iš anksto apgalvoti, tačiau dažniausiai ne skaitomi, o perpasakojami, jose pokalbiai ar diskusijos vyksta gana įprastu tempu, kuris labai artimas buitinio stiliaus tempui.

Kalbėjimas tempas per teismo posėdį, atrodo, turėtų būti panašus kaip ir buitinio stiliaus. Tačiau čia, matyt, kalbama greičiau dėl noro įtikinti teisėjus. Paprastai manoma, jeigu esi teisus, kalbėsi greitai, be ilgesnių pauzių, pamąstymų, todėl tokia išankstinė nuostata irgi turi įtakos šio tipo kalbų tempui. Kita vertus, buitinio stiliaus pokalbių sakiniai dažnai trumpinami, praleidžiama daug savaime suprantamų žodžių, o administraciniame stiliuje to vengiama.

Nėra visiškai vienodi tempo požįriai ir mokslinio stiliaus įrašai: visų humanitarinių mokslų paskaitų kalbėjimo tempas lėtesnis, o tikslųjų ir socialinių mokslų paskaitos skaitytos greičiau. Dėstomų dalykų sudėtingumo laipsnis šiuo atveju subjektyvus požymis. Atidžiau perklausius įrašus, galima spėti, kad viena iš tokio tempo skirtumo priežasčių gali būti skirtingas paties dėstytojo požįris į kalbą: humanitarai nedarė kalbos klaidų, kalbėjo taisyklingai, sklandžiai, galvojo ne tik, ką pasakyti, bet ir kaip pasakyti. Tikslųjų ir socialinių mokslų paskaitose dėstytojai padarė nemažai kalbos klaidų, dažnai nepaisė net elementarių kalbos intonacijos reikalavimų.

Meninio stiliaus kalbėjimo tempo vidurkį labai sumažino lėtas *Vidurnakčio lyrikos* (2,7 sk./s) ir *Vakaro pasakos*, skirtos mažiesiems klausytojams (1,95 sk./s), skaitymo tempas. Ir be tyrimo galima pasakyti, kad meniniai kūriniai visada skaitomi (ar deklamuojami) gana lėtai. Net ir patys greičiausi šiam tyrimui padaryti meninio stiliaus įrašų fragmentai vos ne vos kalbėjimo tempu prilygo buitiniams pokalbiams.

Pateiktame grafike matyti, kad neviešosios kalbos (buitinio stiliaus) įrašų tempas atsidūrė viduryje tarp visų kitų viešųjų kalbų. Matyt, toks iš tikrųjų ir yra natūralus lietuvių kalbėjimo tempas ir jo greitinimas ar lėtinimas priklauso nuo situacijos bei kalbėjimo tikslų. Be to, nereikia pamiršti, kad buitiniai tekstai yra vieninteliai įrašai, kurie kalbėtojų iš anksto nebuvo apgalvoti. Pagaliau jie pašnekovų neįpareigojo, buvo suteikta teisė laisvai kalbėti, daryti pauzes.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad kalbėjimo tempas nuo funkcinio stiliaus nedaug tepriklauso. Gana akivaizdus skirtumas tarp skaitomų meninių kūrinių ir informacinių laidų tempo (žinoma, nereikia pamiršti, kad pastarosios yra ribojamos eterio laiko, kuris tiesiogiai turi įtakos tempui). Publicistinių pramoginių laidų ir buitinių pokalbių tempas labai panašus. Kalbėjimo tempą labiausiai lemia, matyt, kiti veiksniai: individualios kalbėtojo ypatybės, pragmatiniai kalbėtojo tikslai (taigi sakomos kalbos funkcija, o ne jos stilius), išankstinis pasirėngimas, auditorija. Visus šiuos dalykus dar reikėtų tirti, o

kai kuriuos iš jų (pavyzdžiui, kalbėtojo būdo ypatybes, emocinę jo būseną) apibūdinti kalbininko kompetencijos nepakanka.

Literatūros sąrašas

1. Bieliėnė J. Iškalbos menas.– Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2000.
2. Girdenis A., Lakienė A. Šiaurės žemaičių kalbėjimo tempas // Kalbotyra.– 1975, Nr. 27 (1), p. 71–74.
3. Kazlauskienė A., Veličkaitė K. Pastabos dėl lietuvių kalbėjimo tempo // Acta linguistica lituanica.– 2003, Nr. 48, p. 49–57.
4. Koženiauskienė R. Retorika.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.

* * *

THE RATE OF LITHUANIAN SPEECH AND THE FUNCTIONAL STYLE

Summary

The article analyses whether the rate of Lithuanian speech is related to functional style. It is explored that the temp of daily conversations is 3.8 syllables per second. Administration and publicist style is usually pronounced faster but scholastic and art styles – slower. Though, it is not enough to state that the rate of speech is connected with functional style because investigated examples are quite different. The talking speed depends more on the character of speaker, the purpose of speech or audience.

NOSCITUR EX SOCIIS: STILISTINĖS FRAZELOGIJOS AIŠKINIMAS TEISMŲ KALBOSE

Regina Koženiauskienė

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5, Vilnius

tel. 370-5 2 68 72 12

el. paštas monika.kozeniauskaite@flf.vu.lt

„Turbūt kiekviena nuomonė apie faktus yra abejotina, kadangi žiūrint kitu aspektu, pasaulis atrodo kitoks. Faktai, juo labiau elgesys, gali būti pateikti kitame kontekste, kuriame jų reikšmė pasikeičia arba jie tampa daugia-reikšmiai (...*in einen anderen Kontext gestellt, ihre Bedeutung verändern oder mehrdeutig werden*). Jie praranda tą aiškią prasmę, kurią oponentas turėjo galvoje“ [2: 186]. Tuo labiau aiškinantis frazeologinių posakių reikšmes labai svarbu atsižvelgti į jų vartojimo lingvistinį ir nelingvistinį kontekstą (*noscitur ex sociis*, t.y. atpažįstama iš aplinkos).

Perkeltinė nelaisvųjų žodžių junginių reikšmė

Stilistiniai frazeologizmai – desementizuoti daiktų ar reiškinių pavadinimai – visada yra sustabarėjusios perkeltinės reikšmės, juos sudarančių atskirų žodžių reikšmės dažnai būna visiškai išblėsusios, nutolusios nuo posakio semantikos. Pavyzdžiui, *dėti į akį* reiškia miegoti, *akis badyti* – priekaištauti, *alyvos pilti į ugnį* – kurstyti ginčus. Taip pat ir verstinės literatūrinės kilmės žodžių samplaikos *Sisifo darbas* reiškia sunkų ir beprasmišką darbą, o posakis *duonos ir reginių* (lot. *panem et circenses!*) vartojamas, kai sakoma apie žmogų, stokojantį tauresnių siekių. *Damoklo kardas* reiškia nuolat gresiantį pavojų (iš panašią reikšmę turinčių frazeologizmų: *po šūviu būti, ant ugnikalnio (parako statinės) sėdėti*). Todėl ne visai logiškas būtų toks pasakymas: *Ką ir kalbėti – padariniai patys sunkiausi. Vienaip ar kitaip tai buvo ryškus pavojaus signalas – ties D. Švedaite ir jos bendradarbiais tiesiogine to žodžio prasme pakibo Damoklo kardas* [5: 73]. Kas kliūva šioje advokato kalboje? Pagal graikų mitą, Sirakūzų valdovas tironas Dionisijas Vyresnysis, kai sykį jo artimas pavaldinys rūmininkas Damoklas pavydžiai tarė jam, kad Dionisijas esąs laimingiausias žmogus, pasikvietęs į puotą

Damoklą, pasodinęs jį į savo vietą ir liepęs virš jo galvos ant plonyčio ašutinio siūlo pakabinti kardą: štai dabar žinosi, kokia saldžiai pavojinga esanti valdovų laimė. Taigi tik virš Damoklo galvos tą kartą tiesiogine to žodžio prasme kabojo kardas, o virš (advokatas kažkodėl sako *ties*) kaltinamųjų D. Švedaitės ir jos bendradarbių galvų galėjo pakibti Damoklo kardas tik perkeltine reikšme (t.y. jiems grėsė labai didelis pavojus, artėjo nelaimė). Tuo frazeologizmai skiriasi nuo tiesiogine reikšme vartojamų laisvųjų žodžių junginių. Juk, tarkim, jeigu kas nors kursto ginčus, tai apie tokį žmogų sako, jog šis *alyvos pila į ugnį*, bet juk galima *alyvos pilti į ugnį* ir tiesiogine reikšme, kad geriau įsidedtų laužas. Arba jeigu sakome *į devintą aukštą ligotam žmogui per aukštai kopti* – tai pabrauktąjį žodžių junginį vartojame tiesiogine reikšme, o sakinyje *Kas per aukštai kopia, tą Dievas ir įstatymas baudžia* - frazeologine „siekti negalimo“ reikšme.

Visi minėti posakiai yra atėję iš senųjų laikų, bet tą patį galime pasakyti ir apie naujųjų laikų frazeologiją. Paimkime dabar Lietuvoje jau plačiai paplitusius, iš anglų kalbos išsiverstus du posakius *pamatyti šviesą tunelio gale* ir *pinigų plovimas*.

Palyginkime pasakymą *Po skyrybų su mylima žmona išgyvenęs didžiulį sielvartą kaltinamasis pagaliau pamatė šviesą tunelio gale*, reiškiantį, kad jau artėja ilgai lauktas pagerėjimas, kad pagaliau bus išspręsta problema, su tokiu šio pasakymo variantu: *Gerbiami kolegos, šeštadieniais ir sekmadieniais pamatė šviesą tunelio gale, užgesinkime elektrą*. Pagrindinis skirtumas tarp šių pasakymų tas (nors skamba jie visiškai vienodai), kad laisvasis žodžių junginys yra tiesioginės, o nelaisvasis – perkeltinės reikšmės. Tiesiogine reikšme vartojamas posakis jokio vaizdingumo neturi, o perkeltine reikšme vartojamas paprastai yra ir vaizdingesnis, ir raiškesnis, ir, žinoma, gerokai gyvesnis.

Iš JAV atėjęs naujas perkeltinės reikšmės posakis *pinigų plovimas* (angl. *laundering*), išplitęs per Votergeito aferą, iš pradžių buvęs žargoninis šnekamosios anglų kalbos posakis, bet dabar jau tapęs ir teisės terminu. Ši vertimo į lietuvių kalbą klišė reiškia neteisėtai įsigytų pinigų pervedimą per užsienio bankus arba legalias komercines bendroves, kad tie pinigai niekuo nesiskirtų nuo lėšų, gautų teisėtai. Gal ir paradoksalu, bet ir šis pasakymas gali būti vartojamas tiesiogine reikšme: *Policijai, kuri kovoja su nusikalstamu pinigų plovimu, tikriausiai net nekyla minčių, kad išteptų banknotų skalbimas tiesiogine to žodžio prasme iš esmės nėra jau toks prastas sumanymas. Ši mintis kilo išradėjui iš Floridos valstijos Frankui Masede'ui. Jo bendrovė „Largo“ pradėjo gaminti prietaisus, plaunančius pinigus tiesiogine šio žodžio prasme. „Pasaulis baisiai pasikeitė“, - tvirtino išradėjas, minėdamas susirgimų juodlige atvejus Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kitokių biologinių diversijų surengimo galimybes. O pinigai yra puiki pavojingų bakterijų platinimo priemonė. Pirmasis pinigų plovimo prietaiso pavyzdys bus pagamintas per vieną du mėnesius (Lietuvos rytas, 2002 01 05)*. Iš šioje pastraipoje pabrauktų žodžių junginių pirmasis yra nelaisvasis, o antrasis laisvasis žodžių

junginys. Taigi tik kontekstas ir tam tikra leksinė aplinka, pati situacija parodo, kokia yra tikroji posakio reikšmė.

Frazeologijos aiškinimas: atpažįstama iš lingvistinio ir nelingvistinio konteksto

Juridinėje praktikoje, aiškinantis kokį nors frazeologinį posakį, svarbu prisiminti, kad jis gali turėti keletą visiškai nutolusių reikšmių. Tik platesnis kontekstas ir situacija gali pasakyti, kokia mintis turėta frazeologizmą pavartojusio kalbėtojo galvoje, kokių intencijų skatinamas jis pasakė taip ar kitaip. Pavyzdžiui, grasinant mušti sakoma: *aš tau parodysiu! saugokis – jie tau pirtį rengia*, apie patį mušimą - *kibo į akį, į plaukus kibo, bailės davė, baimės įdavė, pirtį užkūrė, į dulkes sutrynė, davė garo (pipirų, velnių, vėjo) arba davė ir davė visą dieną, gavo į kailį*. Tačiau tie patys frazeologizmai žodis į žodį gali būti pavartoti ir kita – barimo – reikšme. LTV laidoje „Visuomenės interesas“ (2004 01 19) dalyvavęs Aukščiausiojo Teismo teisėjas, išgirdęs toje pačioje laidoje dalyvavusio rašytojo žodžius *gavau nuo berniukų į kailį*, iš karto paklausė, kokia reikšmė jis pavartojęs šį pasakymą, t.y. ar buvo mušamas, ar baramas.

Frazeologizmo *kad davė, tai davė* aiškinimas advokato kalboje:

Kai kurie liudytojai tvirtina girdėję iš Juliaus Važnevičiaus, kad jam „direktorius kad davė, tai davė“. Tačiau šie žodžiai gali nusakyti ne tik kokį nors fizinį veiksmažodį, kurio pėdsakų nėra užfiksuota, bet ir barimą. Juk sakoma „duoti velnių“, „duoti pylos“, t. y. išbarti. Marcinka, nevengdamas tiesos, sako: „Pagrasinau J. Važnevičiui, jeigu nebus arklio – bus blogai, atleisiu iš darbo už girtavimą“ [5: 47].

Panašų atvejį aprašo retorikos knygos autorius Kiseliovas (8: 89-90). Byloje, kurioje M. kaltinamas žmonos G. nužudymu, yra įrodymas: raštelis, rašytas uošvei, žmonos motinai. Jame M. rašo: „*Aš tiesiog siuntu dėl G. elgesio! Aš žinau, kuo visa tai baigsis! Aš ją užmušiu!*“ Laiškelis rašytas dvi dienas prieš G. mirtį (jos vyras teigia, jog tai savižudybė). Tą patį faktą, t.y. tuos pačius žodžius *aš ją užmušiu*, prokuroras ir po jo kalbėjęs advokatas interpretavo visiškai skirtingai.

Prokuroras	Advokatas
<p><i>Jūs rašėte šį raštelį? Taip. Jums belleka arba paneigti faktą, jog šis raštelis jūsų, arba daugiau nebeneikite, kad buvote suplanavęs nužudyti žmoną!</i></p>	<p><i>- Jeigu dar reikia įrodymų, kad M. nekaltas dėl žmonos mirties, tai tas įrodymas – jo laiškas, rašytas uošvei. Jeigu M. iš tiesų planavo nužudyti žmoną, tai kaip jis galėjo tokį baisų ginklą atkreipti į save, pats įduodamas raštelį uošvei, kuri labiausiai norės atkeršyti už dukters mirtį? Rašė, vadinasi, nė nemanė žudyti. Rašė, vadinasi, leido sau akimirkai susierzinti, žinodamas, jog tai geriausias būdas išlieti tą susierzinimą. Rašė, vadinasi, nežudė.</i></p>

[domu tai, kad prokuroras ir advokatas kalbėjo įsitikinę savo teismumu, pagal visus teisės ir moralės reikalavimus. Pirmasis tą patį pasakymą kaip įrodymą panaudojo kaltei patvirtinti, nes traktavo jį tiesiogine reikšme, o antrasis tą pasakymą suprato ne kaip rimtą grasinimą, o tik kaip susikaupusią emociją (*leido sau akimirksniui susierzinti*), kurios turinys nieko bendra nebūtu su jį sudarančių žodžių reikšme, ir panaudojo jį kaltei paneigti. Panašiai motina savo vaikui grasina: *neik prie vandens, tik pamėgink, aš tave užmušiu* arba *gašdina: aš tau kailį nudirsiu; skūrą nulupsiu*.

Arba palyginkime su kitais frazeologizmais, kurie rodo karštą kalbėtojo būseną, didelį susijaudinimą, pyktį ar susierzinimą, perdėjimą, persūdymą ir nieko daugiau: *galvos neteko* (= *karščiaivosi, jaudinosi* arba kita reikšme *pamišo, sukvaliojo*); *iš proto eina* (= *jaudinasi*); *kraują suvaro į širdį* (= *jaudina, erzina*); *širdį pusiau plėšo* (= *jaudina*); *į širdį sminga* (= *jaudina, erzina*); *iš pykčio sprogo* (= *labai pyko*); *ant sienų lipo* (= *nesitvėrė skausmu* arba kita reikšme *pyko*, dar kita reikšme *labai bijojo*); *ligi lubų iššoko* (= *supyko*); *ant peilio statė* (= *pykdė*); *verdančiu vandeniu perpylė* (= *staiga supyko*) ir pan. Visi šie žodžiai junginiai semantiškai stabilūs, sustabarėję, jų neįmanoma skaidyti atskirais žodžiais kaip laisvųjų žodžių junginių, nes prieitume iki absurdo, kadangi juos sudarančių žodžių reikšmės nieko bendra nebūtu su viso posakio prasme.

Frazeologijos atnaujinimas

Dar vienas su frazeologinių posakių aiškinimu susijęs aspektas – kalbėtojas kartais juos **atnaujina**, perprasmina. Frazeologija gali būti atnaujinama dviem būdais: kai mintis lieka ta pati ir kai mintis pasikeičia.

- 1) Kai mintis lieka ta pati. Tada pasakymas vartojamas ta pačia reikšme, bet kitais žodžiais. Pavyzdžiui, žinomas posakis *Quod licet Jovi, non licet bovi* (liet.: *kas leidžiama Jupiteriui, neleidžiama jaučiui*) kūrybiškai atnaujintas ir pritaikytas Lietuvos realijai: *Kas leidžiama Zabuliui, neleidžiama buliui*. Šis pasakymas aiškus didelei visuomenės daliai (H. Zabulis - ne tik Vilniaus universiteto profesorius, bet ir ilgametis švietimo ir mokslo ministras, buvo didelis autoritetas eiliniam studentui buliui). Iš pasakymo *Kalk geležį, kol karšta* rusiško argo žodynas [7] pateikia tokį variantą: *Kalk geležį, kol Gorbačiovas* (šio asmens TSRS valdymo laikais buvęs atšilimas).
- 2) Kai mintis ilgainiui pasikeičia ir reiškia visai ką kita, nors pasakoma tais pačiais žodžiais. Pavyzdžiui, pasakymas *nusiplauti rankas* „senaisiais amžiais buvo nekaltumo įrodymas ir reiškė, kad tas, kuris vykdo bausmę, tėra įrankis, o ne žudikas“ [4:168]. Dabar frazeologizmas *nusiplauti rankas* reiškia žmogui pasirodyti neatsakingam, nenorėti kištis į kokį nors reikalą arba vengti atsakomybės, kaltės, nors jis ir yra padaręs nusikaltimą.

Panašiai per ilgus šimtmečius buvo pakeista antikos autoriaus Terencijaus mintis:

Esu žmogus, ir visa, kas susiję su žmogumi, man nesvetima.

Šiais laikais Terencijaus posakis dažniausiai interpretuojamas ir suprantamas taip: esą man, kaip žmogui, nesvetimos žmogiškos ydos ir silpnybės. O dabar paskaitykime Terencijaus kūrinio dalies santrauką:

Senukas Chremetas nuoširdžiai gaili nuo aušros iki sutemų vargstančio ir amžinai nusiminusio kaimyno Menedemo. O šis, nepratęs prie kitų žmonių užuojautos ir paguodos žodžių, stebisi kaimyno gerumu: „Chremetai, juk mano vargai su tavimi visai nesusiję“. Į tai Chremetas atsako: *Esu žmogus, ir visa, kas susiję su žmogumi, man nesvetima.* Šiuos žodžius reikėtų suprasti kaip artimo meilės išraišką: aš esu žmogus, todėl turiu padėti kitam žmogui. Taigi Terencijaus kūrinio kontekstas rodo, kad į šį pasakymą buvo įdėta mintis ne apie žmogiškas silpnynes ir ydas, o apie žmogaus užuojautą kitam žmogui.

Ši Terencijaus mintis galbūt buvo iškraipyta ir nesąmoningai, juk žinomi frazeologiniai posakiai kartais iš tiesų įgauna naujų prasmių, bet svarbu įsidėmėti, kad daug blogiau, jei teismų oratoriaus nepaiso konteksto, sąmoningai perkelia akcentus, iškraipo mintį savo ginamojo naudai.

Ypač svarbus kontekstas aiškinantis kaltinamųjų vartojamą žargoninę frazeologiją. Į žinomą frazeologinį pasakymą gali būti įdėta visai kita mintis. Pavyzdžiui, frazeologinio posakio *ant adatų sėdėti* reikšmė – nekantrauti, labai nerimauti, o žargoniškai *ant adatų sėdėti* reiškia reguliariai vartoti intraveninius narkotikus. Frazeologinis junginys *perleisti per rankas* reiškia 1. patikrinti arba 2. įgyti ir vėl išleisti, o žargoniškai – primušti ką nors (pavyzdžiai iš [6]). Štai dėl ko dažniausiai kalbėtojas paaiškina teismui frazeologinio (ypač žargoninio) pasakymo reikšmę.

Tą dieną teisiamašis J. Kazlauskas, grįždamas iš darbo, prie namų sutiko savo draugą S. Katkų, 21- osios vidurinės mokyklos devintoką, ir šis su džiaugsmu pranešė, kad pas jo klasiokę A. Solovej šiandien yra „laisvo ploto“. Žargoną „laisvas plotas“ reikia suprasti taip: butas su visais patogumais ir tėvų nebus. Tai - svarbiausia! Tėvų nėra! Galima bus pasilinksinti be pašalinių akių! [5: 242].

Stilistiniai frazeologizmai dėl sustabarėjimo paprastai nekeičiami ir neredaguojami: nei leksikos, nei sintaksės požiūriu, todėl aiškinantis pasakymo reikšmę, reikia įsigilinti į frazeologizmų sandaroje esančios leksikos - archaizmų, tarmybių, barbarizmų - reikšmes, pavyzdžiui, ką reiškia *sūdna diena, iš vienos bačkos eiti, čemerys nesuks, dinderį mušti, nė padujų, gyva pekla*. Neturėtų klaidinti ir nemaža sintaksės normų neatitinkančių frazeologinių junginių *kaip ant plauko* (reikšmė labai tiesiai), *ant vietos, ant patalo būti, nuo tikros širdies, ant muilo užsidirbti*. Panašiai teisės termininiuose junginiuose kartais skirtingai negu bendrinėje kalboje nevartojamas prielinksnis *į* su galininku: *perimti globon, pervesti sąskaiton* (bendrine kalba sakytume *perimti į globą, pervesti į sąskaitą*).

Štai vien su žodžiu *žinia* kiek netaisyklingų arba nuo pačios *žinios* reikšmės visiškai nutolusių frazeologinių samplaikų: *nedėti (žinion) dabon* – nepaisyti, nekreipti dėmesio, *žinią duoti kojoms* reikšme pasitraukti, pasišalinti, *nėra žinios kiek* - reikšme labai daug, užtektinai, su kaupu; *pasidėti žinion* – reikšme pasiimti į savo atsakomybę, į savo rūpestį, *į žinią* - padėti gerai matomoje vietoje; *su žinia* – net trimis reikšmėmis: 1) mažai (yra); 2) vertingas, reikalingas; 3) pasisakius (kur eina).

Pirmiausia pasižiūrėkime į žodžio *žinia* reikšmes LKŽ (XX t.):

- 1) pranešimas apie įvykius, apie reikalus, naujiena;
- 2) suvokimas, nusimanymas;
- 3) priklausymas, globa;
- 4) pažinimas, mokslas.

O dabar paklauskime, ką sako advokatas, aiškindamasis dėl testamentinio palikimo formulotės **palikti kiemo nors žiniai**:

Grįžtu prie to trumpo žodžio (tiksliau: pasakymo – R.K.), sukėlusio didelį ginčą. Šis svetimkūnis iš rusų kalbos prigijo, deja, ir inteligentų kalboje. Šnekamojoje kalboje jis reiškia ir informacijos, ir įgaliojimų gavimą. Testamento teiginys: „turtą palieku V. Balkaus žiniai“ reiškia vertybių atidavimą to asmens nuožiūrai, dispozicijai, asmeniui, galinčiam lemti jų likimą: ką nori, tą daryk. Tai tolygu nuosavybės teisės sampratai [5: 163-164].

Matome, kad frazeologinės samplaikos aiškinimas advokato kalboje su pamatu remiasi trečiąja žodžio *žinia* – priklausymo, globos – reikšme. Frazeologinis pasakymas *palikti kiemo nors žiniai* ir reiškia palikti kiemo nors atsakomybei, globai, valiai, atiduoti į kiemo nors priklausomybę, o tai iš tiesų atitinka nuosavybės sampratą.

Teisės specialistai kalba apie kūrybišką teisės normų aiškinimą ir patys paiso ne įstatymo raidės, o jo dvasios, nes teisės normos prasmė gali neatitikti pažodinės jos prasmės. „Pažodinio aiškinimo rezultatas gali būti absurdiškas“ [3: 174]. Tuo labiau aiškinantis frazeologinius žodžių junginius svarbu jausti ir atpažinti įvairiapusį jų vartojimo kontekstą, nes tokių junginių iš viso neįmanoma suvokti skaitant pažodžiu.

Išvados

Aiškinantis frazeologinius posakius tik kontekstas (*noscitur ex sociis*) gali padėti:

- atpažinti, ar žodžių junginys yra laisvasis ar nelaisvasis, t.y. tiesioginės ar perkeltinės reikšmės;
- atskirti, kokia reikšmė į pasakymą buvo įdėta, nes tas pats frazeologinis junginys gali turėti keletą visiškai nutolusių reikšmių;
- susigaudyti, kaip frazeologija atnaujinta, nes vienu atveju mintis lieka ta pati, o kitu – pasikeičia, kartais net įgauna priešingą reikšmę;

- suprasti žargoninę frazeologiją, kurią vartoja įtariamieji, kaltinamieji ar teisiamieji ir kuri dažniausiai yra visiškai perprasminta (ją suprasti padeda ne tik kontekstas, bet ir specialieji žargono, profesinio slengo, argo žodynai);
- suvokti bendrąją posakio, kurio sandaroje esti archaizmų, tarmybių, barbarizmų, prasmę.

Literatūros sąrašas

1. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų instituto leidykla, 2000.
2. Gast W. Juristische Rhetorik: 2 Auflage. Auslegung, Begründung, Subsumtion.– Heidelberg, 1992.
3. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai.– Vilnius: Justitia, 1999.
4. Prokofjeva E. Žmogus kalbos erdvėje: mokslinių straipsnių rinkinys.– Kaunas, 2001, p. 167-170.
5. Rinktinės advokatų kalbos teisme.– Vilnius: Justitia, 1998.
6. Большой словарь русского жаргона.– Санкт-Петербург: Норинт, 2000.
7. Елистратов В.С. Словарь русского аргю.– Москва: Русские словари, 2000.
8. Киселев Я. Этика адвоката.– Ленинград: изд. Ленинградского университета, 1974.

* * *

NOSCITUR EX SOCIIS: EXPLANATION OF STYLISTIC PRASEOLOGY IN COURT SPEECHES

Summary

When explaining phraseological phrases only the context (*noscitur ex sociis*) can help:

- recognize if a word combination is free or non-free, i.e. has a direct or figurative meaning;
- distinguish, what meaning has been incorporated into the phrase as the same phraseological unit may have several absolutely remote meanings;
- make sense of how phraseology has been innovated because in one case the idea stays the same and in the other it changes, or sometimes it has an opposite meaning;
- understand jargon phraseology which is used by the suspected, accused or people under trial and which usually derive absolutely new meanings (it can be understood not only from the context but also using some special jargon, professional slang or cant dictionaries);
- understand general meaning of the phrase which contains archaisms, vernacularisms or barbarisms.

BŪDINGIAUSIOS SINTAKSĖS KLAIDOS VILNIAUS STATYBOS IR DIZAINO KOLEGIJOS PETRO VILEIŠIO GELEŽINKELIŲ TRANSPORTO FAKULTETO STUDENTŲ BAIGIAMUOSIUOSE DARBUOSE

Ilona Norvilaitė

Vilniaus statybos ir dizaino kolegija

Vilniaus statybos ir dizaino kolegijoje (toliau VSDK) visuose fakultetuose pirmojo kurso studentams dėstomas privalomas kalbos kultūros ir specialybės kalbos kursas (2 kreditai). Jo tikslas – susisteminti ir praplėsti vidurinės mokyklos kalbos žinias, išugdyti taisyklingo kalbėjimo įgūdžius, išanalizuoti administracinio stiliaus ypatumus, perteikti specialybės kalbos specifiką, retorikos principus, supažindinti su raštvedybos reikalavimais, išmokyti atpažinti ir ištaisyti tarties, kirčiavimo, leksikos, gramatikos ir sintaksės klaidas. Deja, inžinerinių specialybių studentų baigiamieji darbai rodo, kad ne visus tikslus pavyksta įgyvendinti, studentai dar nemažai daro kalbos klaidų.

Šio straipsnio tikslas – panagrinėti VSDK P. Vileišio geležinkelių transporto fakulteto baigiamųjų studijų darbų kalbą. Straipsnyje apžvelgiamos sunkiau studentų suvokiamos, būdingiausios sintaksės klaidos – linksnių, prielinksnių vartojimo, taip pat žodžių junginių ir sakinių jungimo bei siejimo. Pavyzdžiai pateikiami iš P. Vileišio geležinkelių transporto fakulteto studentų baigiamųjų darbų, rašytų 2003–2004 mokslo metais.

1. Linksnių klaidos.

Baigiamuosiuose darbuose yra vartojami 6 lietuvių kalbos linksniai, išskyrus šauksmininką, atliekantys tam tikrą sintaksinę funkciją ir turintys įvairių reikšmių. Ne visi linksniai turi vienodą klaidingų reikšmių skaičių, todėl skiriasi ir jų netaisyklingo vartojimo atvejų skaičius. Dažniausiai pasitaiko įnagininko ir vietininko klaidingo vartojimo atvejų, šiek tiek mažiau kilmininko ir naudininko ir vos vienas kitas vardininko bei galininko vartojimo klaidų atvejais. Panagrinėkime juos išsamiau.

Vardininkas. Dažniausiai studentai šį linksnį netaisyklingai pavartoja, kai reikia pasakyti neapibrėžtą arba nežinomą daiktų kiekį. Lietuvių kalba

tebeskiria apibrėžtą ir neapibrėžtą daiktų kiekį ir tą skirtumą išreiškia vardiniu, kai kalbama apie apibrėžtą ar žinomą daiktų kiekį, arba kilmininku, kai turimas galvoje neapibrėžtas daiktų kiekis ar tik visumos dalis, pvz.: *Te palas nėra pakankamai švarus, dėl to atsiranda įvairūs gedimai, alyvos kanalų kamščiai (= įvairių gedimų, tepalų kanalų kamščių). Tyrimai parodė, kad visų pirma įtrūkimai (= įtrūkimų) atsiranda dešiniojo rato stipinuose. Čia atkreiptinas dėmesys, kad dar geriau vartoti veiksmažodį: įtrūksta dešiniojo rato stipinai. Kyla sunkumai (= sunkumų) dėl sustabdytų prie įleidžiamojo šviesoforo traukinių. Šį projektą dar galima būtų tobulinti, nes kompiuterinės technikos naujovės (= kompiuterinių technikos naujovių) atsiranda kasdien.*

Kilmininkas. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad dėl slavų kalbų įtakos itin dažnai netaisyklingai vartojamos konstrukcijos su aukštesniojo laipsnio būdvardžiais ar prieveiksmais (ypač (ne) daugiau, (ne) mažiau). Lyginamai kiekybei reikšti paprastai yra vartojamos lyginamosios *kaip, negu, nei* konstrukcijos, pvz.: *Minimalus žemės sankasos kelkraščio plotis iš abiejų kelio pusių turi būti ne daugiau pusės metro (= ne didesnį kaip (negu, nei) pusę metro). Skirstymo kelias tarpinėse stotyse projektuojamas ne mažiau pusės (= ne mažesnis kaip (negu, nei) pusę; neviršija pusės) traukinio sąstato ilgio. Atstumas nuo darbuotojo iki ekrano turi būti ne mažiau (= ne mažesnis kaip (negu, nei) 1,5 metro.* Kilmininkas neteiktinas, kai abstraktus dalykas neskaidomas, nedalomas; vietoj jo vartojamas galininkas, pvz.: *Susidariusios problemos turi įtakos (= įtaką) neigiamam mikroklimatui susidaryti darbo aplinkoje. Didelės žalos (= didelę žalą) padarė mašinistas, deldamas ir neskubėdamas sustabdyti lokomotyvo.*

Naudininkas. Šio linksnio klaidų pirmiausia pasitaiko vartojant veiksmažodį *(ne)atitikti*, pvz.: *Stoties aikštelė turi atitikti minimaliam traukinių ilgiui ir kompaktiniam kelių išdėstymui (= minimalų traukinių ilgį ir kompaktinį kelių išdėstymą). Geležinkeliuose naudojami bėgiai su plačiu padu turi atitikti nurodytam ilgiui (= nurodytą ilgį). Lokomotyvas atitinka techniniams reikalavimams (= techninius reikalavimus). Dabartinė Lietuvos transporto sistema techniniu ir organizaciniu atžvilgiu neatitinka modernioms Europos Sąjungos transporto sistemoms (= modernių Europos Sąjungos transporto sistemų). Neretai klaidų pasitaiko ir su veiksmažodiniu daiktavardžiu *atitikimas*, pvz.: *Tikrinamas vagonų sąstato atitikimas nuostatomis (= Tikrinama, ar vagonų sąstatas atitinka nuostatas).* Naudininkas su bendratimi neteiktinas apibūdinti dalykui, pasakytam daiktavardžiu, nereiškančiu priemonės, pvz.: *Apsvarstyti techniniai nuostatai geležinkeliams naudoti (= geležinkelių naudojimo nuostatai). Pateikė pasiūlymus geležinkeliams gerinti (= pasiūlymų (kaip) gerinti geležinkelius).* Abstrakčiųjų priesagos *-imas (-ymas)* daiktavardžių naudininkas ne visada taisyklingai vartojamas tikslui su paskirties atspalviu reikšti. Labai dažnai šie naudininkai eina kartu*

su kilmininkiniu pažyminiu, kurį reikia keisti naudininku. Taisome lietuvių kalbai ypač būdinga konstrukcija – naudininku su bendratimi, pvz.: *Stoties aikštelės išdėstymas duobėje užtikrina (– sudaro) geresnes sąlygas traukinių judėjimui, įsibėgėjimui, stabdymui (= traukiniams judėti, įsibėgėti, stabdyti). Traukinių eismui ir manevrams reguliuoti ir saugaus eismo užtikrinimui (= saugiam eismui užtikrinti, laiduoti) naudojami šviesoforai. Programa bus naudojama (– taikoma) kelių transporto priemonių ekspertizių reguliavimui (= ekspertizėms reguliuoti). Tvarsių reikia bėgių galų sujungimui (= galams sujungti). Šiuo metu įdėta daug lėšų darbo vietos pagerinimui (= vietai pagerinti). Studentai nevykusiai pasirenka naudininką konkrečiai laiko ribai ar momentui reikšti, kai nežymima paskirtis, pvz.: *Mėnesio pabaigai (= Iki mėnesio pabaigos) turi būti pateikta išlaidų sąmata. Šiai dienai (= Dabar, Šiandien; Šiuo metu) ypač daug dėmesio skiriama geležinkelių valdymui modernizuoti.**

Galininkas. Studentai daro klaidų su galininku, kaip ir su vardininku, kalbėdami apie neapibrėžtą daiktų skaičių, kiekį ar daikto dalį. Vietoj galininko reikia vartoti neapibrėžto kiekio, arba dalies, kilmininką, pvz.: *AB „Lietuvos geležinkeliai“ šiuo metu patiria tam tikrus sunkumus (= tam tikrų sunkumų). Kad būtų užtikrintas saugus traukinių eismas, AB „Lietuvos geležinkeliai“ nupirko ir sumontavo naujus šviesoforus ir iešmus (= naujų šviesoforų ir iešmų).* Studentai pamiršta, kad šis linksnis netinka tikslui reikšti su slinkties ir siekimo veiksmažodžiais, pvz.: *Stoties budėtojas sugrįžo garsia kalbį (= garsiakalbio) pasiskolinti. Eismo valdymo įrenginiai išsiųsti į Vilniaus geležinkelio stotį traukinių manevrus (= manevrams) reguliuoti.* Galininkas nevartotinas paskirčiai reikšti, pvz.: *Trūksta lėšų įsigyti naują traukinio sąstatą (= naujam traukinio sąstatui įsigyti).* Taip pat galininkas neteiktinas objektui reikšti su kai kuriais veiksmažodžiais, pvz.: *Kontrolierė pareikalavo iš keleivio bilietą (= bilieto).*

Įnagininkas. Šis linksnis netaisyklingai vartojamas būsenai (būviui) reikšti, kai jis reiškiamas būvardžiu arba būvardišku žodžiu. Pamirštama, kad jis turi būti derinamas su daiktavardžio ar įvardžio linksnium, žyminčiu būsenos turėtoją. Tai dvejetainio linksnio forma, pvz.: *Nuolatinė lokomotyvo priežiūra leidžia išlaikyti variklį švari (= švaru). Norint įsidarbinti Vilniaus keleivinių vagonų depe, reikia būti pakankamai išsilavinusiu (= išsilavinusiems). Laiku nepašalinus dangos defektų kelias tampa sunkiai pravažiuojamu (= važiuojamas). Apžiūros žurnalą pildantis kelių ruožo darbuotojas turi būti atidžiu ir kruopščiu (= atidus ir kruopštus). Stoties viršininkas apsimetė nieko nežinančiu (= nežinąs). Netinkamai vartojamas įnagininkas nuolatinei būsenai reikšti. Šiuo atveju vartojamas būvio vardininkas, pvz.: *Esant didžiausiems šalčiams (– Per didžiausius šalčius) šios rūšies tepalas išlieka skystu (= skystas). Kad manevravimas būtų tiksliai organizuotu (=organizuotas), pirmiausia reikia tinkamai iš-**

dėstyti visus darbuotojus, rūpintis jų veiksmų darnumu ir supažindinti juos su manevrų planu ir būdais.

Kartais netinkamai daiktavardiškai vartojamas neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvio įnagininkas, pvz.: *Remdamasis išdėstytu (= išdėstyta medžiaga; išdėstytais teiginiais; išdėstytais faktais; tuo, kas išdėstyta), galiu daryti šias išvadas.* Minėtini ir kitų žodžių (pvz., *atžvilgiu, pagalba*) įnagininkai, kurių vartojimas sakinius padaro netaisyklingus. Toks įnagininkas dažnai būna perteklinis, artimas polinksniui, pvz., *Pageidautina dažniau atnaujinti ir įdiegti šias programas, nes prarasta informacija pridaro didelių nuostolių vartotojų laiko ir finansiniu atžvilgiu (= vartotojams pridaro didelių laiko ir finansinių nuostolių). Bėgis pakeliamas ir nuleidžiamas k r a n o p a g a l b a (= kranu). Kelio montuotojai keičiamą pabėgį ištraukia virvės metaliniu lakštu ar metalinio lyno p a g a l b a (= lynu; naudodami metalinį lyną). Viena iš svarbiausių hidromechaninio reduktoriaus savybių yra ta, kad j o p a g a l b a (= juo; naudojant jį) galima tolygiai reguliuoti kompresoriaus ir aušinimo ventiliatoriaus veikimą.*

Vietininkas. Šis linksnis baigiamuosiuose darbuose vartojamas netaisyklingiausiai. Dažnai pamirštama, kad vietininku nereiškiamas būdas, būvis ar būseną, pvz.: *Prietaisai dirba normaliam režime (= normaliu režimu). Geležinkelis yra inžinerinis statinys, kuris dirba sudėtingose sąlygose (= sudėtingomis sąlygomis). Šis prietaisas naudojamas duomenų perdavime (= duomenims perduoti; perduodant duomenis). Tokios linijos paliekamos neaktyvioje būsenoje (= neaktyvios). AB „Lietuvos geležinkeliai“ jau yra naujame statuse (= turi naują statusą; statusas jau naujas). Viskas tebėra projektų stadijoje (= tebėra projektai; projektuojama).* Vietininkas ribose netinka būdai ar veiksmo pagrindui reikšti, pvz.: *Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, ji privalo (– Tapusi Europos Sąjungos nare, Lietuva turi) palaikyti (= laikyti) šalies geležinkelių ūkį tinkamų normų ribose (– pagal nustatytas normas).*

Taisytini ir sustabarėję laiko vietininkai, pvz.: *Čia parodytas kompiuteriui tenkantis krūvis darbo dienos eigoje (= per darbo dieną; darbo metu). Einamosios kelio priežiūros darbai atliekami viso suplanuoto periodo eigoje (= per visą suplanuotą periodą). Pagrindinių atvykimo bei išvykimo kelių bėgiai ir iešmai defektoskopiniais vagonais tikrinami mėnesio bėgyje (= mėnesį; visą mėnesį; per mėnesį). Išleista pinigų suma atsiperka metų laikotarpyje (= per metus).* Verstinių sustabarėjusių vietininkų, neteiktinų priežasčiai reikšti, taip pat pasitaiko baigiamuosiuose studentų darbuose, pvz.: *Esant mažiems alkūninio veleno apsisukimams galima didinti kompresoriaus sukimosi greitį, ko pasekoje (= todėl) bėgis stengiasi (= gali) pajudėti pirmyn pagal riedmenų judėjimo kryptį. Maršrutas valdomas mygtukais, ko pasekoje (= dėl to) automatiškai persijungia (= perjungiami) iešmai į reikiamą padėtį. Temperatūros svyravimų rezultate (= dėl temperatūros svyravimų) atsiranda bėgių pailgėjimas ar sutrumpėjimas (= pailgėja ar sutrumpėja bėgiai). To rezultate (= Dėl to) AB*

„Lietuvos geležinkeliai“ patyrė didelių nuostolių. Pavartojamas sustabarėjęs ar suprieveksmėjęs verstinis vietininkas *pagrinde*, kuris nevertotinas reikšti būdai su laiko atspalviu, pvz.: *Kapitalinį kelio remontą atlieka pagrinde* (= paprastai; dažniausiai, daugiausia) *dvi kelio remonto stotys – Lentvario ir Šilėnų. Manau, kad pateikta informacija apie HP lazerinius spausdintuvus dar nėra visai pasenusi, nes jie pagrinde* (= paprastai; dažniausiai) *yra tobulinami, o ne kuriami iš naujo. Verstiniai vietininkai požymiui reikšti taip pat neteiktini, bet studentų vis dar nesuvokiami, pvz.: Paraiškas pervežimams* (– *pervežimų paraiškas; paraiškas pervežti*) *užsakovai pateikia formoje KR 59* (= *KR 59 formos paraiškas*). Vietininkas neteiktinas išskirčiai ir priskirčiai reikšti, pvz.: *Nuspaudus mygtuką, prie atitinkamų švieslentės šviesoforų, tame tarpe* (= *taip pat; kartu; be to*) *prie priešingos krypties šviesoforų, įeinančių į rengiamą maršrutą, šviečia žalia lemputė. Tėpalų tame tarpe* (= *Iš tepalų; Tarp tepalų*) *išsiskiria plastinis tepalas.*

2. Prielinksnių klaidos.

Prielinksnius (tiksliau – prielinksnines konstrukcijas) studentai baigiamuosiuose darbuose vartoja kiek geriau negu linksnius. Dažniau klįstama parenkant *ant, apie, į, nuo, prie, po, prieš, virš*.

Ant. Šį prielinksnį studentai beveik vartoja taisyklingai, išskyrus tuos atvejus, kai reikia reikšti vietą, o daiktavardis gali žymėti paviršių ir plotą. Pavyzdžiui, *ant kelio* (t. y. paviršiuje) ir *kelyje* (t. y. tarsi viduje). Sunkiau suvokiamas šio žodžio reikšmių skirtumas. Sakyti *ant kelio* galima tada, kai norima pabrėžti paviršių. Geriau vengti prielinksnio *ant* tokiuose sakiniuose: *Dirbančiųjų ant kelio* (– *kelyje*) *saugos priemonės. Apsauginiai ekrano skydeliai sumontuoti tik ant dalių kompiuterių ekranų* (– *ne visuose kompiuterio ekranuose*).

Apie. Konstrukcijos su šiuo prielinksniu dažnai vartojamos ten, kur užtenka vieno galininko arba reikia kitokios raiškos, pvz.: *Pastebėjęs apie darbo vietos nesklaidumus* (= *darbo vietos nesklaidumus*), *kurių negalima pašalinti savo jėgomis, darbuotojas privalo pranešti darbų vadovui. Pasitaiko, kad kartais perduodami duomenys apie vagoną* (= *vagono duomenys*), *kurių nėra duomenų rejestre. Pespėjimo paraiška apie vykdomas darbus* (= *dėl vykdomų darbų*) *turi būti išduota ne vėliau kaip 5 val. iki perspėjimo įsigaliojimo pradžios. Darbininkas supažindinamas apie sveikatai kenksmingus ir pavojingus veiksnius* (= *su sveikatai kenksmingais ir pavojingais veiksniais*). Konstrukcija *apie* su galininku neteiktina reikšti objektui su kai kuriais veiksmažodžiais, pvz.: *Kelių ruožo budėtojas domėjosi apie eksploatacines išlaidas* (= *eksploatacinėmis išlaidomis*). *Darbų vadovas domėjosi apie praėjusios dienos darbo rezultatus* (= *praėjusios dienos darbo rezultatais*), *apie šiai dienai planuojamus darbus* (= *šiai dienai suplanuotais darbais*), *apie traukinių eismo sau-*

gumo ir darbų saugos taisyklių laikymąsi (= ar laikomasi traukinių eismo saugumo ir darbų saugos taisyklių).

Į. Palyginti dažnai studentai vartoja konstrukciją į su galininku reikšti laiko tarpui, per kurį kartojasi veiksmas, pvz.: *Darbuotojas periodiškai pasitirina sveikatą kartą į metus* (= per metus). *Du kartus į parą* (= per parą) tarnybos darbininkai patikrina iešmų pervadas (= iešmus,) pagrindiniuose ir stoties keliuose. *Meistras kartu su brigadininku du kartus į mėnesį* (= per mėnesį) viršininko nustatytomis dienomis apžiūri ir tikrina kelią ir iešmus pagal vėžės lygį. Ne visada šio prielinksnio su galininku konstrukcija poveikio reikšme vartojama objektui reikšti su kai kuriais daiktavardžiais ir veiksmažodžiais, pvz.: *Kelio konstrukcijos parinkimas, tiesimas ir remontas gali suvienodinti kelio paviršių ir sumažinti dinamišką riedmenų poveikį į kelią* (= keliui). *Tai gali atsiliepti į sveikatą* (= sveikatai; pakenkti sveikatai). *Nesutvarkytos stoties pagalbinės patalpos turėjo įtaką į sveikatą* (= sveikatai). *Nemažai dėmesio skiriama į darbų saugą* (= darbų saugai).

Nuo. Šalinamajam objektui reikšti keistai vartojama konstrukcija *ką nuo ko*, pvz.: *Kelio darbininkai privalo valyti bėgius, tilto dangą, perdangas ir važiuojamąją dalį nuo pervo, sniego ir ledo* (= nuo bėgių, tilto dangos, perdangų ir važiuojamosios dalies purvą, sniegą ir ledą). *Aikštelė aplink šulinį turi būti nuvalyta, ledas nudaužytas nuo jos* (= nudaužytas nuo jos ledas), *paviršius pabarstytas smėliu*.

Po. Šio prielinksnio konstrukcijos su daiktavardžių -imas (-ymas) abstraktų kilmininku itin dažnai randamos studentų baigiamuosiuose darbuose, pvz.: *Po pabėgio pakeitimo* (= Pakeitus pabėgį; *Prie pakeisto pabėgio prijungiamas*) droselio antgalis prijungiamas prie pakeisto bėgio. *Po bėgio užstūmimo* (= Užstūmę bėgį) ant padėklo, kelio montuotojai deda tvarsles ir 4 varžtais suveržia keičiamo bėgio gale.

Prie. Taisytinis šio prielinksnio konstrukcijos, kuriomis reiškiamas laikas ar sąlyga, pvz.: *Prie žemos temperatūros* (= Žemoje temperatūroje; *Kai (Jei) temperatūra žema; Esant žemai temperatūrai*). *Prie reikalo* (= Kai (Jei) reikia; *Prireikus*) draudžiama naudotis netvarkingu raktu, dėti tarpiklį tarp veržlės ir rakto.

Prieš. Ypač dažnai studentai vartoja prielinksnio prieš konstrukciją su daiktavardžių -imas (-ymas) abstraktų galininku, pvz.: *Prieš bandinio paėmimą* (= Prieš imant bandinį) nuleidžiama 20–30 kg tepalo. *Prieš variklio paleidimą* (= Prieš paleidžiant variklį) įjungiamas tepalo siurblys, kuris ištepa besitirinančias detales. Šio prielinksnio konstrukcija taip pat vengtina objektui ar požymiui reikšti su kai kuriais veiksmažodžiais, pvz.: *Siuntėjas, atmetinai laikydamasis* (= kuris atmetinai laikosi) pavojingųjų krovinių vežimo nuostatų, atsako prieš geležinkelį (= „Lietuvos geležinkelių“ akcinei bendrovei) už visas iš to kylančias padarinius.

Virš. Šis prielinksnis netinkamai vartojamas kiekio, svorio, atstumo, laiko trukmės viršijimui reikšti, pvz.: *Dyzelinėje alyvoje susikaupus* (= Kai susi-

kaupia dyzeliniuose tepaluose) vandens virš normos (– daugiau kaip (negu, nei) leidžia norma), bandiniai imami dar kartą. 70 nuošimčių rakinaujų iešmų ir signalų įranga buvo naudojama virš dvidešimt metų (– ilgiau nei (negu, kaip) dvidešimt metų; per dvidešimt metų; dvidešimt su trupučiu (su viršum)). Reikėjo patikrinti virš kilometro (– daugiau kaip (negu) kilometrą; kilometrą su trupučiu (su viršum)) paklotų bėgių. Geležinkeliais pervežta krovinių virš milijoną tonų (– daugiau kaip (negu) milijonas tonų) krovinių.

3. Žodžių junginių ir sakinių jungimo klaidos.

Vientisiniai sakiniai. Vientisiniame sakinyje klaidų nėra daug. Dėl slavų kalbų įtakos dažniausiai pasitaiko netaisyklinga žodžių tvarka. Kai kurie studentai nederinamąjį pažyminį parašo po pažymimojo žodžio, pvz.: rankenėlė trijų padėčių (= trijų padėčių rankenėlė), mygtukas nefiksuojamas (= nefiksujamasis mygtukas), kranai kėlimo (= keliamieji kranai), danga kelio (= kelio danga), remontas kelio (= kelio remontas), šilumvežiai įvairių tipų (= įvairių tipų šilumvežiai). Darbuotojų, dirbančių požeminiuose įrenginiuose (= požeminiuose įrenginiuose dirbančiųjų), veiksmai darbo metu. Vienarūšėms sakinio dalims jungti nevartojamas tuo pačiu prieviksio reikšme, pvz.: Įkaitus guoliams reikia atpalaiduoti dangtelių varžtus ir tuo pačiu (= kartu; drauge) pusžiedžių gaubtą. Kad sumažintume visų jėgų poveikį bėgiui, o tuo pačiu (= ir) visai viršutinei kelio konstrukcijai, būtina likviduoti (= panaikinti) sandūras.

Sudėtiniai sakiniai. Sudėtinio sakinio priešpriešai reikšti negalima jungtis su dalelyte gi, pvz.: Toks gedimas vienu atveju šalinamas pamerkiant į lipnų laką ir džiovinama pagal technologiją, gi (= o) kitu atveju pažeista vieta užglaistoma rankiniu būdu (– rankomis). Lietuvos geležinkelių riedmenų parko būklė yra prasta, gi (= tačiau) reikia juos priartinti prie Europos Sąjungos standartų. Labai dažnai pasitaiko, kad vienarūšėms sakinio dalims ar dėmenims jungti vartojami vertiniai iš slavų kalbų vienok (= bet, o) ir o taip pat (= ir, taip pat). Pvz.: Geležinkeliai – viena iš svarbiausių Lietuvos transporto šakų, vieno k (= tačiau, vis dėlto) pastaraisiais metais keleivių srautas mažėja. Tokius aširačius bandyta panaudoti dyzeliniame traukinyje, vieno k (= tačiau) pirmieji bandymai nedavė gerų rezultatų. Per aširačius bėgiams perduodama stabdymo ir traukos jėga, todėl jie turi užtikrinti (– laiduoti) gerą ratų ir bėgių sukibimą, o taip pat (= taip pat; ir) išlaikyti visas horizontalias ir vertikalias jėgas. Dabartinė filtrų valymo technologija yra pasenusi, o taip pat (= be to,) šis darbas atliekamas rankiniu būdu (– rankomis). Daug bėgių defektų atsiranda sandūrose, o taip pat (= taip pat; ir) atsilaisvina varžtai. Ekskavatoriui judant negalima reguliuoti ir valyti mechanizmų, o taip pat (= ir) palikti jį be priežiūros neišjungus variklio. Tikslui reikšti nevartojama konstrukcija su tikslu ir bendratimi, pvz.: Visuose

lokomotyvuose buvo įrengtos poašinės vonelės tikslu neleisti lašėti (= kad nenulašėtų) naftos produktai į aplinką. Reikia tolygiai sukti rankeną su tikslu tiksliai pamatuoti (= kad būtų tiksliai pamatuojama; kad tiksliai pamatuotume; norint (siekiant) tiksliai pamatuoti) kelio atkarpą. Labai dažnai studentai mėgsta vartoti netaisyklingą konstrukciją tuo tarpu kai (kai tuo tarpu) gretinimui bei nuolaidai reikšti, pvz.: *Guolių susidėvėjimas vyksta (– Guoliai susidėvi) dėl nepakankamo kiekio tepalų, tuo tarpu kai (= o) korozija atsiranda patekus vandeniui ir kurui. Ašiniams guoliams naudojant nuolatinio tempimo sistemą pagerėja eksploatacija ir pailgėja naudojimo laikas, tuo tarpu kai (= o) traukos varikliams garantuoja geresnę kokybę.* Dėl svetimų kalbų įtakos ypač netaisyklingai studentai vartoja bendratį ar padalyvį šalutiniuose sakiniuose. Šių didžiųjų klaidų labai dažnai pasitaiko baigiamuosiuose darbuose.

Šalutiniuose sakiniuose su jungtuku kad bendratis nevertotina tikslui reikšti, pvz.: *Kad tiksliai pamatuoti (= Kad tiksliai pamatuotume; Norint tiksliai pamatuoti) reikia tolygiai sukti rankeną 100–120 kartų per minutę. Kad kontroliuoti (= Kad kontroliuoti; Norėdamas kontroliuoti) suktuku perjungto ieško padėtį, stoties budėtojas turi pasukti rankeną į tą pusę, kurioje yra ieško smailės.* Šalutiniuose tikslo aplinkybės sakiniuose dar dažniau pasitaiko konstrukcija kad su padalyviu, pvz.: *Kad sutaupius (= Kad sutaupyti; Norėdamas sutaupyti) akumuliatoriaus baterijos energiją, stoties budėtojas turi išjungti keitiklį. Tam, kad ištaisius (= Kad ištaisyti) pasitaikančias klaidas, reikia detalai sekti programą. Kad sumažinus (= Kad sumažintume; Norint sumažinti) sandūrų kiekį, būtina didinti bėgių ilgį.* Šalutiniuose sąlygos aplinkybės sakiniuose taip pat netaisyklingai vartojama konstrukcija jei, jeigu su bendratimi ar padalyviu, pvz.: *Jeigu kalbant (= Jeigu kalbame; Jeigu kalbėsime; Kalbant) iš esmės, Lietuvos geležinkeliai turi gražią perspektyvą. Rotorių suksime į kairę pusę, jeigu žiūrėti (= jeigu žiūrėtume) nuo kontaktinių žiedų pusės. Jeigu įdiegti (= Jeigu būtų įdiegta; Jeigu įdiegsite; Jeigu įdiegs) mano pasiūlytą technologiją AB „Lietuvos geležinkeliai“ per metus sutaupytų 147 840 Lt. Jei nuspaudus (= Jei nuspaustume; Jeigu nuspausime) maršruto rengimo pradžios ir pabaigos mygtukus, švieslentėje pasirodys žalio akutės. Jeigu atlikus (= Jeigu atliksime; Jeigu atliktume; Atliekant) šiuos darbus, lokomotyvas būtų modernizuotas. Jei pervežus (= Jei pervežtume; Jei būtų pervežama; Pervežę) per Lietuvą daugiau krovinių, turėtume didesnę pelną.* Verstinė konstrukcija vietoj to, kad su bendratimi ar padalyviu, kartais ir su asmenuojamąja forma nuolaidai reikšti svetimų kalbų pavyzdžiu neretai pasitaiko, pvz.: *Vietoj to, kad sumažinti (= Užuoat sumažinę) ratų skersmenį, jie dar jį padidino. Vietoj to, kad įjungti (= Užuoat įjungęs) šviesoforą, jis kažko dėsė. Vietoj to, kad pagerinus (= Užuoat pagerinus) lokomotyvo galinumą, buvo užsiimta kitais darbais.* Apstu verstinių konstrukcijų kas dėl, kas liečia, kas link atžvilgiui reikšti, pvz.: *Kas dėl (= Dėl; O dėl) vonelių ek-*

splootacijos nustatyta, kad jos turi būti dažnai valomos, nes greitai prisipildo naftos produktų ir natūralių gamtinių dujų. Pakalbėkime, kas liečia lokomotyvų planinę techninę priežiūrą ir remontą (= dėl lokomotyvų planinės techninės priežiūros ir remonto; apie lokomotyvų planinę techninę priežiūrą ir remontą). Kas turite pasiūlymų kas link neplaninio remonto (= dėl; kaip atlikti, daryti (gerinti) neplaninį remontą). Kas liečia budėtojo darbą (= Dėl; O dėl) budėtojo darbo), tai buvo nesilaikoma techninio geležinkelių naudojimo nuostatų. Jungtukas bei vengtinas vienarūšėms sakinių dalims, reiškiančioms tolimas ar nepanašias sąvokas, jungti, pvz.: Siekiant užtikrinti besandūrio kelio kokybę, reikia jį nuolat prižiūrėti b e i (– ir) remontuoti.

Apžvelgus studentų 2003–2004 m. m. baigiamųjų darbų sintaksės klaidas, galima daryti tokią išvadą: baigiamuosiuose P. Vileišio geležinkelių transporto fakulteto studentų darbuose daug netaisyklingų linksnių ir prielinksnių, taip pat žodžių junginių ir sakinių jungimo bei siejimo atvejų, todėl būtina į juos atsižvelgti dėstant kalbos kultūros ir specialybės kalbos kursą.

Studentų baigiamųjų darbų kalba turi būti taisyklinga, todėl, vertinant juos, būtinai siūlyčiau atsižvelgti ir į kalbos mokėjimą.

Literatūra

1. Dabartinės lietuvių kalbos gramatika.– Vilnius, 1996.
2. Jablonskis J. Rinktiniai raštai.– 1957, 1959, t.1–2.
3. Kalbos patarimai. Sintaksė: linksnių vartojimas (S1) 2. / sudarė R. Miliūnaitė.– Vilnius, 2003.
4. Kalbos patarimai. Sintaksė: prielinksnių ir polinksnių vartojimas (S1) 2. / sudarė R. Miliūnaitė.– Vilnius, 2003.
5. Kalbos patarimai. Sintaksė: įvairūs dalykai. (S2) 2. / sudarė R. Miliūnaitė, Vilnius.– 2003.
6. Kalbos praktikos patarimai.– Vilnius, 1985.
7. Paulauskienė A. Kalbos kultūra.– Vilnius, 2000.
8. Šukys J. Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normos.– Kaunas, 1998.
9. Žukienė R. Dažnesnės Aplinkos inžinerijos fakulteto magistrantų kalbos klaidos // Filologija, Nr. 11, Vilnius, 2003, p. 42–48.

* * *

THE MOST OFTEN USED SUFFIXES IN LITHUANIAN TEXTS

Summary

The aim of this study is statistical analysis of the most often used suffixes of nouns and adjectives in the texts of administrative style (law terms and words being included). The most frequent suffixes of nouns and adjectives of texts of scientific style and social studies are being discussed as well. The object of research is a computerized frequency dictionary of administrative style and frequency dictionary of social studies thematic group of scientific style. Data of the usage of suffixes is presented in three tables. The following conclusions have been drawn:

1. Derivatives with suffix *-imas(-ymas)* preponderate in the texts of administrative style and in the texts of scientific style social studies (39,47 % and 36,41 % respectively).
2. There are more words derived with suffixes *-imas, -inys, -umas, -ėjas,-a, -mė* in the texts of administrative style but relatively they are rarely used in texts. It shows that these suffixes are more productive than other frequent suffixes-*ybė, -yba, -ininkas,-ė, -snis*.
3. Most of international words in the texts of administrative style (33,51 %) are with suffix *-ija*, while in the texts of social studies they comprise even (44,60 %).
4. Large part of suffixal adjectives in texts of investigated styles is comprised by derivatives with suffixes *-inis,-ė* (88,09 % in administrative texts and 88,42 % in social studies texts).

KELIOS PASTABOS DĖL KELIŲ KALBOJE VARTOJAMŲ PRIESAGOS *-inis, -ė* BŪDWARDŲŲ

Laima Pečkuvienė

Lietuvos teisės universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
tel. 85 2714583, el.paštas kkk@ltu.lt

Priesaga *-inis, -ė* yra dažniausiai vartojama būdvardžių darybos priesaga. Šios priesagos vediniai sudaro didžiąją išskiriamųjų (rūšinių) būdvardžių dalį.

Mūsų kalboje nuolat atsiranda naujų priesagos *-inis, -ė* vedinių. Ne visus tokius vedinius tinka vartoti bendrinėje kalboje. Vienu atveju dėl to, kad jie vartojami nebūdinga reikšme, kitu – kad yra netinkamai padaryti.

Darant išvestinius žodžius pirmiausia reikia remtis savo kalbos žodžių darybos normomis. Tačiau reikia pripažinti, kad išsiversti be šiokių tokių nukrypimų nuo įprastų žodžių darybos būdų ne visada įmanoma. Svarbu, kad kiekviena išimtis būtų pagrįsta. Neįprastos darybos žodžiai gali būti vartojami tada, kai juos sunku pakeisti. Kai kuriais atvejais įvairiomis išimtimis bandoma papiknaudžiauti ir į kalbą įsibrauna tokių žodžių, kuriems be didelių pastangų galima rasti tinkamų pakaitų. Bėda ta, kad netinkami vartoti žodžiai skamba ne tik šnekamojoje kalboje, bet patenka ir į raštus. Taip jie įgyja savotišką neliečiamybę, nes rašomoji kalba lyg ir įteisina vieno ar kito kalbos reiškinių vartojimą.

Įvairūs gyvenime vykstantys pokyčiai atsispindi mūsų kalboje. Prieš metus prasidėjęs papildomų, arba kaupiamųjų, pensijų sutarčių pasirašymo vėjus, diskusijos dėl socialinio draudimo pensijų reformos ir Pensijų kaupimo įstatymo „išpopuliarino“ būdvardžius *pensijinis ir priešpensijinis*. Susidarė įspūdis, kad be šių žodžių neįmanoma kalbėti apie pensijų reformos įstatymų bazę, apie pensijų skyrimą, skaičiavimą ar kokius kitus su pensijomis susijusius dalykus. Pavyzdžiui, *Priėmus Bedarbių rėmimo įstatymo pataisas, pratęstas bedarbio pašalpos mokėjimas priešpensijinio amžiaus bedarbiams. Sudarius pensijų kaupimo sutartį, pinigai kaupiami asmeninėje sąskaitoje pensijų fonde, o išmokos mokamos sulaukus pensijinio amžiaus. Nuo 1995 m. sausio 1 d. nustatyta nauja senatvės pensijinio amžiaus riba ir vyrams, ir moterims. Taryba nagrinėjo ne vieną skundą dėl skirtingo pensijinio amžiaus vyrams ir moterims.*

Negalima teigti, kad iki tol tokie būdvardžiai nebuvo vartojami. Apmaudu, kad jie vartojami ir toliau. Darant šiuos būdvardžius, neatkreipta dėmesio į

tai, kad tarptautinių (kartais ir lietuviškos kilmės) daiktavardžių darybos formantas *-ij-* prieš priesagą *-inis,- é* paliekamas ne visada. Tais atvejais, kai žodis gali būti sunkiai suprantamas arba susidaro tam tikra dviprasmybė, formantas paliekamas [1: 210]. Pavyzdžiui, *kolonijinis,- é* (: *kolonija*) ir *koloninis,- é* (: *kolona*); *linijinis,- é* (: *linija*) ir *lininis,- é* (: *linas*); *premiijinis,- é* (: *premiija*), *lelijinis,- é* (: *lelija*), *serijinis,- é* (: *serija*) ir pan. Šis formantas nepraleidžiamas ir tada, kai pamatinis žodis yra dviskiemenis, pvz.: *sijinis,- é* (: *sija*), *gijinis,- é* (: *gija*). Visais kitais atvejais (kaip ir šiuo pamatinių žodžių formantas *-ij-* prieš priesagą *-inis,- é* yra praleidžiamas, pvz.: *demokratinis,- é* (: *demokratija*), *informacinis,- é* (: *informacija*), *stichinis,- é* (: *stichija*) ir t.t. Todėl ir pateiktuose sakiniuose netaisyklingų vedinių vietoje vartotinos formos be formato *-ij-*: *priešpensinis, pensinis* (*amžius*). Forma *pensinis* teikiama „Kanceliarinės kalbos patarimuose“ [4: 41], „Vartosenos klaidų žodynyje“ [7: 67]. Tačiau „Kalbos patarimai politikams ir visiems kalbų sakytojams“ formos *pensijinis* nelaiko netinkama vartoti, tik atkreipia dėmesį, kad *pensinis* yra geriau: *Ar gerės pensijinis* (– *pensinis*) *aprupinimas? Skurdžiai gyvena beveik visi pensijinio* (– *pensinio*) *amžiaus žmonės* [8: 41].

Dar nė vieni Lietuvoje vykę rinkimai neapsiėjo be *rinkiminių šou, rinkiminių agitacijų, rinkiminių apylinkių, rinkiminių pažadų* ir kitokių *rinkiminių* dalykų. Rinkimai – reikšmingas įvykis valstybės gyvenime. *Rinkiminiai šou* nemenkina rinkimų svarbos, peiktinas tik prieš kiekvienus iš jų skambantis žodis *rinkiminis,- é*, kurio netinka vartoti dėl paprastos priežasties – neįprasto darybos būdo. Lietuvių kalboje neįprasta daryti vedinių su priesaga *-inis,- é* iš tokių pamatinių žodžių, kurie patys yra vediniai ir turi abstrakčią reikšmę. Todėl ir čia pateiktuose, ir panašiuose junginiuose būdvardžio vietoje vartotina daiktavardžio kilmininko forma (*rinkimų apylinkė, rinkimų pažadai* ir t.t.).

Negalima nepaminėti neįprastos darybos būdvardžio *įstatyminis,- é*, kurį įstatymų leidėjai ypač dažnai vartoja junginyje *įstatyminė bazė*. „Kanceliarinės kalbos patarimai“ [4: 112] atkreipia dėmesį, kad tai gremėzdiškas, dažnai be reikalo vartojamas ir kalbą sunkinantis žodis. Išėitį rasti nesunku: šio vedinio vietoje daug kur galima verstis žodžiu *įstatymas*. Pavyzdžiui, *Siekiant subalansuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą, buvo tobulinama įstatyminė (= įstatymų) bazė* (junginio *įstatymų bazė* vietoje tinka vartoti ir vieną žodį *įstatymai*). *Per nurodytą laiką turi būti paruošta visa įstatyminė (= įstatymų) bazė. Tokios įstatyminės (= įstatymų) pataisos bus naudingos ne šilumos vartotojams, o jos tiekėjams*.

Darybos požiūriu nevykęs teisės kalboje vartojamas junginys *poįstatyminiai aktai*. „Kanceliarinės kalbos patarimuose“ aiškinama, kad šiuo junginiu vadinami „įstatymą konkretinantys ir jį įgyvendinti padedantys dokumentai galėtų būti *įstatymus papildantys* arba *įstatymus lydintys* aktai, o terminas – *įstatymo lydimieji aktai*“ [4: 21]. Taip pat nurodoma, kad veiksmožodžio *lydėti* „dalyviai kanceliarinėje kalboje yra įgiję naują reikšmę – rodo buvimą šalia pagrindinio dokumento ir jo papildymą: *Konstitucijos pa-*

taisą **lydintis** [statymas, įstatymas ir jį **lydintys** aktai“ [4: 148]. Todėl vietoj junginio *poįstatyminiai aktai* būtų galima vartoti čia siūlomus pakaitus.

Teisės kalboje *poįstatyminiai aktai* suprantami ne vien kaip įstatymą konkretinantys, jį įgyvendinti padedantys aktai. Teisininko S.Šedbaro (ačiū jam už vertingas pastabas) teigimu, „tai yra tik vienas (ir ne visada svarbiausias) poįstatyminio teisės akto požymis. Poįstatyminiai teisės aktai yra įstatymo pagrindu Seimo arba vykdomosios valdžios institucijų priimti teisės normų arba teisės taikymo aktai. Kai kada poįstatyminiais teisės normų aktais sureguliuojami tam tikri valstybės gyvenimo klausimai, kurių iš viso nereguliuoja įstatymai.“ Štai dėl šios priežasties vargu ar visada junginio *poįstatyminiai aktai* vietoje tiktų vartoti *įstatymus lydintys, įstatymų lydimieji aktai*.

Tam tikrų nesupratimų kyla vartojant priesagos *-inis, -ė* vedinius *šeimnis, -ė* ir *šeimyninis, -ė*. Šie būdvardžiai skiriasi nuo anksčiau minėtų tuo, kad abu yra taisyklingos darybos, tik turi skirtingas reikšmes. Tas reikšmes rodo jų pamatiniai žodžiai. Pirmasis iš jų padarytas iš daiktavardžio *šeima*, kuriuo vadinama „žmonių grupė, susidedanti iš tėvų, vaikų (kartais ir artimų giminaičių), gyvenančių kartu“ [2: 802]. Antrojo būdvardžio pamatinis žodis yra daiktavardis *šeimyna*, kuris, be reikšmės šeima (paprastai taip vadinama didelė šeima), turi ir kitą reikšmę – „visi namų žmonės (savi ir sveimi)“ [2: 802]. Pastaruoju metu žodžiu *šeimyna* vadinami nedideli vaikų globos namai, kuriuose globotiniai gyvena kartu su globėjais.

Katrą šių daiktavardžių vedinį kada vartoti? Tai priklauso nuo to, ką norima pasakyti. Santykiui su šeima nusakyti vartotinas būdvardis *šeiminis, -ė*: *Studentas gali nutraukti studijas dėl šeiminį, tarnybinių ar kitų aplinkybių. Advokato teigimu, ginamąjį papiktino tai, kad viešai buvo pakelbta jo gyvenamoji vieta ir šeiminė padėtis.*

Šeimyninis, -ė tinka tuo atveju, kai reiškiami sąsaja su *šeimyna*: *Pradėjus ikiteisminį tyrimą, sustabdyta šeimyninių vaikų globos namų veikla. Tačiau būdvardis šeimyninis, -ė* dažnai vartojamas norint nurodyti būklę santuokos atžvilgiu: *Norint gauti banko paskolą prašyme būtina nurodyti šeimyninę (= šeiminę) padėtį. Ar renkantis darbuotojus svarbu jų šeimyninė (= šeiminė) padėtis?*

„Devyniskart pamatuok, dešimtą kirpk“, – moko iš kartos į kartą perduodama išmintis. Būtų gerai, kad ja vadovautumės darydami žodį, rinkdamiesi gramatinę formą, konstrukciją.

Išvados

1. Kalboje priesagos *-inis, -ė* būdvardžiai labai paplitę. Nuolat atsiranda vis naujų šios priesagos vedinių. Juos darant visų pirma reikia remtis savo kalbos žodžių darybos normomis. Tada vediniai negriautų turimos sistemos, o pritaptų prie jos. Kartu reikia sutikti su tuo, kad yra leistinos ir tam tikros žodžių darybos išimtys.

2. Vartoti tai, kas bendrinės kalbos normų požiūriu neįprasta, galima tokiu atveju, kai atsižvelgiant į kalbos poreikius išsiversti kitaip neįmanoma. Visais kitais atvejais reikia vengti nevykusios darybos žodžių (jie sunkina kalbą, daro ją nelabai aiškia).

3. Rūpinantis kalbos taisyklingumu negalima iš akių išleisti ir kito ne mažiau svarbaus dalyko – žodžiai turi būti vartojami jiems būdinga reikšme.

Literatūros sąrašas

1. Dabartinės lietuvių kalbos gramatika.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1997.
2. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2000.
3. Gimtoji kalba.– 1995, Nr.1
4. Kanceliarinės kalbos patarimai.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2002.
5. Kniūkšta P. Iš priesagos *-inis* būdvardžių praeities ir dabarties // Kalbos kultūra.– sąs. 73, p. 35-47.
6. Profesinė kalba: teorija ir praktika: mokslinės konferencijos darbai.– Vilnius, 2002.
7. Rasimavičius A. Vartosenos klaidų žodynelis.– Vilnius, 1999.
8. Šukys J. Kalbos patarimai politikams ir visiems kalbų sakytojams.– Vilnius, 2000.
9. Terminologijos taisyms / parengė K.Gaivenis ir kt.– Vilnius, 1992.

* * *

A FEW REMARKS ON THE LITHUANIAN ADJECTIVE SUFFIXES *-inis, -ė*

Summary

The suffix *-inis, -ė* is the most commonly used adjective suffix. New derivatives with the suffix *-inis, -ė* constantly appear in the Lithuanian language. Not all of them are appropriate for the everyday language because either their meaning is not adequate, or their formation is wrong. The problem is that incorrect words are heard not only in the colloquial language but they are used in official documents. The unusually formed everyday words are justified only in such cases when it is impossible to use them otherwise regarding the necessities of the language. In all other cases incorrectly formed words should be avoided as they make the language clumsy or obscure.

LIETUVIŠKOSIOS FILOSOFIJOS TERMINIJOS FORMAVIMASIS XIX A. PAB. LIETUVOJE

Grażina Pranckietytė

*Lietuvos teisės universitetas
Kaunas
tel. 8 37 316 679, el.paštas ginapran@takas.lt*

Šiuo pranešimu nesiekama išsamiai apmąstyti ir atskleisti išsamios lietuvių filosofijos kalbos plėtotės XIX amžiaus pabaigoje. Jo intencija kuklesnė. Pirma, įvertinti tik keletą to meto filosofinės minties sklaidos aspektų (tarp jų pirmiausia – terminijos pavidalu), taip pat parodyti tokios veiklos reikšmingumą tautinės sąmonės brandai ir lietuviškajai kultūrai apskritai. Antra, glaustai apžvelgus aptariamuju laikotarpiu nuveiktus solidesnius filosofinio pobūdžio darbus mums rūpimu aspektu, atkreipti dėmesį į mokslinės ir filosofinės kalbos skirtingumus.

Praeities tekstus paprastai skaitome gretindami, t. y. ieškodami panašumų bei skirtumų tarp dabarties ir praeities. Tyrinėdami tekstą ar, konkrečiau tariant, kalbą, vadovaujamės prielaida, kad praeities verbalinė bei rašytinė kalba ir šiuolaikinė kalba tikrai turi bendrų bruožų, bendrų žodžių, kažkiek bendrą gramatiką, struktūrą bei panašią vienos ar kitos mums rūpimos kultūros srities, disciplinos, šiuo atveju – filosofijos terminiją. Tokius objektus tyrinėjant pradžioje pravartu įsisąmoninti vieną labai paprastą taisyklę: praeities tekstai yra tiesiog kitokie. Kita vertus, visus tekstus (kalbas) reikia interpretuoti. Šiurkščiau tariant, praeitis interpretuojama remiantis dabartimi, nes tarp jų visada yra kažkas panašaus.

Pakankamai akivaizdu, kad ieškant panašumų bei skirtumų, t. y. lyginant bet kuriame kultūrinių duomenų komplekse, mūsų atveju – lietuviškoje filosofijos kalboje – tų panašumų bei skirtumų galima surasti daugybę. Žinoma, yra sudėtingiausia susirasti ir pritaikyti tinkamas teorines gaires reikšmingų panašumų bei skirtumų tipų paieškai. Egzistuoja, galima sakyti, palyginti tvirtai ir kone visuotinai įsišaknijęs stereotipas, kad rašytinę kalbą (ypač filosofijos) visada yra labai sunku pakankamai adekvačiai iššifruoti, praprasti visas galimas jos reikšmes. Matyt, iš dalies taip yra todėl, kad šitokia kalba labai sudėtinga, pvz., filosofijos kalba iš esmės skirta neretai labai sudėtingoms idėjoms ir labai apibendrintoms mintims išreikšti.

Remdamiesi pamatiniu metodikos principu, kad kalbą reikia interpretuoti, turime pridurti, jog tokia interpretacija privalo turėti kelias išlygas. Pirma, ji

turi būti atvira mokslinei kritikai. Antra, turi būti atsižvelgta į laiko dimensiją (mūsų atveju – laiko distancija maždaug 100 metų), taip pat – į konkrečią istorinę situaciją, politines aplinkybes. Siekiant išryškinti galimas ir tikėtinas rūpimos kalbinės srities, disciplinos kalbos, jos terminijos reikšmes, ypač svarbi pasidaro visokia įvairaus lygio informacija apie istorinį kontekstą. Dar norisi pabrėžti, kad istorinį, kultūrinį kontekstą taip pat daug lemia mokslininko istorijai užduodamų klausimų pobūdis. Kokias išvadas, kokius galutinius įvertinimus mokslininkas suformuluos, priklauso nuo jo pasirinktos filosofinės ir metodinės pozicijos, nuo interpretacijos pobūdžio ir galiausiai nuo subjektyvumo (kitai tariant – nuo paties tyrinėtojo asmenybės). Aš, kaip tyrinėtoja, angažuojuosi multidisciplininio pobūdžio moksliniams tyrimams. Remiuosi ir hermeneutine pozicija, o ja remiantis interpretacija pirmiausia apima klausimo ir atsakymo logiką. Pasaulį esą galima suprasti tik keliant apie jį klausimus. Be klausimo niekas neturi jokios reikšmės.

Čia nagrinėjamam laikotarpiui specifiška yra tai, kad mokslinė kalba tuomet formavosi lygia greta su apskritai lietuviškos raštijos akivaizdesniu brendimu. (Kaip žinoma, bendrinės kalbos Lietuvoje iki pat XIX amžiaus pabaigos beveik nebuvo.) Tuo metu mokslo kalba nebuvo kaip nors ypatingai išskiriama bendrosios vartojamos kalbos kontekste. (Be kita ko, ir filosofinė kalba nuo mokslinės nebuvo tuo metu atskiriama, nes dominavo pozityvistinė nuostata, kad filosofija tokia pat griežta kaip ir mokslas.) Tarp švietuolių plačiai išplitusi mokslo populiarinimo nuostata (irgi pozityvizmo nulemta) skatino ne tik užsiimti mokslo raštų platinimu, bet ir tuo laikotarpiu, daug verčiant mokslo knygų iš svetimų kalbų į lietuvių, itin rimtai susirūpinti ir tam reikalingos terminijos kūrimu.

Vertinant nuveiktus filosofijos srities tekstų (kalbos) kūrimo darbus, praverstų vis dėlto šiuolaikiškai apibūdinti filosofijos ir mokslinės kalbos skirtumus. Iš esmės pritardama filosofui Antanui Maceinai, teigčiau, kad „atvirumas – uždarumas yra toji priešingybė, kuri metafizines sąvokas skiria nuo mokslinių sąvokų“ [6: 293]. Vadinasi, atkreiptinas dėmesys į tai, kad filosofijos terminai iš esmės yra negriežti, lankstūs, priklausomi nuo diskurso, t. y. dėl šių priežasčių visiškai atviri įvairiai interpretacijai. Laikantis mokslo ir filosofijos kalbos skirtingumo principo ir nagrinėjamas XIX amžiaus pabaigos lietuviškasis filosofinis palikimas. Šiame pranešime apsiribosiu vien Jono Šliūpo (1861–1944), iškilios XIX amžiaus asmenybės, praktinės orientacijos mąstytojo darbų pristatymu. Rūpimu požiūriu, manyčiau, kad kaip tik jis daugiausia nuveikė (tarp kitko, įvairiose lietuvių kalbos istorijos apžvalgose aprašant XIX amžiaus pabaigą kaip gimtosios kalbos puoselėtojai ir ugdytojai kalbininkų dažniausiai yra pristatomi Jonas Basanavičius, Vincas Kudirka, Povilas Višinskis ir kt., o Jonas Šliūpas tokiame kontekste bene visiškai neminimas).

Kaip žinoma, XIX amžiaus paskutiniaisiais dviem dešimtmečiais Lietuvoje tautinės aspiracijos pasiekia aukščiausią lygį ir lietuvių tauta palyginti sparčiais tempais modernėja. Labai svarbus to meto filosofiniuose sampro-

tavimuose akcentas, kad tauta yra sukuriama ir kad tas procesas iš esmės vyksta per savitos tautinės kultūros permanentinį kūrimą, taigi sykiu ir per kalbos kūrybą. (Kalba iš tiesų šiek tiek lemia tautos kultūros savitumo dinamiką.) Pirmuoju lietuviškojo nacionalizmo raidos tarpsniu (devintuoju dešimtmečiu) daugiausia buvo rūpinamasi etniniu autentiškumu ir tam tikslui pasiekti remiamasi tradicinėmis vertybėmis: kalba, istorija, religija. Palaipsniui atsiranda ir kaskart gausėja įvairiaus lygio apmąstymų savitos tautinės kultūros ugdymo tema. Požiūris, kad kalba – esmingiausias tautos požymis – tuo metu dominuoja.

Šiame, čia gana kontūriškai nubrėžtame istoriniame kultūriniame kontekste iš tiesų itin iškiliai atrodo Jono Šliūpo nuveiktieji darbai. Savitos tautinės kultūros puoselėjimo ir sykiu jos stiprinimo svarbą jis ypač pabrėžė. Apie tai jis prabyla bene pirmasis (žr. jo straipsnį „Tikrasis jieškinytėvyniškumo“, išspausdintą 1884 metų „Aušroje“). Tad norint išsiaiškinti, kokiuose lietuvių tautos kultūros kloduose iki šiol išlieka ar išnyksta filosofinių reikšmių turinio tęstinumas, dėl kokių priežasčių ir kokios atsiranda šitokio turinio transformacijos, manyčiau, ir būtų labiausiai pravartu paanalizuoti būtent J. Šliūpo rašytus tekstus. Originalių filosofijos terminų, naujadarų kūrimo prasme galbūt įdomiausi būtų šie: „Mokslas apie tautinę ūkė“ (1884), „Tikrasis jieškinytėvyniškumo“ (1884), „Tėvyniškumas ir visatiškumas“ (1886), „Išganymas vargdienio“ (1886). Be abejonės, fundamentaliausiai tarp jų atrodo tuometinio vokiečių filosofo Liudvigo Biuechnerio labai populiarus veikalo „Jėga ir medžiaga“ vertimas (1892–1893 m. m. šio veikalo dalį atskirais skyriais J. Šliūpas spausdino savo redaguojamame žurnale „Apšvieta“, o 1902 m. jau išleido atskira knyga).

Versdamas „Jėgą ir medžiagą“, J. Šliūpas tiesiog neišvengiamai turėjo kurti lietuviškus filosofijos terminus, pirmiausia pasikliaudamas vien savimi, savąja kūrybine išmone ir filologine intuicija. Tokiu būdu jis nemenkai prisidėjo prie lietuviškos filosofijos terminijos, kurios iki tol bemaž visai nebuvo, formavimo. Nebijodamas susilaukti kritikos, jis ryžosi atlikti labai reikšmingą lietuvių kultūros darbą. Šis filosofinis veikalas, kaip yra nurodęs jo įžangoje ir pats vertėjas, pareikalavęs labai daug pastangų: „Teisybę sakant, man nelengva buvo tą darbą atlikti ypatingai dėl to, kad philozophiška kalba mūsų literatūroje ikišiuolaik su visu apdirbta nėra, <...> ne vieną naktį perryvojau iki tą veikalą perguldžiau taip, kaip jis yra; ne sykį vienas žodis man kaštavo keletą adynų mįslyjimo, iki aš jį lietuviškai galėjau perguldyti, o tai, ar aš tai tinkamai tą dalyką atlikęs esmi, aš galvotiesi negaliu. Tačiau padariau tai pagal savo geriausią išgalėjimą <...> [4, V].

J. Šliūpo filosofiniai vertimai, sykiu ir terminijos kūrimas kelių žymių mokslininkų, daugiau ar mažiau tyrinėjusių jo palikimą (pvz., istoriko Juozo Jakšto, filosofo Vytauto Bagdonavičiaus), vėliau buvo vertinami su nemenkomis išlygomis, gana kritiškai. O dabartiniu metu, lietuvių kalbos raidos filosofiniu aspektu bent kiek plačiau mokslininkai nebuvo bandę apžvelgti.

Išvados

1. Filosofijos terminijos stoka niekuomet nederėtų skystis. Filosofijos terminai kuriami nuolat, kuriami filosofuojant, kiekvienos filosofijai pasiaukojusios asmenybės asmeninėmis pastangomis. Skleidžiant filosofines žinias ir norint eiti šiuo keliu pirmyn, neretai tenka žengti ir atgal. Visuomet neišvengiamai tenka integruoti sena ir nauja. Dažniausiai sena būna impulsas, intencija, motyvas arba kitaip – provokacija, paskatinanti naujo kūrybai (mūsų atveju – naujos kalbos, naujų filosofijos žodžių, terminų kūrybai).

2. Dabar, žvelgiant iš netrumpo laiko perspektyvos, XIX amžiaus pabaigoje (o ir pačioje XX amžiaus pradžioje) nemenką dalį Lietuvos šviesuolių sukurtų filosofijos sąvokų ir kategorijų tenka pripažinti buvus netgi labai trumpaamžėmis, gana greit neišlaikiusiomis laiko bandymų dėl jų turinio nepakankamo išsamumo ar tikslumo. Nors dabartinėje lietuviškoje mokslinėje leksikoje ir filosofijos literatūroje daugelis tuomet atsiradusių žodžių, terminų neišliko pradinių formų pavidalu, tačiau galima didžiulius, kad to laikotarpio iškilios asmenybės (tarp jų ypač išsiskyrė J. Šliūpas) nuveikė tokio pobūdžio darbus, nepaprastai reikšmingus lietuvių kultūros bei tautinės sąmonės brandai. Kelių asmenybių, lietuvių išeivijos sociologo Vytauto Kavolio žodžiais tariant, lietuviškųjų XIX amžiaus dvasios milžinų, kultūrinė veikla – puikus istorinis pavyzdys, parodantis, kaip įmanoma, turint gana menkas materialines išgales, mokėti ne tik branginti, puoselėti, bet ir kūrybingai ugdyti gimtąją kalbą (drauge ir specialiausias jos atmainas) kaip svarbiausią tautos – unikalaus socialinio darinio – gyvybingumo dėmenį.

3. J. Šliūpas savo aistringa intencija plačiai skleisti ir sykiu kurti filosofinį žodį atrodytų yra šiek tiek artimas kitiems dviems lietuvių filosofams, išskirtiniau besirūpinusiems lietuvių kalbos kūryba, kalbos filosofija ir filosofijos terminija, t. y. Romanui Bytautui (1886-1915) ir Stasiui Šalkauskiui (1886-1941). Norisi pridurti, kad iš čia paminėtųjų tik vieno S. Šalkauskio sukurtoji terminija bendrais bruožais yra artimiausia šiuolaikinei ir dar iki šiol funkcionuoją lietuviškuose filosofiniuose diskursuose.

Literatūros sąrašas

1. Bagdavičius V. Lietuviška materialistinė raštija iki nepriklausomybės paskelbimo // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis.– Roma, 1966, T. 2, p.145-207.
2. Bytautas R. Šis tas iš lietuvių kalbos filosofijos // Draugija.– 1908, Nr. 16, p. 412-440.
3. Bytautas R. Lietuvių raštikalbės reikalai. // Draugija.– 1908, Nr. 17, p. 62-66.
4. Buechner L. Kraft und Stoff. Spėka ir medega arba principai prigimtinio surėdymo visatos, drauge su morališku mokslu ant anu paremtu / lietuviškai perguldė Jonas Šliūpas.– Chikago: Lietuva, 1902, XVIII, p. 381.

5. Jakštas J. Dr. Jonas Šliūpas. Jo raštai ir tautinė veikla.– Chikago: Akademines skautijos leidykla. 1979, p.383 .
6. Maceina A. Filosofijos kilmė ir prasmė.– Roma, 1983.
7. Pranckietytė G. Jono Šliūpo filosofinė kūryba.– Vilnius: FSTI, 1993, p.160.
8. Šalkauskis S. Raštai. II. Filosofijos ir pedagogikos terminija.– Vilnius: Mintis, 1990, p. 351.
9. [Šliūpas J.]. Apgulmi rasztų skyriai // Auszra – 1883, Nr. 7, p. 203-208. (Be parašo.)
10. [Šliūpas J.]. Tikrasis jeszkinis tėviniszkumo // Auszra.– 1884, Nr. 1-3, p.1-10. (Parašas: J. Szl.)
11. [Šliūpas J.]. Mokslas apie tautinę ukę // Auszra.– 1884, Nr. 7-8, p.217-222; Nr. 9, p. 297-304. (Be parašo.)
12. [Šliūpas J.]. Tewynybe ir wisatybe // Lietuviszkasis balsas.–1886, Nr. 18-24, 1888, Nr. 15-23. (Be parašo.)
13. [Šliūpas J.]. Iszganymas wargdienio. aNaujorkas: Liet balsas, 1886, p. 23. (Parašas: J. S. Kuoksztis.)

* * *

FORMATION OF LITHUANIAN TERMS OF PHILOSOPHY IN 19TH CENT. IN LITHUANIA

Summary

The presentation analyses the beginning of formation of terms of philosophy. Moreover, it aims to define particularities of this process in the historical and cultural context and its deep connections with the present.

Basically, the presentation concentrates on analysis of Jonas Šliūpas' (1861 - 1944) – prominent personality and practical orientation analyst – works, regarding him as the most outstanding figure in this field. In this respect Jonas Šliūpas is often compared to other two Lithuanian philosophers: Romanas Bytautas (1889 - 1915) and Stasys Šalkauskis (1886 - 1941), whose input into national culture, especially its verbal constituent, is undoubtedly worth mentioning.

TARPTAUTINIAI TERMINAI ELEKTROTECHNIKOS TERMINIJOJE

Virginija Stankevičienė

*Kauno technologijos universitetas
el. paštas virginija.stankeviciene@ktu.lt*

Regina Žukienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Dėmesys tarptautinei terminijai kasmet didėja – tai skatina mokslo tobulėjimas, technikos įsigalėjimas, tarptautiniai santykiai. Įsigalint terminijos tarptautinimo tendencijai, terminų skolinimasis populiarėja. Terminijoje pirmiausia pradeda vyrėti tarptautiniai terminai, o tik vėliau jiems ieškoma atitikmenų. Ne išimtis ir elektrotechnikos terminija. Šiame straipsnyje aptariamas tarptautinių ir savų terminų santykis lietuviškoje elektrotechnikos terminijoje. Medžiaga rinkta iš penkiakalbio „Elektrotechnikos terminų žodyno“ (11,5 tūkst. terminų) (K.,1999).

1. Formos atžvilgiu terminai skirstomi į vientisinius (vienažodžius) ir sudėtinius (keliažodžius) [1:17]. „Elektrotechnikos terminų žodyne“ buvo rasti 1648 vientisiniai (vienažodžiai) terminai, iš jų 810 tarptautiniai, pvz.: *ampėras* (angl. *ampere*, vok. *Ampere*, rus. *ампер*) ir 838 lietuviški, pvz.: *apkaba* (angl. *clamp*, *clip*, vok. *Bügel*, rus. *хомут*, *обойма*). Reikia paminėti, kad prie tarptautinių terminų šiame straipsnyje skiriami ir mišrieji terminai, kitaip dar vadinami hibridais, turintys ir tarptautinių, ir lietuviškų elementų, o savais terminais laikomi žodžiai, kurie sudaryti pagal įprastus lietuvių kalbos žodžių darybos būdus, ir vertiniai, kurie gerai kūrybiškai sudaryti kitų kalbų pavyzdžiu [2: 82] pvz.: *dažnis*, plg. rus. *частота*, angl. *frequency*, vok. *Frequenz* ir pan.

2. Didžiausią dalį elektrotechnikos žodyne sudaro sudėtiniai terminai. Iš (A – D) raide išrinktų sudėtinių terminų daugiausia rasta dvižodžių (646 tarptautiniai terminai). Mažiausiai rasta, 120 pavyzdžių, kai abu termino žodžiai (pažymyns ir pažymimasis žodis) yra tarptautiniai, pvz.: *vektorinė algebra* (angl. *vector algebra*, vok. *Vektoralgebra*, rus. *векторная алгебра*), *astatinis ampermetras* (angl. *astatic ampermeter*, vok. *astatisches Ampere-meter*, rus. *астатический амперметр*), *kompleksinė amplitudė* (angl. *complex amplitude*, vok. *komplexe Amplitude*, rus. *комплексная ампли-*

туда), *energijos balansas* (angl. *energy balance*, vok. *Energiebilanz*, rus. *баланс энергии*), *berilinė bronza* (angl. *beryllium bronze*, vok. *Berylliumbronze*, rus. *бериллиевая бронза*), *statistinė analizė* (angl. *statistical analysis*, vok. *statistische Analyse*, rus. *статистический анализ*), *elektrinė analogija* (angl. *electrical analogy*, vok. *elektrische Analogie*, rus. *электрический аналог*) ir kt..

Šiek tiek daugiau (132) dvižodžių terminų rasta, kurių pažymynys yra gimtosios kalbos žodis, o pažymimasis žodis yra tarptautinis, pvz.: *spalvinė adaptacija* (angl. *colour adaptation*, vok. *Farbenadaptation*, rus. *цветовая адаптация*), *šilumos barjeras* (angl. *heat barrier*, vok. *Hitzegrenze*, rus. *тепловой барьер*), *atsarginė baterija* (angl. *reserve battery*, vok. *Reservebatterie*, rus. *резервная батарея*), *atskaitos centras* (angl. *reference center*, vok. *Bezugsmittelpunkt*, rus. *центр отсчета*), *dažninė charakteristika* (angl. *frequency characteristic*, vok. *Frequenzcharakteristik*, rus. *частотная характеристика*), *apkrovimo charakteristika* (angl. *load characteristic*, vok. *Belastungskennlinie*, rus. *нагрузочная характеристика*) ir kt..

Daugiausia elektrotechnikos terminijoje rasta dvižodžių (198) terminų, kurių pažymynys yra tarptautinis žodis, o pažymimasis žodis – gimtosios kalbos, pvz.: *stabilioji būseną* (angl. *stable state*, vok. *stabiler Zustand*, rus. *стабильное состояние*), *mechaninis apdirbimas* (angl. *mechanical treatment*, vok. *mechanische Bearbeitung*, rus. *механическая обработка*), *informacijos apdorojimas* (angl. *information processing*, vok. *Informationsverarbeitung*, rus. *обработка информации*) ir kt..

3. Gerokai mažiau rasta trižodžių terminų (iš viso 45). Juos būtų galima skirstyti į terminus:

- a) kurių pažymimasis žodis yra tarptautinis, o abu pažyminiai lietuviški (rasta 15), pvz.: *laisvųjų virpesių amplitudė* (angl. *amplitude of free oscillations*, vok. *Amplitude von Ungedämpften*, rus. *амплитуда свободных колебаний*), *žemosios įtampos aparatas* (angl. *low-voltage apparatus*, vok. *Niederspannungsgerät*, rus. *аппарат низкого напряжения*), arba vienas iš pažyminių tarptautinis, o kitas lietuviškas, pvz.: *bangos formos analizatorius* (angl. *waveform analyzer*, vok. *Welleanalysator*, rus. *анализатор формы волны*), *dinaminė apkrovos charakteristika* (angl. *dynamic load characteristic*, vok. *transiente Lastkennlinie dynamische*, rus. *динамическая характеристика нагрузки*) ir kt.;
- b) pažymimasis žodis lietuviškas, o pažyminiai abu tarptautiniai (rasta 3), pvz.: *magnetinio disko atmintis* (angl. *magnetic disk memory*, vok. *Magnetplattenspeicher*, rus. *память на магнитном диске*), arba vienas tarptautinis, kitas lietuviškas (rasta 7), pvz.: *optimalusis darbinis dažnis* (angl. *optimum working frequency*, vok. *optimale Arbeitsfrequenz*, rus. *оптимальная применимая частота*), *energijos tvermės dėsnis* (angl. *energy conservation law*, vok. *Energieer-*

haltungssatz, rus. закон сохранения энергии). Taip pat rasti trys terminai, kurių ir pažymimasis žodis, ir pažyminiai yra tarptautiniai, pvz.: *sistemos stabilumo analizė* (angl. *analysis of system stability*, vok. *Systemstabilitätsanalyse*, rus. анализ устойчивости системы).

4. Daugiažodžių terminų, kurie sudaryti iš keturių ir daugiau žodžių, rasta tik keletas. Visų jų pažymimasis žodis tarptautinis, o pažymimieji žodžiai yra lietuviški arba tarptautiniai, pvz.: *kintamosios srovės mašinos dažninė charakteristika* (angl. *frequensy response characteristic of alternating current machine*, vok. *Frequenzgang einer Wechselstrommaschine*, rus. частотная характеристика машины переменного тока). Terminų, kuriuos sudarytų vien tik tarptautiniai žodžiai, nerasta.

5. Didėjant kitų kalbų įtakai tarptautiniams terminams kuriami lietuviški atitikmenys ir dėl to labiau įvairuoja tarptautiniai ir savieji terminai. Siekiant išsiaiškinti, kokios tendencijos yra elektrotechnikos terminijoje, buvo išrinkti vienažodžiai tarptautiniai terminai, turintys atitikmenų gimtojoje kalboje. Buvo rasti 22 pavyzdžiai, kai pirmenybė teikiama ne lietuviškam, o tarptautiniam terminui: *absorbicija* : *sugertis*, *adsorbicija* : *įgertis*, *adsorbentas* : *įgėriklis*, *akcelerometras* : *pagreičio maruoklis*, *dispersija* : *skaida*, *ekvivalentinis* : *atstojamasis korektorius* : *taisiklis*, *lavina* : *griūtis*, *liuminoforas* : *švytalas*, *maksimalus* : *didžiausias*, *mikajuosta* : *žėručio juosta*, *multipleksavimas* : *tankinimas*, *minimalus* : *mažiausias*, *nominalusis* : *vardinis*, *pikas* : *smailė*, *procesas* : *vyksmas*, *rezervuaras* : *talpykla*, *selektyvumas* : *atrankumas*, *selektyvus* : *atrankus*, *selektorius* : *atrinktuvas*, *tarifas* : *įkainis*, *tolerancija* : *nuokrypa*, ir 20 pavyzdžių, kai pirmenybė teikiama lietuviškam terminui, nors šalia duotas ir tarptautinis, pvz.: *apgąža* : *inversija*, *apkraunumas* : *apkrovimo geba*, *atspindžiamatis* : *reflektometras*, *atšvaitas* : *reflektorius*, *būdingasis* : *charakteringasis*, *dedamoji* : *komponentė*, *dvejo-pumas* : *dualizmas*, *įžemiklis* : *įžeminimo elektrodas*, *našumas* : *produktyvumas*, *pataisa* : *korekcija*, *pirmavaizdis* : *originalas*, *rinkinys* : *kompleksas*, *skirtuvas* : *separatorius*, *slopintuvas* : *dempferis*, *spindulys* : *vektorius*, *šilumingumas* : *kaloringumas*, *šulinys* : *šachta*, *tankiamatis* : *densimetras*, *vykdiklis* : *servomechanizmas*, *varžas* : *rezistorius*.

Taigi iš to, kas surinkta, matyti, kad elektrotechnikos terminų įvairavimas yra nedidelis (22: 20). Nors sudėtinuose terminuose vyrauja daugiau tarptautinių žodžių, drįsčiau teigti, kad rengiant žodyną išlaikytas savųjų terminų prioriteto principas (savųjų vienažodžių terminų elektrotechnikos terminijoje yra daugiau nei tarptautinių).

Literatūros sąrašas

1. Gaivenis K. Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys.– Vilnius, p. 145.

2. Jakaitienė E. Lietuvių kalbos leksikologija.– Vilnius: Mokslas, 1980, p. 136.
3. Elektrotechnikos terminų žodynas.– Kaunas, p. 871.

* * *

INTERNATIONALS TERMS IN TERMINOLOGY OF ELECTRICAL ENGINEERING

Summary

Scientific and technical development, as well as intensive international relationships among countries are the main reasons for using international terms in terminology. Electrical engineering is one of the technical sciences containing many international terms. The international terms and lithuanian terms of electrical engineering terminology are analyzed and compared in this article.

TARPTAUTINĖ LEKSIKA IR MULTILINGVISTINĖS KOMPETENCIJOS UGDYMAS

Saulius Šileikis

*Lietuvos teisės universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
tel. 85 2714583, el.paštas kkk@ltu.lt*

Kalbos požiūriu Europos Sąjunga yra unikalus junginys. Nors žmonijos istorijoje buvo ir yra valstybių, kuriose kalbų įvairovė prilygsta Europos Sąjungos šalių kalbų įvairovei, tačiau nė viena iš tokių valstybių nesiekė šios įvairovės išsaugoti, kaip tai daro Europos Sąjunga. Europos multilingvizmas yra tiesioginis atspindys politinės Europos Sąjungos struktūros: savanoriško įstojimo principas suponuoja, kad sąjunga tarp valstybių įmanoma tik pripažinus kultūrinio ir politinio išsivystymo bendrumą, kartu išsaugant visų valstybių kultūrinį ir kalbinį identitetą. Nors istoriniu požiūriu tokia Europos Sąjungos politika atrodo kaip drąsus eksperimentas, ši politika patvirtina, kad Europos Sąjunga buriasi būtent vertybiniu, o ne grynai pragmatiniu ir ekonominiu pagrindu. Dabar pasigirstantys balsai, kad kultūros ir kalbos nevienalytiškumo palaikymas Europos Sąjungai per daug kainuoja, yra pavojingi šios bendrijos ateičiai. Jeigu Europos Sąjunga vienytųsi ekonominiu pagrindu, jai iš tiesų neapsimokėtų išsaugoti kultūros skirtumų, panašiai kaip yra įvykę Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur tautinės bendruomenės buvo ištirpdytos dėl pragmatinių ekonomikos principų, ir tai sukūrė monolingvistinę visuomenę, kurioje, dabartiniais duomenimis, 82 % suaugusių žmonių moka tik vieną kalbą [8]. Europos bendrijos multikultūrinė ir multilingvistinė pozicija rodo visai kitokias vertybines nuostatas: kultūrinė ir kalbinė bendrija yra vertinga nepriklausomai nuo jos dydžio ir ekonominės galios. Tokios vertybinės nuostatos leidžia net ir nedidelėms kalbinėms bendruomenėms jaustis visateisėmis bendrijos narėmis ir kartu prisiimti atsakomybę už Europos kultūrinio identiteto išsaugojimą. Atsivėrus sienoms ir galimybėms bendrauti tarpusavyje, esminė problema kalbų lygiu yra tarpusavio supratimas. Europos Sąjunga vienareikšmiškai pasisako už daugiakalbystės skatinimą. Europos Parlamento iniciatyva parengtoje ir priimtoje Europos identiteto chartoje teigiama: „Visi europiečiai nuo mažens turi mokytis kitų kalbų. Sąjungos piliečiai turi tarpusavyje susikalbėti“ [2]. Žinoma, reikia pripažinti, kad

Europos Sąjungos propaguojamas siekis, jog Sąjungos piliečiai galėtų ir kitose Europos šalyse kalbėti savo kalba ir būti suprasti, yra sunkiai įgyvendinamas, ypač išsiplėtusioje Europoje. Kita vertus, yra visai tikėtina, kad šis siekis bus realizuotas bent jau penkioms pagrindinėms Europos kalboms: anglų, vokiečių, prancūzų, italų ir ispanų. Tokią poziciją ypač palaiko Prancūzija, Italija ir Ispanija. Esminė problema siekiant išspręsti tarpusavio supratimo ir susikalbėjimo sunkumus yra europiečių lingvistinės kompetencijos ribotumas. Daugumoje Europos mokyklų yra mokoma vienos užsienio kalbos, dažniausiai anglų, ir tik dalis mokyklų išmoko antros kalbos, dažniausiai prancūzų, vokiečių ar ispanų [3]. Bet kuriuo atveju tokia mokymo sistema nesuteikia tokios lingvistinės kompetencijos, kuri bent kiek atitiktų dabartinės Europos Sąjungos kalbų įvairovę. Todėl pastaraisiais metais Europos Sąjungoje bandoma kurti naujus užsienio kalbų mokymo būdus, kurie leistų peržengti vienos ar dviejų užsienio kalbų kompetencijos ribą. Žinoma, būtų naivu manyti, kad mums kaip nors pavyks išugdyti europiečių kalbinius gabumus ir kad jie taps poliglota. Tačiau nors žmogaus sugebėjimų pakeisti negalima, bet galima pakeisti jo požiūrį į svetimos kalbos mokymąsi ir to mokymosi būdus. Multilingvizmo tyrimams Vokietijoje įsteigtas institutas *Eurocom* kaip tik ir ruošia metodikas, kaip galima būtų išugdyti europiečių multilingvistinę kompetenciją. Šis institutas rengia mokymo priemones, kurios leistų žmonėms, mokantiems bent vieną Europos kalbą, nesunkiai išmokyti kitą artimą kalbą ar net jų grupę. *Eurocom* mokymo priemonės sudaro trys dideli paketai, leidžiantys suprasti romanų, germanų ar slavų kalbų grupes. Šiai mokymo metodikai pirmiausia būdinga tai, kad yra orientuojamasi į receptyvų, o ne produktyvų mokymąsi, t.y., siekiama išmokyti žmogų suprasti rašytinį tekstą *Deleatuz*“ [5]. Tai nėra daug, bet mūsų visuomenėje, plintant informacinėms technologijoms, rašytinis tekstas tampa vis svarbesnis. Antra, mokant naujų kalbų, yra siekiama kuo plačiau panaudoti besimokančiojo turimą lingvistinę kompetenciją. Šiai kompetencijai sužadinti ypatingos svarbos turi tarptautinė leksika ir kalbų tarpusavio panašumai. *Eurocom* apskaičiavimu, europiečiai vidutiniškai atpažįsta apie 5000 tarptautinių žodžių, kilusių iš graikų ir lotynų kalbų, ir šie žodžiai jiems padeda suprasti pagrindines visuomenines realijas bei su jų profesine veikla susijusią terminiją. Tuo tarpu kalbų grupių tarpusavio panašumai besimokantiejiems leidžia nesunkiai išmokyti naują leksiką, pritaikant jau turimai leksikai atitinkamus transformacijos principus. Būtų neefektyvu, jei žmogus, išmokęs pranc. *nuit*, dar išmoktų it. *notte* ir isp. *noche* kaip tarpusavyje nesusijusius žodžius, nes ir vėliau jis susidurtų su tokias pat fonetines transformacijas patyrusiais žodžiais. Taigi *Eurocom* metodika siūlo į kalbų mokymąsi žiūrėti ne vien kaip į pavienių leksikos vienetų atsiminimą, bet ir kaip tam tikrų principų, kurie sieja vienas Europos kalbas su kitomis, išmokimą. Ši metodika, paremta ryšių tarp kalbų atskleidimu ir besimokančiojo turimos kalbinės kompetencijos panaudojimu, padeda pašalinti besimokančiųjų nuogaštavimus, kad išmokyti naują kalbą kainuos tiek pat pastangų,

kiek jų reikėjo mokykloje mokantis pirmos užsienio kalbos. Bet iš tiesų Europos kalbos turi tarpusavyje daug istorinių ryšių ir šių ryšių atskleidimas didina besimokančiųjų motyvaciją išmokti naujų kalbų.

Eurocom teigiamas kalbų artimumo principas nėra dabartinėje Europoje didelė naujovė. Artimų kalbinių regionų kultūrinis ir politinis bendradarbiavimas yra pakankamai paplitęs. Pirmiausia tai pasakytina apie romanų kalbų regioną. Yra įprasta, kad tarptautiniame renginyje, vykstančiame kurioje nors romaniškai kalbančioje šalyje, darbinėmis kalbomis, be anglų ir vokiečių kalbų, būtų pripažintos prancūzų, italų ir ispanų kalbos. Nemenkos kalbinės integracijos yra pasiekę ir skandinavai. Skandinavų terminologai laikosi nuostatos, kad nauji tarptautiniai terminai, arba neologizmai, turėtų būti vienodi visose trijose pagrindinėse skandinavų kalbose. Kaip žinia, šios politikos nuošalyje laikosi islandai, kurie išvis neįsileidžia jokių tarptautinių žodžių į savo kalbą. Tuo tarpu danai, švedai ir norvegai skatina tarpusavio supratimą ir yra priėmę įstatymą, kad Danijoje, Švedijoje ir Norvegijoje į valstybines įstaigas galima kreiptis bet kuria iš trijų kalbų [9]. Šios tendencijos rodo, kad Europos Sąjungoje, nykstant tautinių valstybių svarbai, vis didesnę įtaką turės kultūriniu ir kalbiniu aspektu artimų šalių regionai. Iš esmės tokie regionai jau yra susiformavę tarp šalių senbuvių, tuo tarpu naujosios šalys, tarp jų ir Lietuva, tik dabar atveria savo sienas ir įsitraukia į kultūrinių regionų kūrimosi procesą. Tai yra pakankamai nauja patirtis mūsų šaliai, kadangi iki pat Nepriklausomybės atkūrimo mūsų regioninę identifikaciją daugiau lėmė politinės aplinkybės nei mūsų pačių pasirinkimas. Todėl dabar, atsižvelgiant į Lietuvos gyventojų kalbinę kompetenciją, mes priklausome ne baltų, bet slavų kalbiniam regionui. Lietuviai dažnai geriau nusimano apie tai, kas vyksta Rusijoje, Baltarusijoje ar Lenkijoje, nei apie tai, kas vyksta Latvijoje. Faktiškai dar per anksti kalbėti apie Lietuvos ir Latvijos regioninį integravimąsi, ypač jei lyginsime su Skandinavijoje vykstančiais procesais. Tuo tarpu, nors lietuvių dalyvavimas slavų kultūriniame regione buvo ir yra intensyvus, bet jis niekada nebuvo simetriškas. Dažnas lietuvis susikalba rusiškai ar lenkiškai, deja, mūsų didesnieji kaimynai lietuvių kalbos praktiškai nemoka. Tokie nesimetriški santykiai stabdo regiono integraciją bei tarpusavio supratimą, o asimiliavimo baimė verčia lietuvius laikytis gynybinės pozicijos. Tačiau dabar, formuojantis atviresnei visuomenei, turėtų tam tikru mastu keistis ir mūsų kalbos sąveika su kitomis kalbomis. Aš anaip tol nemanau, kad lietuvių kalba turėtų tapti tokia atvira kaip, pavyzdžiui, anglų kalba, bet manau, kad lietuvių kalbai kaip ir visuomenei būtų reikalingi ne gynybiniai, bet bendru kultūriniu paveldu paremti ryšiai su kitomis Europos kalbomis. Kalbos politika dažnai atspindi bendrą šalies politinę orientaciją, todėl jeigu pritaikytume dabartinius mūsų integravimosi į Europą principus, tai mes turėtume jungtis į bendriją tiek, kiek mes jaučiame turį bendrų su Europos šalimis vertybių. Kadangi mes neperimame, tarkime, vokiškos ar angliškos žmogaus teisių sampratos, bet mes prisijungiame prie bendros Europai šių teisių sampratos, taip ir kalbos politikoje mūsų bendrumas su

Europa turėtų remtis tuo, kas bendra visiems. O vienija mus klasikinių kalbų pagrindu susiformavusi kalbinė bendrija, apimanti visas Europos kalbas, nepaisant jų vidinių giminystės ryšių. Lotynų ir graikų kalbos nėra vien kadaise gyvenusių tautų kalbos, bet tai gausi ir nuolat besivystanti leksika, kuris ne tik leksiškai, bet ir vertybiškai vienija tautas. Man regis, kartais yra nepakankamai įvertinama tai, kokią įtaką tautos vertybėms daro tarptautinė leksika. Galima pastebėti, kad demokratiškos visuomenės elementus mes esame perėmę per tarptautinę leksiką, ir tai įvyko todėl, kad tradiciškai lietuvių kalboje vyravo valdžios ir paklusnumo santykius atspindinti leksika. Pa-lyginkime, *kandidatas*, *deputatas*, *inicijatyva*, *pretenduoti*, *referendumas*, *rekomendacija* ir grynai lietuviškus *viršininkas*, *pirmininkas*, *įsakymas*, *pavaldinys*. Aš drįsčiau teigti, kad, jei lietuviai nebūtų turėję savo leksikoje šių ir kitų tarptautinių žodžių, jie nebūtų po sovietinės okupacijos atkūrę demokratinės valstybės. Šis lietuvių leksikos ir sąmonės valymas nuo represinės leksikos yra ilgalaikis procesas, kuris vyksta ir dabar. Mūsų visuomenėje vis dar yra įsigalėjęs valdžios ir statuso kultas, žmonių veikla visuomenėje organizuojama remiantis pavaldumo, o ne bendruomenės principais. Todėl yra visai nenuostabu, kad žmonės, siekiantys reformuoti ir demokratizuoti tarpusavio bendravimą Lietuvoje, atneša į lietuvių kalbą naujus tarptautinius žodžius. Iš tokių naujų tarptautinių žodžių galima paminėti žodį *moderatorius*, kuris yra vartojamas anglų, vokiečių, prancūzų, italų, ispanų ir kitose Europos kalbose. Šis žodis yra lotyniškos kilmės ir jo pagrindinė reikšmė matyti jo etimologijoje. *Moderator* yra atsiradęs iš *modus*, o tai reiškia *saikas*, vadinasi, *moderatorius* yra tas, kuris vykstant diskusijai siekia, kad būtų išlaikytas saikas. Lietuvoje pamažu prigyja vakarietiška tradicija, kada žmonių bendruomenė pati susirenka aptarti jai aktualių problemų, ir iš savo tarpo paskiria *moderatorių*, t. y. žmogų, kuris, vykstant diskusijai, žiūrės, kad būtų išklaustytos visos nuomonės, stengsis atrasti sąlyčio taškus tarp konfrontuojančių pusių, tarpininkaus, kad būtų pasiektas kompromisas. Interneto *moderatoriumi* taip pat vadinamas asmuo, kuris dalyvauja interneto forumuose ir žiūri, kad forumo dalyviai nepradėtų elgtis netinkamai. *Moderatorius* yra toks pats bendruomenės ar forumo dalyvis, jis nėra už juos aukštesnis, todėl jo vaidmeniui tiesiog nelimpa siūlomi lietuviški atitikmenys, kurie implikuoja valdžios ir vadovavimo santykius, kaip antai: *pirmininkas*, *vadovas*, *vedėjas*, *prižiūrėtojas*. Žinoma, būdamas naujas žodis, *moderatorius* turėtų būti vartojamas kalbant apie naują socialinį reiškinių, būtent apie demokratiškus bendruomenės ar interneto forumus, bet šis žodis neturėtų išstumti jau įprastų žodžių *vedėjas* ir *pirmininkas* vartojimo atvejų, pavyzdžiui, *laidos vedėjas*, *konferencijos pirmininkas*. Naujas žodis turėtų įvardyti naują reiškinių visuomenėje, o seni, įprasti mums žodžiai, turėtų ir toliau likti vartojami įprastiems reiškiniams įvardyti.

Lygiai kaip pamažu keičiasi ir demokratėja Lietuvoje žmonių bendruomeninis gyvenimas, taip atsiranda poreikis ir įstaigų bei įmonių kolektyvuose sukurti darnesnius ryšius tarp praktikantų ar pradedančių darbuotojų ir li-

kusio kolektyvo. Šį darbą atlieka *tutorius* - „kompetentingas asmuo, paskirtas padėti pradedančiajam; įmonės dirbantysis, įpareigotas vadovauti, mokyti, lydėti praktikantą praktikos metu“ [1]. Žodis *tutorius* yra kilęs iš lot. *tutus saugus*, vadinasi, *tutoriaus* pagrindinė pareiga yra užtikrinti, kad naujame kolektyve atsidūręs žmogus įjautųsi saugus. Mūsų turima lietuviška leksika neturi žodžio tokiai veiklai įvardyti, nes žodis *pržiūrėtojas* suponuoja kontrolės sistemą, o žodis *globėjas* implikuoja, kad *globotinis* yra nesavarankiškas žmogus.

Žymūs kalbininkai Jonas Klimavičius, Kazimieras Gaivenis, Albertas Rostas savo tyrimuose yra pasisakę už tarptautinės leksikos išsaugojimą, nes jos redukavimas į netikslius lietuviškus atitikmenis nuskurdintų mūsų leksiką [4: 82, 6: 92, 10: 5]. Manau, kad šiandien, kai į lietuvių kalbą plūsta nauji svetimų kalbų, ypač anglų kalbos žodžiai, tarptautinė leksika galėtų pasitarnauti kaip filtras, apsaugantis nuo svetimybių ir kartu praplečiantis mūsų leksikos ribas. Pavyzdžiui, angliškas žodis *builder* informacinių technologijų terminijoje reiškia programą, kuri sukuria kitą programą. Pasiūlytas lietuviškas naujadaras *daryklė* yra pernelyg plataus reikšmių spektro. Galima sakyti, kad *daryklė* yra bet koks įrengimas, kuris kažką daro. Tuo tarpu kitos Europos kalbos šį anglišką žodį išsivertė lotynų kilmės tarptautiniu žodžiu pranc. *générateur*, vok. *Generator*, taigi, kodėl ir lietuviai negalėtų praplėsti savo turimo žodžio *generatorius* reikšmės arba versti junginiu *generuojanti programa*. Manau, kad visiškai nevertėtų vengti versti anglišką žodžių tarptautiniais žodžiais, nes jie dažnai būna daug geriau suprantami nei lietuviški naujadarai. Be to, tokio apsauginio tarptautinių žodžių filtro sukūrimas leistų kalbos vartotojams daug aiškiau atskirti tarptautinius žodžius nuo svetimybių. Europos kalbų istorijoje yra vienas liūdnas pavyzdys, kai gana didelė kalbinė bendruomenė iš pradžių mėgino išsiversti visus lotyniškos ir graikiškos kilmės žodžius, o vėliau tiesiog atsivėrė kitų kalbų invazijai. Tai, be abejo, yra vokiečių kalba. 1871 m. susikūrus Vokietijos reichui, prasidėjo sistemingas visų skolinių ir tarptautinių žodžių vertimas į vokiečių kalbą. Ypač šis procesas sustiprėjo nacistinės Vokietijos metais [7]. Tuo tarpu po Antrojo pasaulinio karo vokiečių kalba išvis prarado filtrus svetimybių skverbimuisi į kalbą. Kai kuriuos naujadarus vokiečiai sudarinėja ne pagal vokiečių, bet anglų kalbos darybos principus. Pavyzdžiui, versdami anglišką terminą *cellular phone*, jie pasirinko ne tarptautinį terminą *mobilusis telefonas*, bet išsivertė pusiau anglišku naujadaru *Handy*. Vokiečių kalbos pavyzdys rodo, kad Europos kalbos, praradusios ryšį su tarptautine leksika kuriančia bendruomene, praranda nemažai galimybių kurti naujus terminus ir todėl pasiduoda tiesioginei kitų kalbų įtakai.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Anužienė B., Brėskis A. Tutorius distancinių studijų aplinkoje.
<http://www.ku.lt/krc/tutor/index.php>
2. Charta der Europäischen Identität.
<http://www.europa-web.de/europa/02wwswww/203chart/chartade.htm>
3. European Primary Schools Association.
http://www.epsaweb.org/foreign_language_teaching.htm
4. Gaivenis K. Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys.– Vilnius: LKI leidykla, 2002.
5. Klein, Horst G., Meißner F. J., Zybatow L., EuroCom – European Intercomprehension, <http://www.eurocomresearch.net/lit/ECengl-Innsbruck.htm>
6. Klimavičius J., Tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimija terminografijoje // Lietuvių kalbotyros klausimai: Lietuvių terminologija. Nr. 16.– Vilnius: Mokslas, 1975.
7. Kragl F., Wörter aus der Fremde.
<http://www.unet.univie.ac.at/~a9902976/Sommer00/fwnetz.htm>
8. Language Use, English Ability, and Linguistic Isolation for the Population 18 Years and Over by State. – *Census: U.S. Census Bureau, 2000*.
<http://www.census.gov/population/cen2000/phc-t20/tab03.pdf>
9. Myking J., Standardization and language planning of terminology: the Norwegian experience, <http://www.uzei.org/TerminBiltz/hitzalldiak/09/09Mykin.html>
10. Rosinas A. Pranas Skardžius – mokslininkas ir bendrinės kalbos ugdytojas // Pranas Skardžius – bendrinės kalbos teoretikas ir ugdytojas: Seminaro tezės.– Vilnius, 1999.

* * *

INTERNATIONAL LEXIS AND DEVELOPMENT OF MULTILINGUAL COMPETENCE

Summary

The aim of the paper is to discuss the importance of international lexis in the multilingual society of European Union. Firstly, in order to improve the intercomprehension of European citizens new methods of foreign language teaching are to be applied. The stress is to be put on the similarities of language families and the international vocabulary that the European languages share with each other. Secondly, the international lexis is necessary in the interaction among languages, as it serves as a sieve, sorting out foreign terms and preventing language from pollution of foreign words as well as of redundant neologisms.

VANDENTVARKOS TERMINIJOS BRUOŽAI

Vilius Šulga

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
S. Stanevičiaus g. 10-84, Vilnius
tel. 2304212 el. paštas sulgavil@cablenet.lt

Terminu *vandentvarka* vadinama ūkio sritis, apimanti žmogaus poreikiams reikalingo vandens gamtinius šaltinius, gavybą, ruošimą, tiekimą, vartojimą, vartoto ar kitokio šalintino vandens (pvz., lietaus) surinkimą, švarinimą ir suleidimą į gamtinius vandens telkinius.

Šis terminas pradėtas vartoti prieš 30 metų, siekiant dviejų tikslų – trumpinti anksčiau tai ūkio sričiai nusakyti vartotą žodžių junginį *vandentiekis ir kanalizacija* bei atsikratyti dėl daugiaprasmiškumo nepageidaujamo termino *kanalizacija*.

Kaip matyti iš apibrėžties, vandentvarkai priklauso dvi, tarsi skirtingos, bet glaudžiai susijusios (abi naudojasi tuo pačiu gamtos objektu – vandens telkiniu) veiklos sritys – visokeriopos žmogaus veiklos aprūpinimas vandeniui ir kenksmingo ar bereikalingo vandens šalinimas iš žmogaus aplinkos. Šių sričių terminiją aptarsime atskirai.

Mokslas apie žmogaus reikmėms tiekiamo vandens gavybos, ruošimo ir tiekimo vyksmus bei įrangą vadinamas *vandentieka*. Šiuo terminu įvardijamas ir vartotojų aprūpinimas vandeniui apskritai. Inžineriniai įrenginiai, kuriais aprūpinami vandeniui miestai, pramonės įmonės, žemės ūkis, kiti vartotojai, vadinami *vandentiekiu*.

Pamatinis suminėtų terminų darybos žodis yra *vanduo*. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (DLKŽ) šį žodį aiškina taip: *skaidrus, bespalvis upių, ežerų, jūrų skystis, vandenilio ir deguonies junginys*[1]. Pateikdamas pavyzdžius, DLKŽ išvardija penkiolika vandens rūšių; *vandentieka* jų skiria kelias dešimtis. Joms nusakyti vartojami įvairių formų pažymimieji žodžiai. Vandeniui apibūdinti pagal telkimosi vietą ar radimosi šaltinį paprastai vartojamas pažymimojo žodžio kilmininkas: *upės, jūros, ežero, pelkės, balos vanduo* ir *lietaus, šaltinio, vandentiekio vanduo*. Tačiau vartojama ir šios grupės terminų, kurių pažymimasis žodis – būdvardis su priesaga *-inis*. Štai grunte slūgsantis vanduo labai dažnai vadinamas *gruntiniu*, dirvožemyje – *dirvožeminiu*, žemės plutos tarp sluoksnyje – *tarp sluoksniu vandeniu* [A]. Žinoma, priesagos *-inis* vediniu galima nusakyti daikto ypatybę pagal vietą, bet ta priesaga žymiai ryškiau pabrėžia priklausymą tam, kas žymima pa-

matinių žodžių, ir medžiaga, iš kurios daiktas padarytas [2]. Vertinant šiuo požiūriu, taip pat atsižvelgiant į šiai vandenų grupei būdingą kilmininką, reikia vartoti: *grunto* (ne *gruntinis*), *dirvožemio* (ne *dirvožeminis*), *tarpsluoksniu* (ne *tarpsluoksninis*), *podirvio* (ne *podirvinis*) vanduo. Kas kita *mineralinis vanduo*; jis iš tiesų priklauso mineralams, todėl čia ta priesaga teisėta. Lygiai kaip ir termine *gamtinis vanduo*.

Vandens telkinio padėčiai žemės paviršiaus atžvilgiu nusakyti vartojami du terminai: *paviršinis vanduo* (žemės paviršiuje esančio telkinio vanduo) ir *požeminis vanduo* (grunte ar vandeninguose tarpsluoksniuose slūgsantis vanduo). Kadangi šiais dviem terminais palyginama telkinio padėtis to paties objekto atžvilgiu, lauktina, kad jie sudarytų priešpriešą. Tačiau pažyminio *paviršinis* pamatinis žodis (*paviršius*) apskritai neturi priešpriešos, o pamatinio žodžio *požemis* (vieta po žemėmis) priešprieša yra *antžemis* (žemės paviršius) [1]. Taigi žemės paviršiuje telkšančio ar juo tekančio vandens vadinimas *paviršiniu vandeniu* sisteminiu požiūriu netinkamas. Be to, šis terminas nėra prasmės požiūriu tikslus, nes reiškia ir visokiame paviršiuje (ne tik žemės) esantį vandenį. Todėl žemės paviršiuje susitelkusį vandenį geriau vadinti *antžeminiu*. Tada turėtume taisyklingą priešpriešą: *antžeminis vanduo* – *požeminis vanduo*.

Kalbant apie požeminį vandenį ir jo gavybą piktnaudžiaujama tarptautinio žodžio *artezinis* (pagal Šiaurės Prancūzijos provincijos Artois lotynišką atitikmenį Artesium) vartojimu [3]. Juo turėtų būti pažymimas požeminis tarpsluoksniu vanduo, hidrauliškai suspaustas tiek, kad trykštų iš jam imti įrengto gręžinio; taip pat gręžinys tokiam vandeniui imti. Tuo tarpu pažymimuoju žodžiu *artezinis* dažnai apibūdinamas bet kokio spūdzio požeminis vanduo, bet koks gręžtinis vandens šulinys ir netgi siurblys vandeniui iš gręžinio imti (nors tai aiškiai prieštarauja savaiminio tryškimo principui, kuriuo pasižymėjo Artois provincijos gręžiniai). Turi būti vartojami terminai: *spūdinis* (ne *artezinis*) vanduo, kai požeminio vandens spūdzio nepakanka vandeniui tryškinti antžemyje, *vandens* (ne *artezinis*) gręžinys, kai juo imamas ne savaime antžemyje išsiliejantis požeminis vanduo, *gręžinio* (ne *artezinis*) *siurblys*, kai kalbama apie gręžinyje įtaisomą siurblių požeminiam vandeniui į antžemį kelti.

Retai kada gamtinio vandens savybės atitinka vartotojų reikalavimus – tai jis nepakankamai sveikas, tai ne visai gražiai atrodo, tai jo skonis ar kvapas vartotojui nepriimtinas. Dėl šių priežasčių paprastai tenka išgautą vandenį ruošti vartojimui. Tam taikomų vyksmų visuma vadinama *vandens ruošimu* (vartojimui), o juos aptarianti vandentiekos sritis – *vandenruošė*. Neretai pagrindinis žodis *ruošimas* pakeičiamas žodžiu *gerinimas* (iš *gerinti* – daryti geresnį, taisyti) [1]. Pvz., pavartojama: *vandens gerinimas*, (*vandens gerinimo įrenginiai*, (*vandens gerinimo filtras* ir pan. Prasmės požiūriu tokia vartosena nėra peiktina, tačiau darybinio šios srities terminų grupės požiūriu dėmuo *gerinimas* yra prastesnis. Pvz., tokių iš žodžio *ruošti* išvestų terminų kaip *vandenruošė* ar *vandens ruošykla*, neįmanoma sudaryti iš žodžio ge-

rinti (vandengera ??, vandens gerykla ar gerintuvė??). Todėl pirmenybę reikia teikti žodžio *ruošti* vediniams: *vandens ruošimas*, (*vandens*) *ruošimo įrenginys*, (*vandens*) *ruošimo filtras* ir pan.

Dažniausiai aptinkama vandens priemaiša, kurią tenka šalinti ruošiant vandenį, yra geležis. Jos šalinimo vyksmai dažnokai vadinami ydingai; pasakoma ir parašoma: *nugeležinimas*, *nugeležinimo įrenginiai*, *nugeležinimo filtras* ir pan. Mat žodis *nugeležinimas* yra veiksmažodžio *geležinti* priešdėlinis darinys (jo prasmės neaiškina DLKŽ; pagal [3] tai reiškia glaistyti betoną geležine mentele), o priešdėlis *nu-* reiškia tuo veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo baigtį, intensyvumą, įstangą [2]. Taigi pasakymas *nugeležinti* reiškia tik užbaigti *geležinti* ar įstengti tai padaryti, tačiau jokiū būdu ne pašalinti geležį iš ruošiamo vartojimui vandens. Čia vartotinas tik *geležies šalinimas*, *geležies šalinimo įrenginys*, *geležies šalintuvas*, *geležies (šalinimo) koštuvas*, o kai šalinimui taikomas katalizacinis ar biologinis košimas – *geležies koštuvas*. Panašiai turi būti vartojama: *mangano*, *amonio*, *sulfido* ir pan. *šalinimas*, *šalinimo įrenginys*, *šalintuvas*, *koštuvas* ir pan.

Dar vienas negeras priešdėlinis darinys, įsitvirtinęs vandenruošoje, yra *praplovimas*. Juo įvardijamas koštuvų veiksmingumo gražinimas plaunant. Priešdėlis *pra-* čia yra atsiradęs dėl rusų kalbos, kurios atitikmuo (*промывка*) yra neįmanomas be priešdėlio, įtakos. Lietuvių žodžiui priešdėlis ne tik kad bereikalingas, bet ir suteikia nepageidaujamą prastai atliekamo veiksmo atspalvį. Taigi turėtume vartoti *plovimas*. Su juo susiję ir keli kiti terminai. Vanduo, kuriuo plaunama, turėtų būti vadinamas *plovimo* (ne *praplovimo*) *vanduo*, o pavartotas vanduo – *paplavos* (ne *praplovimo vanduo* ar *atplovimo vanduo*).

Vienas iš netirpių vandens priemaišų pašalinimo būdų yra jų nusodinimas – sudarymas sąlygų prasmegti apdorojamo vandens sraute ir virsti nuosėdomis. Tai vyksta įrenginyje, vadinamame *nusodintuvu* (veiksmažodžio *nusodinti* – versti nusistoti, nusėsti – vedinys) [1]. Vartojamas ir priešdėlinis veiksmažodžio su priesaga *-dinti* (reiškiančia „daryti, kad vyktų“) – *sėsdinti* (daryti, kad sėstų) – vedinys *sėsdintuvas*. Darybos požičiu gerai abu terminai, tačiau *nusodintuvas* jau yra patekęs į žodynus, vadovėlius, standartus ir kt., todėl, laikantis terminologinės drausmės, derėtų nusodinimo įrenginį vadinti *nusodintuvu* (vienu metu buvo pradėtas vartoti variantas be rezultatinio priešdėlio – *sodintuvas*, tačiau dėl prasmės panašumo į žemės ūkio padargą šio varianto atsisakyta). Pasitaiko ir nevartotinų šio įrenginio pavadinimo variantų, pvz., *nusėsdintuvas*. Čia priešdėlis *nu-* prasmiškai nepateisinamas.

Vandeniui iš gamtinių telkinių imti, tiekti vamzdynu vartotojams ir apskritai perduoti energiją vandeniui, kad įgytų slėgį ar pakiltų iš žemesnio lygio į aukštesnį, naudojami variklio varomi hidrauliniai prietaisai. Tokia, variklio mechaninę energiją verčianti skysčio tėkmės energija, hidraulinė mašina vadinama *siurbliu* [4]. Kitokią siurblio sampratą teikia DLKŽ, aiškindamas, kad tai esąs „siurbiamasis prietaisas“, t.y. prietaisas *siurbti* – „traukti orą,

skystį koku prietaisu“ [1]. Pateikiamas ir vartosenos pavyzdys: „Siurbti vandenį iš šulinio“. Tačiau šitos hidraulinės mašinos „siurbiamosios“ galimybės yra labai menkos, lyginant su „spaudžiamosiomis“; siurbti galima tik tiek, kiek leidžia atmosferos slėgis, o spausti – iki dešimčių ir net šimtų atmosferų. Maža to, dauguma siurblių apskritai nesiuurbia (būna panardinti vandenyje ar įtaisyti žemiau vandens lygio ir vanduo į juos įteka pats), o vien spaudžia. Akivaizdus prieštaravimas, tačiau negi vengiant jo grįši prie *pompos* (pagal [5], tai kaip tik ir yra „įrenginys, keliantis vandenį iš žemesnio lygio į aukštesnį“), kurią Pr. Skardžius dar 1939 m. siūlė, kaip lenkybę, keisti *siurbliu* [6]. Turint galvoje, kad siurblys paprastai reikalingas spausti ir tik reitsykiais – siurbti (specialūs vakuomo siurbliai), nėra teisinga vadinti šiuo įtaisu atliekamą veiksmą siurbimu. Prasmės požiūriu tiksliau tą veiksmą įvardyti pavartojant priesagą *-(i)uoti*, reiškiančią „veikti naudojant pamatiniu žodžiu pasakytą priemonę“ [2]. Taigi *siurbliu* reikia *siurbliuoti*. Šis terminas buvo įrašytas DLKŽ 2-jame leidime [7], tačiau iš vėlesnių leidimų išbrauktas ir pakeistas seniai supeiktos *pompos* (DLKŽ siūlo net ir *pumpą*) vediniu *pumpuoti*. Nepumpuokime siurbliu, jei nenaudojame pumpos! Taip pat vietose termino *siurbimo agregatas* reikia vartoti *siurbliavimo agregatas*.

Vartotas ar kitoks šalintinas vanduo dabar vadinamas *nuotekomis*. Terminas *nuotekos* dar nėra patekęs į DLKŽ (ten teikiami tos pačios prasmės dvižodžiai terminai: *nuleidžiamasis vanduo*, *nutekamasis vanduo*), tačiau yra Valstybinės lietuvių kalbos komisijos aprobuotas ir paskelbtas standarte [8]. Spauldoje paplitęs šio termino variantas *nuotekos* yra netaisyklingos darybos ir todėl nevartotinas.

Nuotekos turi būti šalinamos iš susidarymo vietų, be to, taip, kad nekeltų pavojaus nei žmonėms, nei gamtai. Nuotekų tvarkymo įrenginių visuma vadinama *nuotekų šalintuvu*. Esminės jo dalys yra: *nuotakynas* (nuotakų ir pagalbinių statinių sistema nuotekoms tekinti iš pastatų į valyklą) ir *nuotekų valykla* (nuotekų valymo, dumblo apdorojimo ir pagalbinių įrenginių sistema, paverčianti nuotekas nekenksmingu gamtai vandeniui). Terminas *nuotakynas* padarytas iš daiktavardžio *nuotakas* (DLKŽ – *nutekamasis griovys* ar *vamzdis*) ir priesagos *-ynas*, reiškiančios sankaupą to, kas žymima pamatiniu žodžiu. Taigi *nuotakynas* žymi vietą, kurioje gausu nutekamųjų vamzdžių, t.y. *nuotakų*. Panašiai padarytas ir šio termino variantas *nuotekynė*, tik čia pamatiniu žodžiu imtas ne daikto vardas, o veiksmožodžio *tekėti* vedinys *nuotekos*. Lietuvių kalboje vietos pavadinimą reiškiantys priesaginiai daiktavardžiai nedaromi iš vedinių, todėl *nuotekynė*, kaip netaisyklingos darybos terminas, turi būti nevartojama.

Kalbant apie nuotekų valymą, terminas *nuotekų valymo įrenginiai* dažnai pavartojamas *nuotekų valyklos* prasme. Šie terminai nėra sinonimai. Pirmas iš jų reiškia tik įrenginius, kuriais valomos nuotekos, o antras – įvairių įrenginių sistemą (žr. aukščiau). Taigi tada, kai turima galvoje nuotekoms išvalyti būtina įvairių įrenginių visuma, vartotinas terminas *nuotekų valykla* (ne *nuotekų valymo įrenginiai*).

Aptariant inžinerinę vandentvarkos įrangą piktnaudžiaujama terminu *sistema*. Pvz., parašoma: „vandens tiekimo ir nuotekų sistema“ [B] arba „vandentiekio sistema“ [C]. *Sistema* yra daugiaprasmis žodis [5]; aptariamai sričiai tinka tokios reikšmės: **2.** darinys, sudarytas pagal tikslą, paskirtį, veikimą ir pan., ir **5.** sudarymo principas. Laikantis 2-os reikšmės, „vandens tiekimo sistema“ turėtų reikšti darinį, skirtą vandeniui tiekti. Bet tokiai sistemai pavadinti turime terminą *vandentiekis*, taigi junginys „vandentiekio sistema“, vartojamas pagal 2-ą *sistemos* reikšmę, prilygsta *sviestuotam sviestui*. Laikantis 5-os reikšmės, junginiai „vandens tiekimo sistema“ ir „vandentiekio sistema“ gali būti suprasti tik kaip vandens tiekimo principas, pvz., savitakis vandens tiekimas, slėginis vandentiekis. Tuo tarpu žodžių junginys „nuotekų sistema“ yra beprasmis.

Dar viena įsišaknijusi terminologijos negerovė yra vandens ir nuotekų priemaišų analičių pavadinimai. Kiekviena analizė reiškia tam tikrą vandens ar nuotekų kokybę, todėl ją įvardijantis terminas privalėtų turėti kokybę reiškinčią gramatinę formą. Juolab kad ta kokybė nusakoma tam tikrais mato vienetais. Dabar gi vartojama neutrali forma, pvz.: *geležis*, *amonis*, *manganas*, *organinė anglis* [D], nors siekiama parodyti šių priemaišų kiekį vandenyje. Kokybinę reikšmę paprastai parodo priesaga *-umas*. Jos vedinių jau vartojama vandentvarkoje; suminis rūgščių ar šarmų kiekis vandenyje nusakomas terminais *rūgštingumas* ir *šarmingumas*. Taigi vandens savybę turėti tam tikrą kiekį geležies, amonio, mangano ar organinės anglies reikėtų vadinti *geležingumu*, *amoningumu*, *manganingumu*, *organiniu anglingumu*. Šis darybos principas pritaikytas ir standarte [8]; čia vartojama: *anglingumas*, *azotingumas*, *dumblingumas*, *fosforingumas*.

Literatūros sąrašas

1. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
2. Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija: paskaitos lituanistams.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
3. Rusų–lietuvių kalbų politechnikos žodynas / Sudarė G. Daugėla.– Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1984.
4. Macevičius J., Vaidakavičius A. Hidraulika ir hidraulinės mašinos.– Vilnius: Mintis, 1974.
5. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas.– Vilnius: Žodynas, 2001.
6. Kalbos patarėjas.– Kaunas: Lietuvių kalbos draugijos leidinys, 1939.
7. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.– Vilnius: Mintis, 1972.
8. LST EN 1085:2003 Nuotekų valymas. Terminai ir apibrėžimai.

Šaltinių sąrašas

- A. Kinderis Z. Hidrogeologija ir gręžyba.– Vilnius: Mintis, 1974.
- B. Lietuvos Respublika. Vandens tiekimo ir nuotekų ūkio paslaugų standartai: Baigiamosios ataskaitos projektas.– Danijos aplinkos apsaugos agentūra, Nr. 128/025-0018, 2003.
- C. Nemuno aukštupio baseino generalinis planas / Alanet Global / Posh & Partners / VŠĮ „Projektų valdymo grupė“ / UAB „Ekoprojektas“,– Vilnius, 2003.
- D. Geriamojo vandens saugos ir kokybės reikalavimai. HN 24:2003 / Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija.– Vilnius, 2003.

* * *

FEATURE OF WATER SUPPLYING AND WASTEWATER REMOVAL TERMINOLOGY

Summary

The article talks over certain maladies in usage of terms in area groundwater extraction, water purification, provision, wastewater collection and treatment. There are proffered word formation faults explanations of incorrect terms (e. g. *praplovimas*, *nusėsdintuvas*, *nuotekynė*). It's exposed a disagree some adjectival construct to standard genitive construct in attribute group of terms denoting water sources (e. g. *gruntinis*, *dirvožeminis*, *tarpsluoksninis*). There are indicated some lexical errors (e. g. *artezinis*, *nugeležinimas*, *sistema*). It's proved a motivation of some neologism's (e. g. *siurbliavimas*, *nuotakynas*, *vandens ruošykla*, *nuotekų valykla*). It's reprehended an usage of neutral form word by reference of water quality indicators.

PRIELINKSNINIAI TEISĖS TERMINAI 1918–1940 METŲ LIETUVOS KODEKSUOSE

Alvydas Umbrasas

*Lietuvių kalbos institutas
Vileišio g. 5, Vilnius
el. paštas alvydas@lki.lt*

Straipsnelyje nagrinėjami 1918–1940 m. Lietuvoje vartoti teisės terminai, turintys du savarankiškus reikšminius dėmenis, sujungtus prielinksniu (juos galima būtų vadinti *prielinksniniais*, plg. *prielinksninis junginys*). Terminai rinkti iš tiriamuoju laikotarpiu galiojusių kodeksų (dauguma vadinti *įstatymais*). Kaip žinia, Nepriklausomoje Lietuvoje originalių kodeksų sukurta nebuvo. Visą laiką galiojo iš Rusijos perimti kodeksai, kurių tekstai įstatymais buvo šiek pakeisti, priderinti prie Lietuvos aktualijų. Nepasirūpinta anuomet ir oficialiais (aprobuotais) minėtų kodeksų vertimais į lietuvių kalbą (visą laiką oficialūs tekstai buvo rusiški), todėl terminai rinkti iš daugiausia privačių asmenų iniciatyva išleistų neoficialių kodeksų vertimų, papildytų įvairiais priedais.

Pasirinkto tipo prielinksninių terminų kodeksų vertimuose iš viso rasta apie 70. Juose pavartota 13 prielinksnių. Daugiausia esama terminų su prielinksniu **iš** (18), pvz.:

- a) *išėjimas iš proto* CT₁₃₈ 681 S, *išskaita iš algos* BP₁₃₃ 1066, *iškraustymas iš buto* CT₁₃₈ 273 S, *pabėgimas iš daboklės* BS₃₄ 174 T, *pašalinimas iš tarnybos* BP₁₃₃ 1066;
- b) *atmetimas iš formalumų* CP_{131V} 69, *įpėdinis iš įstatymo* C₁₃₃ 1110 T, *įpėdinis iš testamento* C₁₃₃ 1298 S, *išmoka iš įžodžio* BS₁₉ 602, *teisė iš įstatymų* CP_{131V} 262, *sprendimas iš esmės* BP₁₃₃ 605, CT₁₃₈ 1292 T, *sprendimas iš sudėties* BP₁₂₄ 36, *paveldėtojas iš įstatymo* C₁₂₈ 1300, *paveldėtojas iš testamento* C₁₃₃ 1238 P.

A grupėje pateikti šiandien įprastesni junginiai. Pirmasis iš jų yra daugiau frazeologinio tipo (visiems suprantamas, tačiau dabartinėje teisės medicinos kalboje vargu ar įmanomas, nes per daug emocionalus), kiti rodo kryptį. B grupės terminai keistesni, be konteksto šiandien gali būti net nesuprantami. Daugumą jų rodo dalyką, šaltinį, kuriuo remiamasi. Tokios konstrukcijos LKŽ neišskirtos. Į tai dėmesio, regis, neat-

kreipia ir J. Šukys [14: 405–417]. Jis iš LKŽ įdeda J. Jablonskio pavyzdį *Ji čia iš raštų (iš knygų) audžia, ne iš galvos*, kuris laikomas būdo reikšmės, tačiau artimas kalbamam dalykui, nes rodo šaltinį, kuriuo remiamasi. Akivaizdu, kad minėti terminai šiandien nevertojami, tačiau anuomet būta ir kitokių junginių tam pačiam reikalui išreikšti. Tai, pavyzdžiui, dabar vartojami (žr. [2: 152–153]) junginiai su prielinksniu *pagal*: *įpėdinis pagal įstatymą* C₁₃₃ 1300, *įpėdinis pagal testamentą* CT₁₃₈ 1408 S. Vis dėlto tokių atvejų reta, dažniau vartotos konstrukcijos su būdvardžiu, pvz.: *įstatyminė teisė* CT₁₃₈ 262, *įstatyminis įpėdinis* C₁₃₃ 1068/2 S, CT₁₃₈ 1352 (ir *įstatymiškasis įpėdinis* C₁₃₃ 1066 PT), *įstatyminis palikimas* C₁₃₃ 1004 S, *įstatyminis paveldėtojas* C₁₃₃ 1302, *testamentinis įpėdinis* C₁₃₃ 1010 S, CT₁₃₈ 69 T.

Įvertinti nagrinėjamus terminus su prielinksniu iš sunkoka. Dabar jie nevertojami (jau ir nesiūlytini), tačiau tiriamuoju laikotarpiu tokie junginiai, matyt, nebuvo peikiami, juoba kad J. Jablonskis panašias konstrukcijas vartojo: *Visus teisia įsiai iš sąžinės (kaip jam sąžinė rodo)*. *Jis kaltinamas iš Baudž. stat. 543 straipsnio* [12: 109–110]. Beje, pirmuosiuose *Baudžiamojo statuto* vertimuose (prie jų visų rengimo patarimais galėjo prisidėti J. Jablonskis, nes vertė jo sūnus Konstantinas) vartojama konstrukcija *bausti iš įstatymų* (BS₁₉ 5, BS₃₁ 5) ir tik paskutiniame vertime pakeista į *bausti pagal įstatymus* (BS₃₄ 5). Atkreiptinas dėmesys ir į terminą *išmoka iš įžodžio* BS₁₉ 602. J. Jablonskis savo gramatikoje buvo pateikęs pavyzdį *Žmonės iš įžodžio (kaip yra išžadėję, prisžadėję) juos lanko* [11: 175]. BS₃₁ 602 pakeista tik *įžodis: išmoka iš pasižadėjimo*, o vėliausiame vertime jau atsirado prielinksnis *pagal*: *mokėtis pagal pasižadėjimą* (BS₃₄ 602). Taigi galima teigti, kad kalbamos reikšmės konstrukcijas su prielinksniu iš teisėje palaipsniui pakeitė kitos – su prielinksniu *pagal*. Junginys *sprendimas iš sudėties* BP₂₄ 36 taip pat vėlesniame vertime pakeistas šiuo – *sprendimas pagal susidėjimą* BP₁₃₃ 1034/1 (*приговоръ по совокупности*). Čia kalbama apie baudimą už kelis nusikaltimus iš karto, tam buvo *sudėties taisyklės* BS₁₉ 64, BS₃₁ 64. Nusikaltėlis gaudavo, kaip pirmuosiuose vertimuose vadinta, *baumę iš sudėties* BS₁₉ 61, BS₃₁ 61. Vėliau atsirado *sudėtinė baumė* BS₃₄ 61.

Dar gana dažni kodeksuose junginiai su prielinksniais *nuo* (11), *už* (8), *į* (7), pvz.:

nuo: *atsisakymas nuo įpėdinystės* C₁₃₃ 1265 T, *atsisakymas nuo žodžio* C₁₃₃ 12 S, *atsisakymas nuo kaltinimo* BP₁₃₃ 593, *atsisakymas nuo palikimo* CT₁₃₈ 1758, *atleidimas nuo atsakomybės* BS₃₄ 537 R, *atleidimas nuo išieškojimo* CT₁₃₈ 161/20, *atleidimas nuo tarnybos* BP₁₃₃ 1116, *atpalaidavimas nuo išieškojimo* CP_{131v} 161/20, *pasislėpimas nuo baumės* BS₃₄ 174 T, *rinkliava nuo lakštų* CT₁₃₈ 161/6. Dabartinėje bendrinėje kalboje konstrukcija *atsisakymas nuo ko* yra leidžiama [8: 37, 13: 131],

tačiau kaip teisės terminas teiktinesnė konstrukcija su kilmininku, pvz., *palikimo atsisakymas* [2: 159];

už: *atsakomumas už nuostolius* C₃₃ 1392 S, *atsakomumas už sutartis* C₃₃ 1537 S, *atlyginimas už kelią* BPI₂₄ 809, BPI₃₀ 978 (plg. dažnesnius: *kelpinigiai* C₃₃ 372, CPI_{31V} 103, CT₃₈ 1222/20, BS₃₄ 442 R, BPI₃₀ 978/2, BPI₃₃ 193, *kelionpinigiai* CPI_{31V} 1222/20, BPI₃₃ 193 P), *įžeidimas už akių* BS₃₄ 530 S, *sprendimas už akių* BPI₃₃ 136, CPI_{31Č} 150, CT₃₈ 145, *šmeižimas už akių* BS₃₄ 532 T. Būta atvejų, kai prielinksnis vartotas neįprastoje pozicijoje – *už akių sprendimas* CPI_{31Č} 848, CPI_{31V} 848, CT₃₈ 138/1. Frazeologinio tipo junginio su *už akių* vartojimas terminijoje gali būti lemtas rusų kalbos, plg. *заочное решение*, nors rusų kalba gal labiau lėmė būdvardžio atsiradimą tokiam junginyje, pvz.: *užakinė teisena* CT₃₈ 735, *užakinis sprendimas* CPI_{31Č} 138/3, CT₃₈ 725, o prielinksninė konstrukcija su *už akių* greičiausiai yra sava: *Akyse kaip brolis, už akių kaip velnias* (Pilviškiai); *Akyse laižo, už akių braižo* (Joniskėlis); *Akyse piesto šoksta, už akių varlės nepaveja* (Kuprelėškis). Abiejų tipų terminai vartojami ir dabar. Su daiktavardžiais TŽ teikė būdvardį: *užakinis nuosprendis, užakinis bylos nagrinėjimas*, o veiksmažodžių junginiuose vartojama prielinksninė konstrukcija: *padaryti nuosprendį už akių* [15], *to sentence in absentia – nuteisti už akių* [1]. Pastarasis būdas, žinoma, gyvensnis;

į: *ėmimas į bargą* C₃₃ 2045 S, *įvedimas į valdymą* C₃₃ 1524 T, *ištrėmimas į užsienius* BS₁₉ 35, *pasikėsinimas į turtą* BS₃₄ 616 P, *skyrimas į tarnybą* BPI₃₃ 1066, *teisė į palikimą* C₃₃ 1104 PT. Svetimybės *bargas* vartojimas su prielinksniu keistokas, įprastesnis iliatyvas, kaip junginyje *pardavimas b a r g a n* C₃₃ 1510 S. Vartota ir *paskyrimas tarnybon* BS₁₉ 184, tačiau apskritai prielinksnio *į* ir iliatyvo junginių variavimo kodeksuose daugiau nėra.

Kodeksuose beveik nėra konstrukcijų *teisė į*. Vienas terminas minėtas, dar yra ir *teisė į pirmąją atlyginimą* CT₃₈ 1215 S (t. y. „teisė tam tikrais atvejais gauti atlyginimą pirmiau“). Šiandien tokių junginių gausu. Pavyzdžiui, [1] jų pateikta apie 30. Štai keletas tokių atvejų: *benefit of trial – teisė į teisminį nagrinėjimą*; *right in an invention – teisė į išradimą*; *right to an affective remedy – teisė į veiksmingą teisės gynimo būdą ar priemonę*; *right to freedom of thought, conscience and religion – teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę*; *right to justice – teisė į teisingumą*; *right to liberty and security of person – teisė į laisvę ir asmens neliečiamybę*; *right to life – teisė į gyvybę*; *right to recover – teisė į nuostolių atlyginimo išieškojimą*; *right to work – teisė į darbą*. Junginiai įsigalėję, tačiau teisininkams siūloma, kad, kur galima, nereikėtų pamiršti ir junginių *teisė + bendratis*, plg. *teisė į gynybą* ir *teisė būti ginamam, teisė pasirinkti gynėją* [16: 19].

Su kitais prielinksniais terminų rasta nedaug, dažniausiai tik po kelis junginius, o su kai kuriais vos po vieną, pvz.:

be: *buvimas b e sąmonės* BS₃₄ 39 P, *dingimas b e žinios* C₁₃₃ 1052 S, CT₁₃₈ 1777, BP₁₃₃ 879/1 S, *paskola b e įkaito* C₁₃₃ 2012. Vartotas ir inversinis junginys *b e žinios dingimas* CT₁₃₈ 1775 T;

dėl: *bauda dėl netesėjimo* BS₃₄ 608 S, *ginčas dėl teisingumo* CT₁₃₈ 43, *ieškiny s dėl atlyginimo* BP₁₃₃ 6, *nužudymas dėl neatsargumo* BS₃₄ 464 S, *skelbimas dėl paieškojimo* BP₁₃₃ 847;

pagal: *išdavimas pagal paskyrimą* C₁₃₃ 1744 S, *turėjimas pagal testamentą* C₁₃₃ 1097. Dalis terminų su *pagal* jau minėta aptariant prielinksniį iš;

per: *nužudymas p e r neatsargumą* BS₃₄ 464 T. Dabar vietoj šio termino vartojama *nužudymas dėl neatsargumo* (jis buvo ir anuomet) arba *netyčinis nužudymas*. Pateikti terminai [1] turi daug atitikmenų: *accidental killing, killing by misadventure, manslaughter by carelessness, involuntary manslaughter, negligent homicide, negligent manslaughter* [1];

su: *santoris s u premija* C₁₃₃ 1401.

Vienas prielinksnis kodeksų terminuose varijavo:

iki: *terminas i k i pareikalavimo* C₁₃₃ 1549 T;

ligi: *kalinimas ligi teismo* BS₃₄ 54 P, *pasižadėjimas ligi pareikalavimo* C₁₃₃ 964 1 PS, *terminas ligi pareikalavimo* C₁₃₃ 2012 S;

sulig: *terminas s ulig pareikalavimu* C₁₃₃ 1549 T. Šiandien teisėje galimas tik *terminas iki pareikalavimo*, plg. dar *indėlis iki pareikalavimo* [4].

Atskirai minėtini terminai su prielinksniu **prieš:** *nusikaltimas prieš valstybę* BS₃₄ 23 V, *nusikaltimas prieš tikybę* BP₁₃₃ 1000, *nusižengimas prieš įstatus* BP₁₃₀ 1129. Konstrukcija *nusikalsti prieš ką* dabar laikoma neteiktina [8: 175]. Taisyti ji pradėta jau tiriamuoju laikotarpiu [7: 86]. Taip pat vertintini ir junginiai su *nusižengti*. Dabartinė norma – šie veiksmažodžiai valdo naudininką. Juo turi būti pasakomas gyvas daiktas arba abstraktus dalykas [13: 64, 65]. Buvęs Nepriklausomoje Lietuvoje ir ypač gajus sovietmečiu kalbamų junginių su prielinksniu *prieš* vartojimas šiandien mažta, tačiau jį pakeitę junginiai su naudininku kalbininkams vėl kelia abejonų, nes gana dažnai *nusikalsti, nusižengti kam* pasakoma, kalbant apie negyvus daiktus [10: 27, 18: 15–16]. Kartais įtarimą kelia ir tokie sudėtingi junginiai, pvz., *nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui* (jų yra pateikusi Žilinskienė [18: 16]). Vertinant kalbamus terminus reikėtų daugiau atsižvelgti ne į opoziciją gyvas – negyvas, o į konkretu – abstraktu. Jei junginiu pasakomas abstraktus dalykas, kad ir sudėtingas, matyt, tokių junginių nereikėtų taisyti, pirmiausia todėl, kad tinkamų pakaitų, tiksliai išreiškiančių sąvoką, surasti vargu ar pavyks, o naudininko valdymas tokiose situacijoje yra natūralus.

Tokie junginiai vidinių kalbos sistemos, tiksliau – žodžių valdymo, dėsnių nepažeidžia [6: 70].

Beje, konstrukcijų *nusikaltimas*, *nusižengimas kam* 1918–1940 m. kodeksuose pavartota nedaug, daugiausia *Baudžiamojo statuto* skyrių pavadinimuose (daugiskaitos formos). Pastebėta, kad šio tipo junginiai atsirado tik vėlesniuose vertimuose. Ten, kur BS₃₄ yra *nusikaltimas įstatymams*, BS₁₉, BS₃₁ atitinkamose vietose (73, 179) buvo *įstatymų peržengimas*, taigi kilmininko konstrukcija. Dabartinėje teisėje *peržengimas* taip vargu ar vartojamas ([3] yra *įstatymus peržengti*). Jis pasakomas tik su žodžiu *riba*: *to keep within the law – neperžengti įstatymo ribų* [1]. Jei žodžio *riba* nėra, vartojamas *pažeidimas*, pvz., *breach of law – įstatymo pažeidimas* [1, 4]. Tokio termino ano meto kodeksuose nerasta, tačiau *нарушение права* versta *teisės pažeidimas* CP_{131V} 217, *teisės įžeidimas* CT₁₃₈ 217, BS₃₄ 2 R, BP₁₃₃ 303/1 P. *Pažeidimas* gal tik vienoje vietoje ir tepavartotas, o *įžeidimo* yra daugiau, plg. dar *įstatymo įžeidimas* BS₃₄ 1 S, BP₁₃₃ 174 P ir net *procesualinis įžeidimas* BP₁₃₃ 174 P (t. y. „proceso įstatymo pažeidimas“). Dabar *įžeidimo* reikšmė diferencijuota, jis vartojamas tik kalbant apie garbę ir orumą. Anuomet aiškaus skirtumo nedaryta, nes vartota ir dabartinio „pažeidimo“ reikšmė, ir kalbant apie asmenį, instituciją ar šventą dalyką, pvz.: *asmens įžeidimas* BS₃₄ 530 R, C₁₃₃ 667, *betarpis įžeidimas* BS₃₄ 532 T, *garbės įžeidimas* BP₁₃₃ 89, *pareigos įžeidimas* BS₃₄ 149 R, *šventenybės įžeidimas* BS₁₉ 73, *tarnautojo įžeidimas* BS₃₄ 5 S, *teismo įžeidimas* BS₃₄ 155 T, *tiesioginis įžeidimas* BS₃₄ 533 S, *valdininko įžeidimas* BS₃₄ 532 S. Iš dabarties pozicijų žiūrint tai nėra gerai.

Iš pateiktos medžiagos matyti, kad dalis anuomet vartotų iš trijų žodžių susidedančių prielinksnių teisės terminų pasiekė šias dienas, dalis – kiek pasikeitė. 1918–1940 m. kodeksuose būta savitų terminų su prielinksniu *iš*. Juos pakeitė prielinksnio *pagal* ir kitokios konstrukcijos. Jau anuomet vartota netaisyklingų junginių su prielinksniu *prieš*. Būta variantų. Vis dėlto labai didelių skirtumų tarp aptariamų anuometinės ir šiandieninės teisės terminijos nėra, matyti perimamumas.

Šaltinių sąrašas

- BP₁₂₄: *Baudžiamojo proceso įstatymas*. Red. A. Kriščiukaitis. – *Teisė* 6–10 [priedas], Kaunas, 1924–1926.
 BP₁₃₀: *Baudžiamojo proceso įstatymas*. J. Byla, Kaunas, 1930.

- BP₃₃: *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos Kašto baudžiamojo proceso teisę.* Red. M. Kavolis, Kaunas, 1933.
- BS₁₉: *Baudžiamasis statutas*, Kaunas, 1919 // *Baudžiamieji įstatymai*, Kaunas, 1919.
- BS₃₁: *Baudžiamasis statutas: su papildymais.* K. Jablonskis, 2 leid., Kaunas, 1930.
- BS₃₄: *Baudžiamasis statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*, Kaunas, 1934.
- C₂₈: *Civiliniai įstatymai: Įst. Rink. X t. 1 d.: Vertimas.*
- C₃₃: Šalkauskis K. *Civiliniai įstatymai: X tomo 1 dalis*, Kaunas, 1933.
- CP_{31Č}: *Civilinio proceso įstatymas.* Sulietuvino M. Čepas, Kaunas, 1931.
- CP_{31V}: *Civilinio proceso įstatymas su priedamaisiais įstatymais ir su dalykine rodykle-žodyneliu.* Spaudai paruošė J. Viskanta, Kaunas, 1931.
- CT₃₈: *Civilinės teisenos įstatymas su visais pakeitimais ir papildymais ir su Vyr. Tribunolo bei Rusų Senato aiškinimais.* Red. Č. Butkys, Kaunas, 1938.

Literatūros sąrašas

1. Armalytė O., Pažūsis L. *Anglų–lietuvių kalbų teisės žodynas.*– Vilnius, 1998.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Lietuvos Respublikos pagrindiniai įstatymai.– Vilnius, p. 25–303.
3. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.– Vilnius, 2000.
4. Europos žodynas: Eurovoc. Versija 3.1 (elektroninis žodynas), LRS ITD, 2001–2004.
5. Klimavičius J. Argi nušalino nuo pareigų? // *Gimtoji kalba*, Nr. 5, 2004, p. 12–13.
6. Kniūkšta P. Naujas kodeksas, senos kalbos problemos // *Kalbos kultūra*, Nr. 76, 2003, p. 66–79.
7. Kalbos patarėjas.– Kaunas, 1939.
8. Kalbos praktikos patarimai.– Vilnius, 1985.
9. Lietuvių kalbos žodynas. T. 1–20, Vilnius, 1941–2002.
10. Pupkis A. Ar galima *nusikalsti finansams?* // *Gimtoji kalba*, Nr. 7, 1998, p. 27.
11. Rygiškių Jonas. Lietuvių kalbos gramatika.– Kaunas, 1922.
12. Rygiškių Jonas. Linksniai ir prielinksniai.– Kaunas, 1928.
13. Sližienė N. Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas. T. 1, 2.– Vilnius, 1994, 1998.
14. Šukys J. Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos.– Kaunas, 1998.
15. Teisinių terminų žodynas.– Vilnius, 1954.
16. Vainauskienė D. Teisės dokumentų kalba // *Gimtoji kalba*, Nr. 7, 1998, p. 16–21.
17. Zimanas G. Keletas pasiūlymų teisininkams jų terminologijos reikalu // *Gimtoji kalba*, Nr. 3, 1933, p. 35–38.
18. Žilinskienė V. Dėl *nusikaltime*s, *nusižengimas* junglumo // Terminų sinonimijos klausimai: mokslinio seminaro programa ir pranešimų tezės.– Vilnius, 2002, p. 15–16.

* * *

PREPOSITIONAL TERMS OF LAW IN LITHUANIAN CODES OF 1918-1940

Summary

This article deals with certain terms of law used in Lithuania between 1918 and 1940, specifically those which have two separate notional components connected by a preposition. Terms were taken from the main codes in force at that time. There were no original Lithuanian codes – all of them were adopted from Russia.

The paper analyses about 70 terms, which were made using 13 prepositions.

It is shown that some three-word terms with prepositions used during that period have survived until the present day, whereas others have changed in one way or other. In the codes from 1918-1940 there were some original terms with the preposition *iš*. They were substituted by constructions with preposition *pagal* and other prepositions. At that time some incorrect combinations with the preposition *prieš* were used. Some variants also existed. However, there are no fundamental differences between the terms of law of that period and the present terminology of law, a continuity can be observed.

IŠ ANGLŲ KALBOS AKRONIMŲ SUDARYTI LIETUVIŠKI METROLOGIJOS TERMINAI

Vytautas Valiukėnas ir Pranas Juozas Žilinskas

Vilniaus universitetas

Fizikos fakultetas

Radiofizikos katedra, Kietojo kūno elektronikos katedra

el. paštas vytautas.valiukenas@ff.vu.lt; pranas.zilinskas@ff.vu.lt

Dėstant technines disciplinas, rengiant vadovėlius lietuvių kalba, sudarant terminų žodynus bei bendraujant su atskirų sričių specialistais, dažnai tenka susidurti su akronimais ir įvairiomis santrumpomis. Akronimas – iš pavadinimo arba sudėtinio termino sandų pirmųjų raidžių sudarytas naujas žodis [1]. Pastaruoju metu akronimai yra plačiai vartojami, pvz., mikroprocesorių technikos tekstuose randame CPU, ALU, RD, WR ir pan., elektronikos tekstuose – CMOS, FET, MOSFET, LED ir pan., interneto ir kompiuterijos – www, IP, html, URL, IRC, LAN, CD-R ir pan., metrologijos – SI, BTU, BIPM, NIS, PTB, CI ir pan. Tokie akronimai atitinkamos srities specialistams yra suprantami ir patogūs vartoti, nes sparčiau yra perteikiama reikiama informacija. Kadangi technikos srities akronimai dažniausiai kilę iš anglų kalbos, tai jų vartojimas lietuvių kalboje nėra priimtinas. Be to, vienos mokslo ar veiklos srities atstovai kitos srities akronimų nesupranta. Šiuo metu galima rasti spausdintų ir internete pateiktų žodynų [2], kuriuose yra paaiškinti labiausiai vartojami anglų kalbos akronimai. Yra ir tokių akronimų, kurie tapo technikos terminais. Lietuvių kalboje jau turime žodžius: *radaras*, *sonaras*, *sodaras*, *lidaras*, *lazeris*, *mazeris*, *kerma*, *remas*, *bitas* ir kt., kurie sudaryti iš tam tikrų anglų kalbos sudėtinių terminų akronimų ir kurie yra metrologijos terminai. Panagrinėkime šių terminų atsiradimą, jiems suteiktą reikšmę ir vartosena.

Terminas *radaras* yra kilęs iš anglų kalbos žodžių junginio *radio detection and ranging* ir sudarytas iš kiekvieno žodžio pirmų (pažymėtų) raidžių – *radar*. Šis anglų kalbos žodžių junginys pažodžiui galėtų būti išverstas maždaug taip: *aptikimas ir pasiekimas radijo bangomis*. Trečiajame XX amžiaus dešimtmetyje karinių žinybų atliekami tyrimai turėjo tikslą sukurti sistemą, naikinančią elektromagnetinėmis bangomis aptiktą objektą. Tyrimų metu pasirodė, kad kuriamas principas gali būti sėkmingai pritaikytas ne tik skrendančio objekto nuotoliui rasti, bet ir jo kryptį nustatyti. Prieš pat Antrojo pasaulinio karo, apie 1940 m., remiantis tuo principu, Vokietijoje, Prancū-

zijoje, Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose jau buvo sukurtos sistemos, kuriomis buvo galima orientuoti savus, taip pat aptikti priešo laivus ar orlaivius. Taigi nuo tų laikų terminas *radar* vokiečių, prancūzų ir anglų kalbomis tapo įrenginio pavadinimu, kuris pateko ir į kitas kalbas. Atradus atspindėtų elektromagnetinių bangų kitokių savybių, šio įrenginio taikymas labai išsiplėtė, pvz., radaru matuojant nuo debesų atspindėtos radijo bangos stiprį aptinkami debesyse esantys krituliai ir sudaromi elektroniniai kritulių žemėlapiai, kuriuos galima tiesiogiai stebėti internete; matuojant atspindėtos radijo bangos dažnį apskaičiuojamas judančio objekto (automobilio, laivo) judėjimo greitis ir pan. Dabar **radaras** apibrėžiamas taip: *įrenginys arba įtaisas, kurio veikimas pagrįstas atspindėtų radijo bangų sklaidimo parametrų matavimu. Jis naudojamas nuotoliui iki tam tikro objekto, jo azimutui ir (arba) vietos kampui, judėjimo greičiui ir kitiems parametrams, pvz., kritulių kiekiui debesyse, atmosferos teršalų koncentracijai ir pan., matuoti.* Terminas *radaras* taikymo sritys: karyba, oro ir antžeminis transportas, metrologija, meteorologija, aplinkosauga ir t. t. Šis iš anglų kalbos atėjęs akronimas prigijo ir kitose kalbose: pranc. *radar*, isp. *radar*, vok. *Radar*, latv. *radar*, rus. *радар* ir t.t.

Yra ir sudėtinių terminų, sudarytų su žodžiu *radaras*.

Pirminis radaras – radijo nustatymo sistema, kurios veikimas pagrįstas atskaitos signalų ir radijo signalų, atspindėtų iš vietos, kurią reikia nustatyti, palyginimu.

Antrinis radaras – radijo nustatymo sistema, kurios veikimas pagrįstas atskaitos signalų ir radijo signalų, retransliuotų iš vietos, kurią reikia nustatyti, palyginimu.

Doplerinis radaras – radaras, kuriame taikomas Doplerio reiškinys radaro atžvilgiu judančių kūnų greičiui matuoti.

Impulsinis radaras – trumpus radijo impulsus spinduliuojantis radaras.

Eismo radaras – transporto priemonių greičio matuoklis, kuriame įmontuotas doplerinis ar impulsinis radaras.

Taip pat yra *laivo radaras*, *orlaivio radaras*, *palydovo radaras*, *bistatinis radaras*, *monostatinis radaras*, *grunto tyrimo radaras*, *antžeminis radaras*, *atvirkštinės sintezuotosios apertūros radaras*, *impulsų spūdos radaras*, *nusitaikomasis radaras*, *panoraminės žvalgos radaras*, *sintezuotosios apertūros radaras*, *meteorologijos radaras*, *X juostos radaras*, *sekimo radaras*, *oro radaras* ir pan.

Kartais terminą *radaras* mėginama keisti terminu *radiolokatorius*, tačiau *radiolokatorius* yra sutrumpintas *radiolokacijos stoties* pavadinimas ir tik retai vartojamas rusiškuose tekstuose [3]. *Radiolokacijos stotis* apibrėžiama taip: *įrenginys įvairiems objektams radiolokacijos metodais stebėti ir gautiems duomenims į valdymo centrą perduoti. Radiolokacijos stotyje gali būti ne vienas, o keli radarai.*

Iš *radaro* daromas pažymimasis žodis *radarinis*, parodantis įtaiso veikimo ypatybes. Pvz., aukščiui matuoti naudojamas *radarinis aukščiamatis*

– tikrojo (skrydžio) aukščio matuoklis, kurio veikimas pagrįstas laiko skirtumo tarp elektromagnetinių bangų išsiuntimo ir priėmimo akimirkų matavimu. Taip pat yra ir *radarinis greitmatis*, *radarinis lokatorius*, *radarinis žemėlapis*, *radarinė astronomija* ir pan.

Terminas **sonaras** taip pat yra kilęs iš anglų kalbos žodžių junginio *sound navigation and ranging* kiekvieno žodžio pirmų pažymėtų raidžių – *sonar*. *Sonaras* – hidroakustinis matuoklis povandeninio objekto vietai nustatyti. Šio įrenginio, arba įtaiso, veikimas pagrįstas akustinių bangų sklaidimo parametru matavimu. Jis taikomas vandens gyliui matuoti, povandeniniams laivams ar žuvų telkiniams aptikti ir pan. *Sonaras* veikia panašiai kaip radaras, tačiau skiriasi tuo, kad informacija gaunama matuojant nuo tam tikrų objektų atspindėtos akustinės bangos parametrus.

Terminas **sodaras** yra kilęs iš anglų kalbos žodžių *sound detection and ranging* – *sodar*. *Sodaras* – įtaisas atmosferos vertikaliųjų sukurių sandarai ir žemutiniuose jos sluoksniuose susidariusio vėjo ar drėgmės profiliui tirti. Jo veikimas pagrįstas akustinių bangų sklaidimo parametru matavimu.

Tokios pačios sandaros yra ir dabar plačiai vartojamas terminas **lazeris**, kilęs iš anglų kalbos žodžių junginio *light amplification by stimulated emission of radiation* – *laser*. Šis angliškas junginys verčiamas taip: *šviesos stiprinimas priverstiniu spinduliavimu*. *Lazeris* – laiko ir erdvės atžvilgiu koherentinės optinės spinduliuotės generatorius, kurio veikimas pagrįstas priverstiniu spinduliavimu, buvo išrastas 1958 m. Nuo tada ir buvo pradėtas vartoti *lazerio* pavadinimas. Šis įtaisas kartais dar vadinamas *optiniu kvantiniu generatoriumi*, tačiau praktikoje dažniausiai vartojamas žodis *lazeris*. Kitose kalbose vartojamas tas pats anglų kalbos akronimas *laser*. pranc. *laser*, isp. *laser*, vok. *Laser*, latv. *laser*, rus. *лазер* ir t. t.

Pateikiame keletą sudėtinų terminų, sudarytų su žodžiu *lazeris*:

neodimo lazeris – lazeris, kurio aktyvioji terpė neodimo kristalas;

puslaidininkinis lazeris – lazeris su puslaidininkine aktyviaja terpe;

injekcinis lazeris – puslaidininkinis lazeris, kuriame užpildos apraža sukuriama injekuojant laisvuosius krūvininkus per *pn* sandūrą.

Dar yra *dujinis lazeris*, *nuolatinės veikos lazeris*, *impulsinis lazeris* ir t. t.

Iš *lazerio* sudaromas pažymins *lazerinis*. Turime *lazerinį diodą*, *lazerinį spausdintuvą*, *lazerinį tolimatį*, *lazerinį ginklą*, *lazerinį grėžimą*, *lazerinį litavimą*, *lazerinį pjovimą*, *lazerinį tikslųjį apdirbimą* ir pan. *Lazeriai* taikomi metalų apdirbimo pramonėje, kompiuterijoje, medicinoje, elektronikoje, poligrafijoje ir t. t. Taigi iš anglų kalbos akronimo *laser* kilęs tarptautinis terminas *lazeris* jau yra prigijęs ir plačiai vartojamas.

Termino **mazeris** pavadinimas taip pat kilęs iš anglų kalbos žodžių junginio *microwave amplification by stimulated emission of radiation* – *maser*. Šis anglišku žodžių junginys verčiamas taip: *mikrobangų stiprinimas priverstiniu spinduliavimu*. Taigi *mazeris* – mikrobangų generatorius, kurio veikimas pagrįstas priverstiniu spinduliavimu. Jo veikimo principas skiriasi nuo

lazerio tik tuo, kad *mazeris* spinduliuoja koherentines mikrobangas, o lazeris – optinio diapazono spinduliuotę. *Mazeris* išrastas 1954 m.

Terminas *lidaras* sudarytas iš anglų kalbos sudėtinio termino *light detection and ranging* žodžių pirmųjų pažymėtų raidžių – *lidar*. Šis sudėtinis terminas verčiamas taip: *aptikimas ir pasiekimas šviesa*. Lidaras – į radarą panašus įtaisas, veikiantis optinėje elektromagnetinių bangų srityje ir dažniausiai naudojamas oro ir vandens telkinių parametrų per nuotolį matuoti

Jonizuojančiosios spinduliuotės ir radiacinės saugos srityje vartojami terminai *remas* ir *kerma* taip pat kilę iš anglų kalbos akronimų – *rem* ir *kerma*.

Terminas *remas* yra kilęs iš anglų kalbos sudėtinio termino *roentgen equivalent man* sandų pirmųjų pažymėtų raidžių akronimo – *rem*. Remas – nesisteminis jonizuojančiosios spinduliuotės lygiavertės dozės vienetas, kitaip vadinamas *biologiniu rentgeno ekvivalentu*.

Terminas *kerma* sudarytas iš anglų kalbos sudėtinio termino *kinetic energy released in matter*, verčiamo *kinetinė energija, išlaisvinta medžiagoje*, sandų pirmųjų pažymėtų raidžių. *Kerma* – dydis, išreiškiamas netiesiogiai jonizuojančios (rentgeno, gama, neutronų) spinduliuotės švitinamos medžiagos vienietinėje masėje išlaisvintų elektringųjų dalelių pradinių kinetinių energijų suma.

Skaitmeninėje elektronikoje ir kompiuterijoje yra vartojamas terminas *bitas*. Šis akronimas kilęs iš anglų kalbos žodžių *binary digit* pažymėtų raidžių – *bit* ir verčiamas *dvejetainis skaitmuo*. *Bitas* – informacijos kiekio matavimo vienetas.

Metrologijoje vartojamus matavimo vienetus irgi galima laikyti akronimais, kadangi jiems užrašyti vartojamos santrumpos ir jie skaitomi pagal tam tikras nesudėtingas taisykles, pvz., A – amperas, mA – miliamperas, m – metras, m/s² – metras per sekundę kvadratu, V – voltas, V²/K² – voltas kvadratu kelvinui kvadratu, kg – kilogramas, kg/m³ – kilogramas kubiniam metrai, J – džaulis, kJ – kilodžaulis, J·m²/kg – džaulis iš kvadratinio metro kilogramui ir t. t. Šie matavimo vienetai priklauso tarptautinei vienetų sistemai SI (pranc. *Système International d'Unités*), kurios vienas iš tikslų – tarptautiniu mastu suvienodinti matavimo vienetus ir jų rašybą visomis kalbomis. Šios vienetų sistemos pavadinimas SI irgi yra plačiai prigijęs akronimas, kurio viso pavadinimo daugelis vartotojų kartais ir nežino.

Taigi aptarėme kelis terminus, kurie atėjo iš anglų kalbos akronimų ir su rado savo vietą techninėje lietuvių ir daugelio kitų kalbų terminijoje. Nors minėti terminai neįprasti lietuviškų terminų darybos požiūriu, tačiau jie jau plačiai vartojami ir todėl jų nereikėtų lietuivinti.

Tikėtina, kad artimiausioje ateityje atsiras ir kitų naujų, iš anglų kalbos akronimų kilusių terminų, kurie yra patogūs vartoti lietuvių kalboje, nors šiandien žargoniškai juos vartoja tik specialistai, pvz., *fėtas*, *lėdas* ir kt. *Fetas* ir *ledas* yra kilę iš anglišku sudėtinųjų terminų *field-effect transistor* (FET)

ir *light-emitting diode* (LED). Jie yra trumpesni už lietuviškus terminus *lauko tranzistorius* ir *šviesos diodas*. Būtent pastarųjų ar panašių santrumpų formų, kurios gali atsirasti vietoj esančių lietuviškų sudėtinių terminų dėl bendros tendencijos trumpinti pavadinimus, reikėtų vengti net ir specialistų profesinėje kalboje.

Literatūros sąrašas

1. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas.– Vilnius: Žodynas, 2001.
2. Dictionary of Abbreviations and Acronyms in Geographic Information Systems, Cartography, and Remote Sensing. The Regents of the University of California, 2004 08 15 <<http://www.lib.berkeley.edu/EART/abbrev.html>> [žiūrėta 2004-09-05].
3. Российский энциклопедический словарь. <<http://www.rubricon.com>> 2001 – 2004 Russ Portal Company Ltd. [žiūrėta 2004-09-05].

* * *

LITHUANIAN TERMS OF METROLOGY COMPOSED FROM ENGLISH ACRONYMS

Summary

This article deals with the use of Lithuanian metrology terms (e.g. *radaras*, *sonaras*, *sodaras*, *lidaras*, *lazeris*, *mazeris*, *kerma*, *remas*, *bitas*), which are composed from the English acronyms (*radar*, *sonar*, *sodar*, *lidar*, *laser*, *maser*, *kerma*, *rem*, *bit*). The conclusion is made that these terms are not common in the sense of composition of Lithuanian terms. Nevertheless, these terms are already widely accepted and used and it should not be changed to existing or newly created Lithuanian terms.

NOMEN EST OMEN

Aleksandra Teresė Veličkienė

*Lietuvos teisės universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
tel. 85 2714583, el.paštas kkk@ltu.lt*

Daugeliui žinomas lotyniškas posakis *nomen est omen* – vardas yra lemtingas ženklas. Senovės žmonės įsivaizdavo, kad vardas yra svarbi žmogaus individualios esmės dalis. Duodantis vardą tą vardą gaunančiojo atžvilgiu įgyja paslaptinę valdžios galią. Pirmajam žmogui rojūje buvo leista duoti vardus gyvūnams. Taigi žmogus tapo gyvūnų valdovu. Ištarti vardą reiškė potencialią energiją paversti realia valdžia. Vėliau specialiai parinktais vardais imti vadinti laivai, bankai, įmonės, parduotuvės, klubai, renginiai ir netgi produktai. Tų vardų – pavadinimų atsirado gausybė. Lietuvoje, matyt, pritrūkus reikalingų žodžių, pradėta jų ieškoti ir lotynų kalbos lobynuose bei antikos mitologijoje, istorijoje, geografijoje. Šiame straipsnyje pabandyta pasidomėti, kada, kaip ir kodėl viena ar kita įstaiga, bendrovė, mokykla etc. pavadinta lotynišku žodžiu ar antikos mitų personažo vardu. Norint gauti atsakymą į šiuos klausimus, buvo pasirinktinai apklausta apie 20 įmonių, firmų, klubų etc. darbuotojų bei vadovų, taip pat peržiūrėti Lietuvos Respublikos valstybinio patentų biuro oficialūs biuleteniai (iki 2004 m. sausio 1 d.).

Po apklausos paaiškėjo, kad pavadinimai turėjo struktūrą:

1. Daiktavardžiai, su kuriais suderinti būdvardžiai, įvardžiai, skaitvardžiai:

Amicus verus, Amicus bonus, Amicus fortis, Animus mobilis, Animus novandī, Puelli Vilnenses, Regula nova, Sana femina, Socius tuus, Terra mea, Tua res, Verus auditus, Visus plenus, Cor sanum, Homo liber, Jus civile, Libra vitalis ir pan.

2. Du būdvardžiai arba du daiktavardžiai:

Academia Femina, Via mare, Domus Maria, Magna multiplex, Sanitas familiae, Perpetuum mobile, Vox populi, Lumen artis, Stella vitae, Fons artis, Ars Loretta ir t.t.

3. Vienas daiktavardis, būdvardis ar įvardis:

Minimum, Nostra, Nova, Vestra, Verus, Maxima, Media, Minima, Forma (ir Formula), Littera (ir Litterula), Status, Scientia, Spes, Vitula, Consensus, Mobilis, Fides, Spectator ir t.t.

4. Linksnis su prielinksniu:

Ab initio, Ab ovo, Ad gloriam, Ad hominem, Ad litteram, Ad locum, Ad rem, Ad verbum, De facto, Extra modum, In mundo, In re, In pleno, In salvo, In via, Pro arte, Pro futuro, Pro tanto, Per capita, Sub sole, Super nova ir t.t.

5. Frazės, palinkėjimai:

Salve sol, Salve, Ego vos, Ave vita, Nota bene, Facta video, Fiat lux, Primum esse, Rectum esse ir t.t.

6. Prielinksnis rašomas kartu su daiktavardžiu:

Exanimo, Pronuptia, Inspe ir t.t.

7. Įvairi rašyba (x ir ks; qu ir kv; c ir k):

Ilex, Maxima, Apex, Multiplex, Culex, Rex, tačiau sutinkame ir *Maksima* bei *Reks, Aqua, Antiqua*, yra ir *Akvila, Kverkus; Perfecta, Rubicon, Victoria*, tačiau *Lakrima, Kustodija, Arktus*. Tos pačios įmonės pavadinime *Rubikon Décor* yra *k* ir *c* etc.

8. Antikos mitologinių personažų vardai:

Aesculapius, Afroditė, Aglaura, Altaja, Amaltėja, Antėjas, Arėjas, Argo akis, Atėnė, Augėjas, Autojoja, Demetra, Euridikė, Erotas, Finėjas, Friksas, Fobas, Hebe, Helijo ratai, Hera, Hermio keramika, Kaliopė, Alkmenė, Merkurijus, Orseidė, Poseidonas, Tichė, Venera, Kentaurų žolėlė, Fortūnos ratas ir t.t.

9. Klaidos lotyniškuose pavadinimuose ir antikinių vardu formose. Šarvojimo paslaugų įmonė *Aterna* turėtų būti rašoma *Aeterna* (tariama: *eterna*); gėlių salonas *Florisima* turėtų būti rašoma *Florissima*; automobiliais važinėjančių moterų klubas turėtų būti vadinamas *Femina mobilis*, o ne *F. mobile*, nes nesuderinta būdvardžio ir daiktavardžio giminė; *Vitae litera* – turėtų būti rašoma *V. littera*; *Intrum justitia* – turėtų būti *Intra (Intra) justitiam*, mat šiuo atveju pavartotas ne tas prielinksnis ir ne su tuo linksniu; sporto klubas *Elada* turėtų būti *Helada (Heladė)*; automobilių aikštelė *Labor terres* turėtų būti vadinama *Labor terrae*, o stomatologo įmonė *Domus dentes* galėtų būti *Domus dentis* arba *D. dentium*, nes priešingu atveju lieka netaisyklinga linksnio galūnė; UAB *Telluris* pavadinta vienskaitos kilmininko forma, o turėtų būti *Tellus*; vairavimo kursai *Akademija mobile* turėtų pasitaisyti dar labiau, nes žodis *akademija* parašytas lietuviškai, o *mobile* – lotyniškai, be to, nesuderinta daiktavardžio ir būdvardžio giminė (turėtų būti *Academia mobilis*); turizmo firmos pavadinimas *Ancilius* yra netaisyklingas (galėtų būti *Ancillus* arba *Ancilla*); *Arti dizainas* turėtų būti *Ars dizainas* arba *Artis dizainas*, nes čia netinka naudininko linksnis; UAB *De vox* turėtų būti vadinamas *De voce*, nes prielinksnis *de* vartojamas su įnagininku; statybos įmonė *Hefastas* klaidingai vadinama *Hefestas (Hefesto statyba)*; švaros įmonė *Higėja* turėtų būti rašoma *Higiėja*, nes toks buvo sveikatos dievo Asklepijo dukters vardas.

10. Lotyniškais žodžiais ar jų junginiais ir antikos mitologinių personažų vardais pavadinta daugybė Lietuvos uždarujų akcinių bendrovių (*Bonum publicum, Ars et decus, Apex albus, Aglaura* ir t.t.), parduotuvių, salonų

(*Maxima, Media, Minima, Femina mira, Casa bella ir kt.*), farmacijos įmonių (*Aurea mediocritas, Apex medikus, Coronaria ir kt.*), leidyklų (*Justitia, Homo liber, Tyto alba ir kt.*), knygynų (*Littera, Humanitas, Scientia ir kt.*), produktų (*vanduo: Tiché, Hermis, Neptūnas ir kt.*). Neretai lotyniškais žodžiais vadinami įvairūs meno renginiai, festivaliai, televizijos bei radijo laidos (*Fundamenta collegii, Pro memoria, Nota bene ir kt.*).

Kitas klausimas, ar visada tas vardas atitinka veiklos rūšį ir ar visada to vardo (pavadinimo) turėtojai žino, ką jis reiškia. Meilės dievo *Eroto* vardu pavadinta sekso reikmenų parduotuvė Vilniuje, žemės ūkio bendrovė Utenoje vadinama žemdirbystės deivės *Demetros* vardu, sporto klubas – *Amazonė*, grožio salonai Panevėžyje ir Pasvalyje – *Afrodité*. Šie ir daug kitų pavadinimų parinkti tikrai tinkamai. Abejonių kelia grožio salono Klaipėdoje pavadinimas *Fobas* (baimė, siaubas). Neaišku, kodėl autoservisas vadinamas *Arx* (pilis, bokštas); neaišku, kuo užsiima Kauno įmonė *Priapas* (*Priapas* – eunuchų bei pasileidėlių dievas – globėjas).

Išvados

1. Peržiūrėjus paskutiniųjų metų telefonų knygas bei įmonių ir firmų vardų biuletenius, darytina išvada, jog lotyniški ir iš antikos mitologijos paimti įmonių, bendrovių, įstaigų ir t.t. pavadinimai sudaro nemažą dalį visų Lietuvoje veikiančių įstaigų, firmų, bendrovių ir t.t. pavadinimų.

2. Šie pavadinimai suformuoti įvairiais būdais: iš prielinksnio ir linksnio formos (*Ad rem, Pro tanto* etc.), iš dviejų vienodų kalbos dalių (*Domus Maria, Academia Femina, Magna multiplex* etc.), iš vieno būdvardžio, įvardžio ar daiktavardžio (*Vestra, Verus, Littera* etc.), iš frazių (*Ave vita, Ego vos, Fiat lux* etc.) ir kt.

3. Be antikos mitologinių personažų vardų (*Arėjas, Friksas, Erotas*), pasitaiko geografijos bei istorijos vardų (*Nemėja, Via Appia, Kaligula* etc.).

4. Nemaža dalis tokiu būdu gautų pavadinimų rašomi su klaidomis (*De vox* vietoj taisyklingo *De voce*; *Aterna* vietoj taisyklingo *Aeterna*, *Hefestas* vietoj *Hefaistas* etc.).

5. Tie patys lotynų kalbos garsai *kv, k, ks* rašomi įvairiai (*Rex ir Reks, Kverkus ir Aqua, Arktus ir Culex* etc.).

6. Neretai du lotyniški žodžiai suplakami į vieną (*Vivacolor, Exanimo, Pronuptia* etc.).

7. Telefonu ir darbovietėje pasiteiravus, ką reiškia jų firmos, parduotuvės, klubo ir t.t. vardas, neretai buvo sakoma, jog neaišku ir visai nesvarbu (*Maxima, Culex, Rectum esse* etc.). Kartais buvo atsakoma, jog tas pavadinimas esąs ne lotyniškas, o lietuviškas ir visai nieko nereiškias (*Aterna*), nors prieš kelerius metus tie patys šarvojimo namai žinojo, jog tai lotyniškas žodis, bet per klaidą parašytas *Aterna*, o ne *Aeterna*; *Rubikono* vardą turinčios įmonės (*Rubikon Decor*) ir susivienijimo (*Rubicon Group*) darbuotojai apie *Rubikono* upelį buvo visai nieko negirdėję.

8. Didesnė dalis čia aptartų pavadinimų atitinka veiklos rūšį, tačiau pasitaiko ir kurioziškų atvejų (grožio salonas *Fobas* pavadintas karo dievo *Arėjo* palydovo *Siaubo* vardu; saugos tarnybos *Argus* atstovė paaiškino, jog *Argus* esąs kažkoks padaras iš Egipto; *Arti dizainas* darbuotoja tikino, jog žinanti, kad pirmasis pavadinimo žodis susijęs su menu (*ars, artis, f.*), tačiau išgirdusi apie čia netinkantį naudininko linksnį ji paaiškino, jog tada žodį *arti* galima laikyti lietuvišku (dizainas *arti* vartotojo); prekybos įmonės *Hefestas* atstovas į klausimą, kodėl ne *Hefaistas*, maloniai atsakė, jog *Hefaistas* yra literatūrinė šio vardo forma, o *Hefestas* skamba liaudiškiau).

9. Būtų tikslinga rekomenduoti Registrų centro darbuotojams, kad tvirtinant lotyniškus ar iš antikos mitologijos, geografijos, istorijos paimtus pavadinimus būtų konsultuojamasi su šios srities specialistais, kurie galėtų patarti vengti savo įstaigą, parduotuvę etc. vadinti tokiais lotyniškais žodžiais ar jų junginiais, kurių taisyklingai perskaityti negali tie, kas nemoka lotynų kalbos tarimo taisyklių (pvz.: girdime nuolat tariant *Stella vitá -e*, nors reikėtų tarti *Stella vité*, nes *ae* tariama *é*). Parinkus tokį pavadinimą, kur neaiški žodžio kirčio vieta, galima būtų rekomenduoti grafiškai išskirti kirčiuotą skiemėnį, pvz., *au: Versus aureus, Domus aurea*. Visiems reikėtų stengtis, kad lotynišką ar iš antikos mitologijos (geografijos, istorijos) paimtą pavadinimą įstaigos, firmos etc. vadovai, gražiai išstardami, paaiškintų savo darbuotojams to vardo tarimą ir reikšmę, nes iš tiesų vardas dažnai lemtingas ne tik žmogui, bet ir laivui, grožio salonui, meno galerijai ar parduotuvei. *Nomen* tikrai yra *omen*.

Šaltinių sąrašas

1. Lietuvos Respublikos valstybinio patentų biuro biuletenis.– Vilnius, 1995-2004.
2. Visa Lietuva. Informacijos ir telefonų knyga.– Vilnius, 2004.

* * *

NOMEN EST OMEN

Summary

Many Lithuanian enterprises, firms and shops have been called by Latin words or the names of heroes and characters from ancient myths. The ways of formation of these names are different: one part of speech, a noun, agrees with an adjective, pronoun, etc. Rather frequently the name is comprised of a phrase or a combination of a noun in certain case with preposition.

Occasional mistakes occur in such kind of names: either the employees do not know the meaning of the name or the name does not reflect the activities of the institution or firm. etc.

ŽODŽIŲ *ATITIKTI*, *ATITIKIMAS* VARTOSENĄ TEISĖS AKTŲ KALBOJE

Rasuolė Vladarskienė

*Lietuvių kalbos institutas,
Vileišio g. 5, Vilnius,
tel. (8 ~ 5) 234 71 93, el. p. rasuole@lki.lt*

Paprastai kalbant apie naudininko klaidas pradedama nuo to, kad naudininkas nevertinamas veiksmo objektui reikšti su žodžiais: *atitikti kam* – turi būti *atitikti ką*; *neatitikti kam* taisoma *neatitikti ko*. *Atitikti kam* taisė dar Jonas Jablonskis savo knygoje „Linksniai ir prielinksniai“ aprašydamas klaidų naudininką. Sakinys *Šitie reiškiniai atitinka ir kitiems* taisomas *Šitie reiškiniai lygūs (tolygūs) yra ir kitiems; jie ir su kitais reiškinais sutinka*. Ši naudininko vartojimo klaida paminėta ir Viktoro Kamantausko parengtame „Trumpame kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynyje“ (1928 m.), taip pat „Kalbos patarėjuje“ (1939 m.). Taigi klaida sena, ji atsirado dėl rusų kalbos įtakos, bet kaip matyti iš senųjų taisyčių, tai ne sovietinės, o dar carinės Rusijos „palikimas“. Taisyklingas veiksmažodžio *atitikti* valdymas nuolat primenamas kalbos norminamuosiuose leidiniuose: „Kalbos praktikos patarimuose“, naujuosiuose „Kalbos patarimuose“, Jono Šukio darbuose, „Kanceliarinės kalbos patarimuose“, ši naudininko vartojimo klaida įtraukta į Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą, patvirtintą Valstybinės lietuvių kalbos komisijos. Ši klaida nurodoma ir mokomuosiuose leidiniuose, skirtuose mokyti taisyklingos bendrinės kalbos. Lietuvių kalbos instituto Kalbos kultūros skyriaus Kalbos rekomendacijų kompiuterinėje kartotekoje užfiksuota 19 *atitikti kam* taisyčių, 1 kartą taisyta *atitikti su kuo*. Intensyviausiai *atitikti kam* taisyta 1995–1997 metais žurnale „Gimtoji kalba“.

Taigi junginio *atitikti kam* taisyčių istorija gana sena, ši klaida tikrai intensyviai taisoma, todėl įdomu sužinoti, ar tie taisyčiai turi kokios nors įtakos realiajai vartosena.

Dabartinę tikrąją vartosena geriausiai parodo internetas, todėl jame ir buvo tikrinta šio veiksmažodžio vartosena. Vytauto Didžiojo universiteto Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne (adresas <http://donelaitis.vdu.lt/tekstynas>) (toliau – tekstynas) LR valstybiniuose dokumentuose iš 174 atvejų su žodžiu *atitikti* tik vieną kartą pavartotas netaisyklingas naudininkas: *Transporto priemonės markė, tipas ir svoris atitinka nurodytiems (= nurodytus) prašyme*. Kitais atvejais žodis *atitikti* vartojamas taisyklingai –

su galininku, pvz.: *Esant tokioms aplinkybėms kyla abejonė, ar [statymo 5 straipsnis atitinka Konstitucijos 18 straipsnį].* Tokie duomenys leidžia manyti, kad pagaliau bent teisės aktuose viena naudininko klaida jau retai tepasi-taiko. Kad ši klaida nebėra tokia aktuali kaip anksčiau, patvirtina ir paieška, atlikta įrankiu *Google* (adresas <http://www.google.lt>) – čia patikrintuose 120 atvejų iš teisės aktų tekstų rasta 116 sakinių su galininku ir tik 4 klaidingi – su naudininku.

Mažai klystama ir vartojant neigiamą veiksmažodį *neatitikti*, nors su juo netinka ne tik naudininkas, bet ir galininkas, reikia kilmininko, pvz.: *Atvejus, kurie neatitinka šiose taisyklėse nurodytai klasifikacijai (=nurodytos klasifikacijos), nagrinėja laivo savininkas; pareigūnų parašas (parašai) ir antspaudo atspaudas pastebimai neatitinka pateiktuosius jų pavyzdžius (=pateiktųjų pavyzdžių).*

Taigi interneto duomenys patvirtina, kad teisės aktų kalboje žodžiai *atitikti* ir *neatitikti* klaidingai vartojami gana retai. Priežastis, kodėl taip yra, galima numanyti tokias:

- a) teisės aktai redaguojami redaktorių, kurie tokios elementarios klaidos nepalieka;
- b) kaip klaida plinta iš vieno teisės akto į kitus, taip ir viename akte taisyklingai pavartotas žodis patenka į kitus dokumentus ir skleidžiama taisyklinga vartosena;
- c) sumažėjo rusų kalbos įtaka, ir todėl *atitikti kam* tiesiogiai nebesiejamas su rusų kalbos konstrukcija.

Visai priešinga padėtis yra dėl veiksmažodinio daiktavardžio *atitikimas* vartosenos. *Atitikti kam* yra klaida, taigi klaida ir *atitikimas kam*. Pagal transformacijos dėsnį su žodžiu *atitikimas* turi būti vartojamas kilmininkas *atitinka ką – atitikimas ko* (plg. *atidaro sąskaitą – sąskaitos atidarymas; atidengė paminklą – paminklo atidengimas; atitaisė klaidą – klaidos atitaisymas*). „Kalbos patarimai“ pataria žodį *atitikimas* objektui reikšti taip vartoti: *ko atitikimas; atitikimas ko; sutikimas su kuo* arba šį žodį keisti veiksmažodžiu *atitikti*, prie kurio jungti šalutinį sakinį. Jonas Šukys siūlo dar vieną atitikmenį – vienuosės sakinio dalis su jungtuku *ir*. Kilmininkas su žodžiu *atitikimas* dažnai būna dviprasmiškas, nestilingas, sunkiai įmanomas, todėl retokai tevartojamas, paprastai kalbos vartotojai renkasi kitus variantus, kartais taisyklingus, bet dažniau – klaidingus.

Žodžio *atitikimas* vartosena patikrinta internete. Tekstyne iš 330 pavartojimo atvejų klaidingus vartosenos pavyzdžiai sudaro 98 proc.:

282-uose sakiniuose klaidingai pavartotas naudininkas, pvz.: *Neteisėto pagal savo formą nutarimo turinio konkrečių teiginių atitikimas Konstitucijai (=Konstitucijos) nevertintinas; Komisija turi teisę tikrinti energijos kokybę, jos atitikimą standartams (=jos ir standartų atitikimą); Tikrinamas laivų žurnalų atitikimas patvirtintiems pavyzdžiams (=Tikrinama, ar laivų žurnalai atitinka patvirtintus pavyzdžius);*

40-yje sakinių klaidingai pavartotas galininkas, pvz.: *Ekspertizės išvados apie kasos aparato atitikimą Valstybinio registro reikalavimus (=kasos aparato ir Valstybinio registro reikalavimų atitikimą); Tiekėjas turi garantuoti visų jo gaminamų įrenginių atitikimą (=kad visi jo gaminami įrenginiai atitiktų) bandytus įrenginių pavyzdžius;*

2-uose sakiniuose klaidingai pavartotas prielinksnis *su*, pvz.: *Atsakingas darbuotojas patikrina B skyriaus „Asmens duomenys“ duomenų atitikimą (=sitikimą) su pateikiamų dokumentų duomenimis.*

Rasti tik 6 taisyklingi sakiniai (2 proc.) – 3 su kilmininku (*Vertinimo kriterijai: – konkurso sąlygų atitikimas*) ir 3 su vienaarūšėmis sakinio dalimis, sujungtomis jungtuku *ir* (*Atitiktis – gaminio, proceso ar paslaugos ir nustatytų reikalavimų atitikimas*).

Taigi tekстыne konstrukcija su žodžiu *atitikimas* beveik visada sudaroma netaisyklingai. Galima būtų daryti prielaidą, kad tekstyno pagrindą sudaro senesni tekstai (iš tikrųjų kai kuriuose dokumentuose yra ir tai patvirtinanti jų data (1992–1995 m.)), tuo metu dar nebuvo daug kalbama apie žodžio *atitikimas* vartojimą. Naujaisia vartoseną tikrinta naudojantis paieškos įrankiu *Google*. Tikrinti žodžio *atitikimas* pavartojimo atvejai 340-yje teisės aktu. Rasta 86 proc. klaidingos vartosenos pavyzdžių:

256 atvejai su naudininku, pvz.: *Projekto atitikimas bendriesiems BPD ir specifiniams priemonės kriterijams (=Projekto ir bendrųjų BPD ir specifinių priemonės kriterijų atitikimas); Atitikimas BPD priede pateikiamam priemonės aprašymui (=BPD priede pateikiamo priemonės aprašymo atitikimas);* 33 atvejai su klaidingai pavartotu galininku ir 3 prielinksnio su konstrukcijos atvejai.

Taisyklingų atvejų yra 14 proc. – 16 su kilmininku ir 31 su vienaarūšėmis sakinio dalimis, sujungtomis jungtuku *ir*.

Įdomu, kad neigiamos reikšmės daiktavardis *neatitikimas* vartojamas taisyklingiau, ypač tekстыne. Valstybinių dokumentų skyriuje rastas 41 atvejis, iš kurių 29 atvejai (70 proc.) taisyklingi (23 atvejai su kilmininku ir 6 su prielinksniu *tarp*) ir tik 12 atvejų (30 proc.) pavartotas neteiktinas naudininkas, pvz.: *Būtinosis ginties ribų peržengimas yra aiškus gynybos neatitikimas kėsinosi pobūdžiui ir pavojingumui (=pobūdžio ir pavojingumo); Jei-gu nustatytas prekių kiekio neatitikimas nurodytam (=nustatyta, kad prekių kiekis neatitinka nurodyto) dokumentuose, dedamas spaudas su įrašu.*

Naudojantis paieškos įrankiu *Google* 68 teisės aktuose rasta:

49 proc taisyklingos vartosenos pavyzdžių – 15 kilmininko pavartojimo atvejų (*Draudėjo atiktų darbų neatitikimas sutartyje keliamų reikalavimų*); 14 vienaarūšių sakinio dalių su jungtuku *ir* (*Hipotekos lakšto ir hipotekos registro duomenų neatitikimas*), 11 prielinksnio *tarp* konstrukcijų (*Didžiausias neatitikimas tarp PVM reglamentuojančios nacionalinės teisės ir ES acquis yra įvairių PVM lengvatų ir išimčių taikymas*);

41 proc. netaisyklingos vartosenos pavyzdžių – 27 atvejai su naudininku ir 1 su galininku.

Šie duomenys patvirtina ankstesnį teiginį, kad neigiamos reikšmės daiktavardis *neatitikimas* vartojamas taisyklingiau.

Ne visuomet paprasta rasti tinkamiausią taisyklingą *atitikimas kam* pakaitą, „Kalbos patarimuose“ kaip galimas variantas siūloma *atitiktis kam*. Tai šalutinis normos variantas, geresni, prestižinei kalbai tinkami variantai *atitiktis (atitikimas) ko; ko atitiktis (atitikimas); sutikimas su kuo*, šalutinis sakinytis, pvz.: *Nagrinėjama įstatymo straipsnio atitiktis Konstitucijai* (geriau *atitiktis Konstitucijos; Konstitucijos atitikimas, atitiktis; sutikimas su Konstitucija; ar atitinka Konstituciją*).

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad yra priimtas Atitikties įvertinimo įstatymas, kuriame *atitiktis* apibrėžiama kaip „gaminio, proceso ar paslaugos atitikimas nustatytiems reikalavimams“ (=gaminio, proceso ar paslaugos ir nustatytų reikalavimų atitikimas) (Žin., 1998, 92-2542), todėl kartais gali paisyti žodžių *atitiktis* ir *atitikimas* reikšmės. Realiojoje vartosenoje *atitiktis kam* jau konkuruoja su kitais taisyklingais *atitikimas kam* pakaitais, naudojančiais Google įrankiu galima rasti daugiau *atitiktis kam* pavartojimo atvejų negu teksto LR valstybinių dokumentų skyriuje (čia jų rasta tik 10), pvz.: *Projekto atitiktis ES horizontaliosioms politikoms; Įvertinta nacionalinio dokumento atitiktis ES teisei; Parengtų sprendimų atitiktis elektroninio parašo įstatymams Europoje ir Lietuvoje*. Daugiausia tai sakiniai iš pačių naujausių teisės aktų.

Išvados

Neteiktinas vertinys *atitiktis kam* yra sena klaida, taisyta dar Jono Jablonskio, minima visuose kalbos norminamuosiuose darbuose. Ypač intensyviai pradėta taisyti *atitiktis kam*, kai šis vertinys buvo įtrauktas į Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą. Šiuo metu redaguojamuose teisės aktuose ši klaida reta, internete užfiksuotas vos vienas kitas jos pavartojimo atvejis.

Iš veiksmažodžio *atitiktis* padaryto daiktavardžio *atitikimas* vartojimas daug sudėtingesnis, su šiuo žodžiu netinka nei galininkas, nei galininkas, taisyklingas kilmininkas sakinių daro gana griozišką. Internete žodis *atitikimas* dažniausiai vartojamas netaisyklingai, taisyklingiau vartojamas neigiamos reikšmės žodis *neatitikimas*. Kalbininkų siūlomi variantai *atitikimas ko, atitiktis ko* kaip taisyklingiausi, sistemą labiausiai atitinkantys variantai realiojoje vartosenoje yra gana reti, iš taisyklingų variantų labiausiai plinta viena rūšių sakinių elementai, sujungti jungtuku *ir*, o su neigiamos reikšmės daiktavardžiu *neatitikimas* – prielinksnio *tarp* konstrukcijos.

Literatūros sąrašas

1. Kalbos patarėjas. – Kaunas: Šviesa, 1939.
2. Kalbos patarimai. Kn. II: Sintaksė 1. Linksnių vartojimas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

3. Kalbos praktikos patarimai.– Vilnius: Mokslo, 1985.
4. Kamantauskas V. Trumpas kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlis.– Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928.
5. Kanceliarinės kalbos patarimai.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
6. Lietuvių kalbos komisijos nutarimai (1977–1998).– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
7. Rygiškių Jonas. Linksniai ir prielinksniai.– Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928.
8. Šukys J. Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normos.– Kaunas: Šviesa.

* * *

THE USAGE OF THE WORDS *ATITIKTI*, *ATITIKIMAS* IN THE LANGUAGE OF THE STATE DOCUMENTS

Summary

The article discusses the usage of the words *atitikti* and *atitikimas* in the language of the state documents. The loan-translation *atitikti kam* is an old mistake: it was corrected by J. Jablonskis and is also mentioned in all of the works of linguistic standartization. Now this mistake is rare in the state documents; only several such cases were found in the internet.

The usage of the noun *atitikimas*, which is derivated from the verb *atitikti*, is more complicated. Neither dative, nor accusative can be used with this word and genitive is not always possible also. The usage of the word *atitikimas* in the internet is more frequently incorrect than of the negative word *neatitikimas*. The variants *atitikimas ko*, *atitiktis ko* as the most correct and systematic are proposed by linguists, but they are rather rare in the real usage. The most popular correct variants are the homogeneous parts of the sentence with the conjunction *ir* and with the negative noun *neatitikimas* – the constructions with the preposition *tarp*.

LINGVISTINĖS ĮTAIGOS PRIEMONĖS TEISMO KALBOSE

Gintarė Žalkauskaitė

*Lietuvos teismo ekspertizės centras
Lvovo g. 19a, Vilnius
tel. 2638570
el. paštas: gintarezalk@delfi.lt*

Gebėjimas įtaigiai ir paveikiai dėstyti mintis pravartus daugeliui, o ypač svarbus tiems, kuriems tenka kalbėti viešai, įrodinėti savo tiesą, ginčyti oponento argumentus. Ginčų ir įrodinėjimų nestinga teisininkų kasdienybėje, o advokatams ir prokurorams teisminių ginčų kalbos yra priemonė siekiant tikslo. Svarbiausia šių kalbų paskirtis yra įtikinti. Įtikinėjama pasitelkiant bylos medžiagą, įvairius faktus, liudytojų parodymus, remiantis įstatymais. Šalia dalykinio teismo kalbos turinio svarbi yra ir retorinė iškalba, įtaigumas, paveikumas.

Nuo seno, kalbant apie įtikinimą, siūloma kalbą kurti taip, kad ji veiktų ne tik protą, bet ir jausmus bei valią. Apie proto ir jausmų vaidmenį įtikinėjant įdomiai rašė Renesanso filosofas Blezas Paskalis: „Visi žino, kad yra dvi angos, pro kurias nuomonės patenka į sielas: tai dvi pagrindinės galios – protas ir valia. Natūralesnė iš jų yra protas, nes sutikti privalome tik su įrodytomis tiesomis. Bet įprastesnė, nors tai ir nenatūralu, yra valios galia, nes žmonės beveik visuomet yra linkę tikėti ne įrodymu, bet tuo, kas jiems malonu. /.../ Taigi įtikinimo meną tiek pat sudaro menas patikti, kaip ir menas argumentuoti.“ (Paskalis, 1986, 340) Todėl ir teismo oratoriui vertėtų apgalvoti ne tik dalykinius argumentus, bet ir lingvistinius bei psichologinius įtaigaus kalbėjimo aspektus.

Tyrinėdama lingvistines įtikinimo priemones teismo kalbose medžiagą rinkau iš knygų „Rinktinės advokatų kalbos teisme“ (1998) (šiam darbe santrumpa RAK), „Valstybinių kaltintojų kalbos teisminiuose ginčiuose“ (1994) (santrumpa PK), archyvinių Vilniaus apygardos teismo ir Vilniaus m. 2 apylinkės teismo bylų Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros prokuroro Arūno Vereniaus dviejų kalbų rankraščių. Teismo kalbose rastas lingvistines įtikinimo priemones suskirsčiau į logines, psichologines ir retorines. Šiame pranešime norėčiau aptarti lingvistines psichologines įtaigos priemones, kurių pagrindinė paskirtis yra palaikyti klausytojų dėmesį, sudominti ir įteigti jiems savo požiūrį. Kalbėdamas oratorius kuria vaizdinius

klausytojų sąmonėje, todėl svarbu, kokius žodžius jis vartoja apibūdindamas ir vertindamas objektus ir įvykius, ką pabrėžia. Pavyzdžiui, žmogus, kuris neišlaidauja, palankiai jo atžvilgiu nusiteikusių žmonių gali būti pavadintas taupiu, o priešiskai nusiteikusių – šykštuoliu. Svarbu, ir kokia forma oratorius dėsto mintis: konstatuoja, klausia ar liepia. Psichologiškai daug paveikesnė yra prie dialogo priartinta viešoji kalba. Geras oratorius skatina klausytojus mąstyti ir vertinti kartu ir taip padaro juos savo bendraminčiais. Visa ši psichologinė įtaiga kuriama kalba, tam vartojamos lingvistinės priemonės: įvairūs įterpiniai ir intarpai, citatos, apgalvotai parinkti vertinamieji žodžiai, kreipiniai, imperatyvas.

Kalbėtojo santykį su tekstu rodantys intarpai

Norėdamas, kad jo pasakojami dalykai paveiktų klausytojus, kalbėtojas turi pats į juos reaguoti. Jis gali parodyti, ar kalbami dalykai jį liūdina, džiugina ar stebina. Taip, pats emociškai reaguodamas, jis siekia sužadinti ir klausytojų emocijas. Pateikdamas tam tikrą interpretaciją, oratorius gali pabrėžti, kad yra įsitikinęs jos teisingumu, kad abejoja kokių nors dalyku ar kad tai jį stebina. Tam vartojami įterpiniai ir intarpai, perteikiantys kalbėtojo poziciją. Jais pajvairinta kalba lengviau ir atviriau priimama klausytojų.

Oratoriaus poziciją pabrėžia įterpiniai ir intarpai, išreikšti pirmu veiksmažodžio asmeniu *manau, tikiuosi, tikiu, suprantu* arba junginiai su įvardžiu *mano* ir įvardžio *aš* formomis: *man atrodo, mano nuomone, man regis, mano požiūriu*. Jie suteikia pasakymui asmeniškumo ir kviečia klausytojus pritarti pagrįstai oratoriaus minčiai. Šie intarpai būdingi ir prokurorų, ir advokatų kalbų pradžioms ir pabaigoms, pasakomi ir dėstymo metu:

Tikiuosi, *mano argumentai ir kai kurių norminių aktų priminimas padės gerbiamajai teisėjai pripažinti tardymo klaidas ir priimti išteisinamąjį nuosprendį* (RAK, 64).

Tvirtinimo reikšmę turi tokie teismo kalbose vartojami žodžiai: *aišku, žinoma, suprantama, be abejonės, neabejotina, akivaizdu, esu įsitikinęs* ir pan.

Neabejotina, *kad abu teisiamieji bando sušvelninti savo nusikalstamas veikas ir išvengti pelnytos bausmės* (PK, 37);

Aš įsitikinęs, *kad tik toks nuosprendis bus teisingas atpildas teisiamiesiems /.../* (PK, 40).

Spėjimą, prielaidą teismo oratoriai reiškia įterpiniais *tikėtina, matyt, rodos, gana realu*, abejonė dažniau pasakoma atskiru sakiniu, pvz., *Man nesinori tikėti*.

Tvirtinimo, spėjimo, abejojimo intarpai parodo klausytojams minties tipą, tačiau taip gali būti perteikiamas ir emocinis reagavimas į sakomą dalyką. Dažniausiai reiškiamas apgailėstavimas, kurį parodo įterpiniai *deja, gaila, apmaudu*. Nuostaba ir priekaištai pabrėžiami žodžiais *keista, stebina, stulbina*:

Tuo labiau **stulbina** Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų kolegijos 1994 m. gruodžio 7 d. nutartis, kuria mano kasacinis skundas atmetas, o nuosprendis nepakeistas (RAK, 67).

Emocinis vertinimas gali būti pasakytas ir atskiru sakiniu, kuriuo oratorius nusako savo santykį su ką tik išdėstytomis mintimis:

*Iš nukentėjusiosios A. Liepaitės motinos parodymų sužinome, kad šią bylą tyręs tardytojas yra artimas jų giminaitis. **Tai bent!*** (RAK, 219).

Toks kalbėjimas pasižymi emocingumu ir ekspresija. Emocijas rodantys įterpiniai daug dažnesni advokatų kalbose, prokurorai jų vartoja mažai.

Bendrumo atmosferos kūrimas

Dalis teismo kalbose vartojamų intarpų yra susiję su kitu psichologiniu momentu – bendrumo atmosferos kūrimu. Oratorius kreipiasi į klausytojus vartodamas daugiskaitos pirmą asmenį, taip suvienydamas auditoriją ir pabrėždamas, kad yra auditorijos dalis, bei stengdamasis paskatinti klausytojus mąstyti taip, kaip jis:

*Gerbiamieji kolegijos nariai, **mes aiškiai matome**, kad kaltinimo versija nenustato ir neįrodo /.../* (RAK, 201).

Bendrumą pabrėžia ir įvardžiai *visi*, *kiekvienas*, *daugelis*:

*Aš, kaip ir **daugelis** miestelio gyventojų, laikiu išteisinamojo nuosprendžio* (RAK, 65).

Bendrumo atmosferos kūrimas susijęs su minios autoritetu. Tuo, ką daro ar mąsto „daugelis“, „visi“, „kiekvienas“, klausytojui sunkiau abejoti. Žinoma, teismo kalbėtojai šią priemonę vartoja ne vien tada, kai jų mintys iš tikrųjų sutampa su klausytojų ar daugumos mintimis. Tačiau teigdami būtent taip, jie naudojami labai paveikia psichologine įtaigos priemone. Advokatai ją prisimena dažniau nei prokurorai.

Kreipiniai

Glaudaus, artimo bendravimo su auditorija priemonė yra kreipiniai. Dažniausiai teismo kalbose kreipiamasi į teisėjus, nes jie yra pagrindiniai kalbos adresatai. Tokiu kreipiniu pradedamos beveik visos advokatų ir prokurorų kalbos. Tai kalbos etiketo dalis. Dalis oratorių ir pačioje kalboje kartais kreipiasi į teisėjus, taip stengdamiesi išlaikyti jų dėmesį, pabrėžti svarbią mintį ar pažymėti perėjimą prie kito klausimo.

Imperatyvas

Į klausytojus teismo kalbose kreipiamasi ir imperatyvo (liepimas, prašymas, skatinimas) formomis: liepiamąja nuosaka, žodžiais, rodančiais norą, pageidavimą, prašymą ar kitokį valios aktą (*prašau, siūlau, privalome, turi būtina* ir kt.):

Jos parodymai, duoti parengtinio tyrimo ir teismo tardymo metu, yra vienodi ir nuoseklūs, todėl jais būtina tikėti (PK, 30).

Pagal imperatyvo griežtumo laipsnį ir tikslus galima skirti įvairias jo rūšis: draudimą, reikalavimą, kvietimą, raginimą, prašymą, patarimą, pasiūlymą. Dažniausiai teismo kalbose – ir advokatų, ir prokurorų – kviečiama ir prašoma.

Citavimas

Bendravimą su klausytojais oratorius gali pagyvinti įtraukdamas į kalbą kitų asmenų mintis, savo mintis paremdamas autoritetų citatomis. Cituojamos gali būti žinomų autorių mintys, publicistikos straipsniai, liaudies išmintis. Tai sustiprina ir kalbos logiką, ir ekspresiją bei emocingumą. Tam tikros citatos teismo kalbose yra ir dialogo atpasakojimas. Charakteringi dialogai apibūdina žmogų ir situaciją, leidžia trumpai, paprastai ir ekspresyviai pasakyti svarbius dalykus:

Lietuvos kareivis su lazda priešui keltų tik juoką. Šautuvus skatino priešą pagarbą. Ir štai savanoriui pareiškama: „Atiduok ginklą“. Ar galėjo savanoris tuojau pasakyti „Prašom“. Tokiom aplinkybėm viską įvertinti K. Rudaitis neturėjo galimybių (RAK, 59);

„Mano tėtė gali...“ – tokiais žodžiais prasideda beveik visų berniukų tarpusavio pokalbiai, kupini pasididžiavimo, meilės ir pasiruošimo apginti savo brangiausią žmogų (RAK, 310).

Klausytojai nesusimąsto, kad didžioji dalis tokių dialogų yra tik kalbėtojo interpretacija. Prokurorų kalbose dialogai atpasakojami rečiau, tačiau ne mažiau įtaigiai. Siekiant įtaigos žodžiai gali būti cituojami būtent taip, kaip buvo pasakyti – rusų kalba:

Jis taip pat girdėjęs, kad S. Čiopčicas sakęs žodžius „nado ubrat“. S. Čiopčicas rodęs J. Maksimavičiui dolerius, sakydamas „eto vaš“ (PK, 37).

Vertinamieji žodžiai

Vertinamaisiais žodžiais šiame darbe vadinami žodžiai, kuriais kažkas apibūdinama. Kalbėdamas apie dalykus ar žmones, oratorius savo santykį su jais nusako pavartodamas vienokį ar kitokį būdvardį, dalyvį arrieveiksmį. Tai, kaip kalbėtojas apibūdiną dalykus, veikia klausytojų mintis. Teismo kalbose vertinamųjų žodžių vartojama daug ir įvairių. Daugiausia jų advokatų kalbose. Labai įvairiai ir visada pabrėžtinai neigiamai apibūdinami advokatų oponentų – tardytojų, prokurorų ar nepalankių liudytojų veiksmai ir žodžiai, priešiški įrodymai:

1.../ Šie parodymai yra itin prieštaringi ir kelia esminių abejoni (RAK, 204);

Toks **arogantiškas** jauno prokuroro procesinis veiksmas **demonstratyviai**, be jokio pagrindo ignoruojant gynybos – advokato poziciją /.../ (RAK, 73).

Tokie neigiami epitetai pabrėžia nepasitenkinimą, kuria įtampa. Teismo kalbų tyrinėtojas P. Sergeič rašo: „Prokurorų kalbose charakteristika turi būti objektyvi, o advokatų kalbose – santūri“ (Sergeič, 2000). Jis taip pat pasitebi, kad nedera charakteristiką taikyti gynybai ar kaltinimui. Mūsų prokurorai laikosi šio principo ir jų kalbose charakteristikos yra paprastos, neemocingos, glaustos:

V. Loginova apibūdinama kaip tvarkinga, kukli ir gero elgesio moteris, pareigingą darbuotoja (PK, 33).

Basmės atlikimo vietos administracijos apibūdinamas kaip grubus, dažnai prasižengiantis, įžūlus (PK, 31).

Daug išraiškingesnės ir akivaizdžiai mažiau objektyvios charakteristikos yra advokatų kalbose. Beveik visi teisiameji čia apibūdinami tik teigiamais žodžiais. Ši tendencija ypač išryškėja, kai kalboje charakterizuojamas teisiamejis ir šalia koks nors kitas asmuo, kuriam advokatas neretai stengiasi perkelti kaltę:

Liudytoja Barbora Vaserienė, artima teisiamojo kaimynė, šiandien teisme jį vadino auksiniu žmogumi ir pareiškė, kad teisingesnio už jį nerasi visame pasaulyje. Protingas, geros širdies, nepavydus, darbštuolis /.../ (RAK, 110);

/.../ kaltinimas neišaiškino, koku būdu tokį gobšų, rafinuotą ir daug kartų praeityje teistą K. Petraitį ramus, švelnus, nepiktybiškas A. Bigonis sukurstė tokiai nusikalstamai avantiūrai (RAK, 207).

Tokios radikalios charakteristikos krinta į akis ir dažnai atrodo perdėtos.

Psichologinis poveikis klausytojams yra svarbi įtikinimo dalis. Kalbėti taip, kad klausytojai tikrai išgirstų, reikiama suprastų ir patikėtų tuo, kas sakoma, reiškia bendrauti su klausytojais, priartėti prie jų, kreiptis į juos. Toks kalbėjimas turi būti ekspresyvus, o oratorius turi aiškiai parodyti savo vertinimus ir pateikti juos taip, kad klausytojai jiems pritarėtų.

Išvados

Įtikinėjimas teismo kalbose paprastai būna gerai apgalvotas ir parengtas, nes kalbama apie sudėtingus nusikaltimus, dažnai iškeliami keli įvykių aiškinimo variantai, tenka atremti priešingą nuomonę. Svarbiausi teismo kalbose yra dalykiniai įrodymai ir argumentai, tačiau verta atkreipti dėmesį ir į kalbos įtaigą bei paveikumą. Įtikinanti kalba turėtų būti aiški, logiška, įtaigi, vaizdinga ir emociinga. Visų šių tikslų kalbėtojas gali siekti tam tikromis lingvistinėmis priemonėmis. Lingvistinės psichologinės priemonės padeda oratoriui priartėti prie klausytojų, kurti dialogo įspūdį, įteigti jiems savo vertinimus, paskatinti jų pritarimą. Tam vartojami įterptiniai ir intarpai, vertinamieji

žodžiai, kreipiniai, imperatyvo formos, citatos, kuriama bendrumo atmosfera. Advokatų ir prokurorų kalbose šios priemonės vartojamos nevienodai. Abi šalys vartoja minties tipą (tvirtinimas, spėjimas, abejonė) parodančius įterpinius, kreipinius, imperatyvo formas. Prokurorai vartoja mažiau emocijas nusakančių įterpinių, bendrumo atmosferą kuriančių žodžių. Advokatai kai kada persistengia vartodami vertinamuosius žodžius.

Literatūros sąrašas

1. Akelaitis G., Įterpiniai ir lietuvių kalbos modalinių žodžių klausimas // Lietuvių kalbotyros klausimai.–1987, t. XXVI, p. 77-82.
2. Dabartinės lietuvių kalbos gramatika.– Vilnius, 1997.
3. Koženiauskiene R., Retorika: iškalbos stilistika.– Vilnius, 1999.
4. Paskalis B., Apie įtikinimo meną: Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas.– Vilnius, 1986.
5. Nauckūnaitė Z. Iškalbos mokymas.– Kaunas, 1998.
6. Сергеев П. Искусство речи на суде.– Тула, 2000.

Šaltinių sąrašas

1. Rinktinės advokatų kalbos teisme.– Vilnius: Justitia, 1998.
2. Valstybinių kaltintojų kalbos teisiniuose ginčuose.– Vilnius: Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, 1994 .

* * *

THE FORCIBLE LINGUISTIC MEANS USED IN THE COURT SPEECHES

Summary

The persuasive speech has to be plain, logical, forcible, figurative, emotional. The linguistic means of a forcible speech helps to create the impression of dialogue, to suggest the speakers point and estimation, to stimulate the assent of the audience. The linguistic means of the forcible speech as parenthesis, the words of estimation, salutations, imperative, quotations and others are discussed in this topic.

MOKSLO IR TECHNIKOS TERMINIJOS NAUJOVĖS IR PROBLEMAS

Valerijonas Žalkauskas

Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3, Vilnius
tel. 2366066, el. paštas valerijonas.zalkauskas@ff.vu.lt

Ne viename konferencijos „Проблеми Української термінології Слово Світ 2004“ [1] pranešime buvo atkreipiamas dėmesys į nesistemiškus, semantiškai blogai orientuojančius terminus, perimtus iš rusų terminijos. Nesistemiškų terminų pasitaiko ir lietuviškoje terminijoje, ypač naujose smarkiai besivystančiose mokslo srityse – radioelektronikos, informatikos, telekomunikacijų. Kaip pavyzdį galime pateikti ukrainiečių termino *мікросхема* kritiką minėtame pranešime. Buvo pabrėžiama, kad *мікросхема* yra neteisingas ir blogai orientuojantis angl. *microcircuit* vertalas. Lietuviško „Radioelektronikos“ žodyno [2] rengėjai atsakė analogiško lietuviško termino *mikroschema*, pakeisdami jį terminais *mikroelektroninis grandynas* ir *integrinis grandynas*. Šie terminai imti vartoti standartuose, tačiau nusistovėjusių terminų keitimas sukelia daug diskusijų ir dalis vartotojų yra už senesnius nors ir abejotinus terminus.

Nusistovėjusių terminų tikslinimo problemos

Naujesni angliški ar prancūziški žodynai ir standartai skiria terminus *coefficient* ir *factor*. Pastaruoju terminu vadinamas *nedimensinis koeficientas*, kurį dar galima įvardinti *daugikliu*, *santykiu*, *rodikliu* ar panašiai. Lietuviškoje terminijoje plačiai buvo vartotas ir tebevartojamas *koeficientas*. Todėl manyčiau, kad nederėtų keisti nusistovėjusių skolinių – *koeficientų* kitais skoliniais – *faktoriais*, kurie beveik nebuvo vartojami. Turėtų likti visiems jau įprasti terminai *trinties koeficientas*, *atspindžio koeficientas*, *lūžio rodiklis* ir pan.

„Radioelektronikos“ [2], „Politechnikos“ [3] ir „Matematikos“ [4] žodynuose vartojamas terminas *konstanta*, angl. *constant*, pranc. *constante*, rus. *постоянная*. „Elektrotechnikos“ žodyne [5] rasime ir *konstantą*, ir *pastoviąją*. Kadangi termino *konstanta* atsisakyti nepavyksta, jam, kaip plačiau vartojamam, ir reikėtų teikti pirmenybę. Vertėtų atsisakyti ir kito veiksmožodinio

daiktavardžio – *dedamoji*. Jį gerai pakeičia jau plačiai vartojamas terminas *sandas*, angl. *component*, pranc. *composante*, rus. *компонента, составляющая*.

[2] žodyne terminą *stabilumas* pakeitė *pastovumas*, [3] žodyne šie terminai vartojami sinonimiškai. Matyt, šiuos terminus galima būtų atskirti: *pastovumas* – angl. *constancy*, pranc. *constance*, rus. *постоянство* ir *stabilumas*, angl. *stability*, pranc. *stabilité*, rus. *стабильность*; *stabilizatorius* – angl. *stabilizer*, pranc. *stabilisateur*, rus. *стабилизатор*.

[vardijant naujus reiškinius kuriamos naujos žodžių formos, kurios anksčiau nebuvo vartojamos. Be to, jos žodynuose vartojamos skirtingai. *Skėstis* ir *glautis* [2] vartojamos panašia reikšme kaip *skėtra* ir *glauda* [3] žodyne. Pastaruosius žodžius rasime DŽ [6], o *skėstis* ir *glautis* yra naujadarai. Vadinasi, pirmenybę derėtų teikti terminams *skėtra* ir *glauda*.

Kompiuterijos žodynuose veiksmui įvardyti imtos vartoti trumposios žodžio formos *atpažintis*, *baigtis*, *įeitis*, *išeitis*, *įvestis*, *keltis*, *paruoša* ir pan. [7, 8] Tokia veiksmo įvardijimo žodžių vartosena kelia abejonių. Pirmoji *pažinties* reikšmė DŽ – santykis tarp žmonių, taigi ne veiksmas. Todėl ir *atpažintis* – priešdėlinis *pažinties* vedinys – netiktų veiksmui įvardinti. *Baigtis* DŽ apibrėžiama kaip *baigiamasis rezultatas*, antroji *išeitis* reikšmė – *paiba*, *rezultatas*. Galima paminėti ir kitas gerai žinomas trumpąsias formas: *ateitis*, *jungtis*, *lygtis*, *parengtis*, *padėtis*, kurios įvardija daiktus arba būsenas. Todėl išvardinti kompiuterijos terminai, kurie sprendžiant iš apibrėžimų reiškia veiksmus, keistini į *atpažinimą*, *baigimą*, *įėjimą*, *išėjimą*, *įvedimą*, *įkėlimą*, *paruošimą* ir pan. Kita vertus, trumposios formos galėtų tikti veiksmo rezultatui ar gautam elementui pavadinti. Pavyzdžiui, *įvestis*, angl. *entry*, pranc. *entrée*, rus. *ввод (данные)* tinka įvedamų duomenų elementui, įrašo daliai pavadinti.

Semantinės terminų problemos

Klasikiniu pavyzdžiu yra seno mūsų termino *transliavimas* vartosena. Pateiksime keletą šio tarptautinio žodžio terminų atitikmenų kitomis kalbomis:

Transliavimas – (*laidos*) angl. *broadcasting*, pranc. *radiodiffusion*, *télédiffusion*, rus. *вещание*;

perkėlimas (kompiuterijoje) – angl. *move*, pranc. *translation*, rus. *Перенос*;

vertimas, angl. *translation*, pranc. *traduction*, rus. *перевод*;

transliatorius (kompiuterijoje) – angl. *translator*, pranc. *traducteur* rus. *транслятор*.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad mūsų skolinio *transliavimas* vartosena nesutampa nei su prancūzų nei su anglų *translation* vartosena. Nemanau, kad dera keisti terminą *transliavimas*, noriu tik atkreipti dėmesį, kad parenkant naujus terminus reikia atidžiai derinti jo reikšmes su kitų kalbų žodžių

reikšmėmis. Ypač rengiant mažus žodynėlius. Vieno svetimžodžio vertimas kitu skoliniu vėliau gali labai supainioti terminus.

Panašių reikšminių neatitikimų turi ir kompiuterijos terminai:

tvarkyklė – angl. *driver*, pranc. *lecteur*, *pilote* rus. *драйвер*.

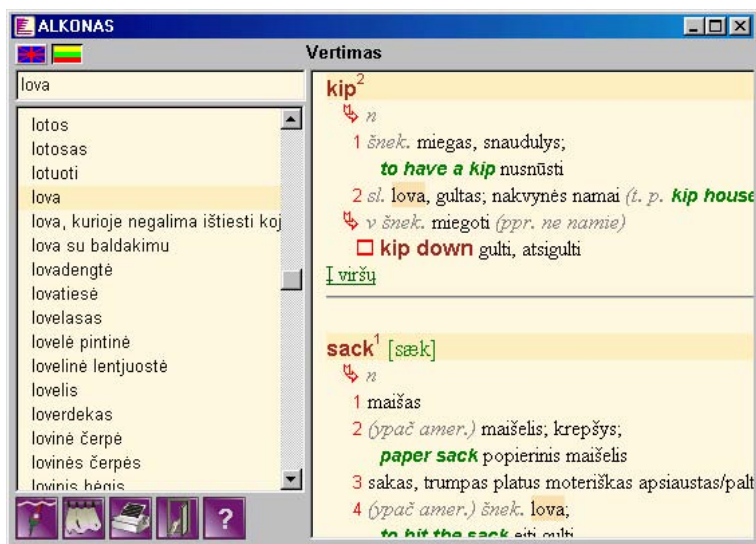
Šis terminas nesisieja nei su *tvarka* ar *tvarkymu*, siejasi su *valdymu*;

naršyklė – angl. *browser*, pranc. *navigateur*, rus. *браузер*, ukrain. *Переглядаць*. Kitų kalbų atitikmenis geriau atitiktų naujesniuose žodynuose teikiama terminai *žvalgyklė* arba *pražvalgas*. Tuo tarpu *naršyklė* geriau sietina su angl. *surfer*, pranc. *inforoutier*.

Apie elektroninius žodynų perdirbinius

Vis daugiau žodynų rengiama ir elektroniniame pavidale. Tačiau elektroninių variantų rengėjai ne visada su žodynais elgiasi tinkamai. Gerų elektroninių žodynų pavyzdžiu gali būti bendrovės „Fotonija“ elektroniniai žodynai „ALKONAS“, „Interleksis“, „Tarptautinių terminų žodynas [9]. Šiuose elektroniniuose žodynuose gana tiksliai išlaikoma knyginių jų šaltinių straipsnių sandara.

1 pav. Paieškos pagal lietuvišką rodyklę „ALKONE“ langas.

Elektroninis žodynas papildytas paieškos pagal lietuvių–anglų rodyklę galimybe („ALKONAS“), kurios nebuvo knyginiame šaltinyje. Tačiau šioje paieškoje pateikiami tie patys tiesioginio anglų–lietuvių žodyno straipsniai (1

pav.), kuriuose išryškunami lietuviški žodžiai. Todėl skaitytojas mato, kuriame straipsnyje ir kokių kitų lietuviškų atitikmenų kontekste vartojamas konkretaus angliško žodžio konkretus lietuviškas atitikmuo.

Deja, dalyje elektroninių žodynų straipsniai išskaidomi atskiromis terminų eilutėmis ir prarandamas termino vartojimo kontekstas. Bendrovėse „Tildė“ ir „Tildės biuras“ yra lietuvių–anglų–lietuvių ir lietuvių–vokiečių–lietuvių kalbų žodynai (2 pav.) (<http://www.tilde.lt/biuras>). Biuro vartotojo vadove rašoma, kad „Anglų–lietuvių–anglų kalbos pagrindinį žodyną sudaro apie 50000 žodžių ir posakių. Jis sudarytas „Anglų–lietuvių žodyno“, kurį parengė B. Svecevičius, pagrindu“.

Tildės žodynų privalumas – juose galima žiūrėti ne tik žodžių straipsnius, bet ir lentelę, kurioje pateikiamas žodžio tarimas, kalbos dalis, vartojimas. Kalbos dalys pažymėtos vaizdžiais ženklukais. Pateikiama ne tik angliško žodžių tarties transkripcija, bet jie ištariami balsu.

Pagrindinis „Tildės biuro“ anglų–lietuvių kalbų žodynas skiriasi nuo savo pirminio šaltinio. Pagrindinis skirtumas – žodyne pabandyta išskaidyti šaltinio straipsnius. Pavyzdžiui, vienas iš šaltinio *sigh* straipsnio posakių yra *in sight* – *akyse, prieš akis, regimas, matomas*. „Tildės“ žodyne šį posakį galima rasti ir išskivietus *sight* straipsnį, ir atskirai – surinkus *in sight*. Tai lyg ir gerai, nes lengviau surasti atskirus posakius. Tačiau atskirtasis posakis jau rodomas ir kaip atskiras straipsnis, o tai gali klaidinti vartotoją. Atskirai pateikus posakius, žodyne atsirado nemažai dvižodžių ir daugiažodžių terminų, kurie nėra tikri terminai, o tik terminus iliustruojančios frazės.

2 pav. Tildės biuro žodynas

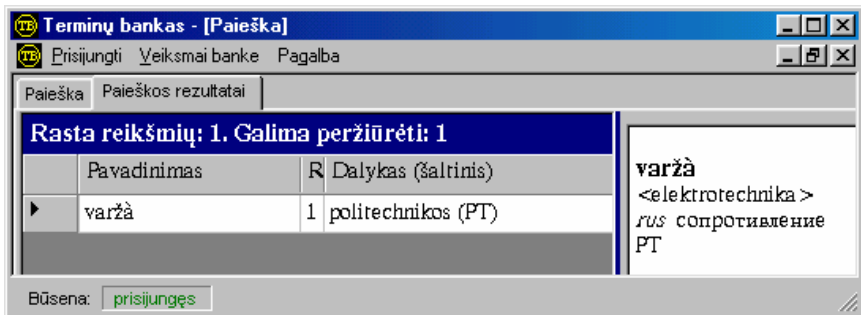
Žodžio tipas	n	Vertimas	Tarimas	Tipas	Vartojima	Sritis	ŽOD
al	1	clot	klɔt	n			LIT
noun	2	bit	bɪt	n			LIT
expression or oth	1	snippet	'snɪpɪt	expr./oth			LIT

Paviršutiniškai peržvelgus „Tildės lietuvių–anglų kalbų žodyną“ paaiškėja, kad jis padarytas iš anglų-lietuvių kalbų žodyno rodyklės. Tačiau tai nebėra tikra rodyklė, nes pertvarkyti pagrindiniai žodžiai ir pasikartojantys sujungti į vientisus straipsnius, pavyzdžiui: **akiratis**: 1. *eyeshot*; 2. *scope*; 3. *prospect*; 4. *reach*. Įdomu pastebėti, kad kai kurie iš taip sudaryto žodyno straipsnių iš esmės skiriasi nuo analogiškų kitų žodinių straipsnių. B. Svecevičiaus ir B. Piesarsko „Lietuvių – anglų kalbų žodyno“ *akiračio* straipsnis atrodo taip: **akiratis**: 1. (*horizontas*) *horizon*; 2. prk. *outlook, range of vision, horizon*. Daug atvirkščiojo žodyno posakių palikti nepertvarkyti, o tik apversti, pavyzdžiui: **akyse, prieš akis, regimas, matomas** – *in sight*. Yra abejotinų atvirkštinių vertimų – **apriboti produktų išdavimą** – *ration* ir **apriboti, sunorminti produktų išdavimą** – *ration* (citatų rašyba netaisyta).

Visiškai beprasmis lietuvių–anglų žodyno termino eilutė – **dalelytė prieš numatomą bendratį** – *to*. Tai tik apversta eilutė iš labai išsamaus, bet suskaidyto pagrindinio anglų-lietuvių kalbų žodyno *to* žodžio lizdo. Yra ir daugiau tokių dirbtinai apverstų ir todėl praradusių prasmę šio žodyno terminų.

Galime pasidžiaugti lietuvių kalbos terminyno duomenų baze (<http://193.219.51.11/terminai/>), kuri tapo prieinama kiekvienam interneto vartotojui. Joje pateikiama per 20 geriausių techninių žodynų apie 220000 skaitmenuotų terminų (3 pav).

3 pav. Paieškos rezultatas lietuvių kalbos terminyno politechnikos žodyne

Tačiau ir šiame terminyne neapsieita be perdirbinių. Dauguma į žodyną įtrauktų terminų yra lietuvių–kitų kalbų. Tačiau ne visi. Terminyne yra apie 47000 „Rusų–lietuvių kalbų politechnikos žodyno“ terminų. Tačiau jie pateikiami priešingai – kaip lietuvių–rusų kalbų terminai, nors šaltinyje yra tik dalinės lietuvių–rusų kalbų rodyklės. Pavyzdžiui, žodyno šaltinio lizdas *сопротивление* 1. mech. *atsparumas*, 2. *pasipriešinimas*, 3. el. *varža* suskaidytas į tris terminų eilutes. Vartotojas nebegali rasti šio žodyno lizdo ir jo reikšmių išskirstymo. Vartotojas neinformuojamas, kad žodynas iš esmės

pertvarkytas. Net rinkdamas užklausa rusų kalba *сопротивление* vartotojas gauna tris atskiras šio žodyno lizdo eilutes be reikšmių eilės nuorodų. Manau, kad tai klaidina vartotoją.

Išvados

1. Tikslinant jau seniai vartojamus mokslo ir technikos terminus pirmenybę derėtų teikti nusistovėjusios vartosenos formoms.
2. Teikiant naujus lietuviškus terminus naujiems dalykams įvardyti svarbu suderinti jų reikšmes su kitų kalbų atitikmenimis.
3. Skaitmenuojant knyginius žodynus nedera jų perdirbinėti ir keisti šaltinio straipsnių sandaros. Nepagrįsti žodynų perdirbiniai klaidina vartotoją.

Literatūros sąrašas

1. Бардила Т., Сніцарук Л. Проблеми Української термінології радіотехніки та радіоелектроніки: Збірник наукових праць учасників 8-ї Міжнародної конференції „Проблеми Української термінології Слово Світ 2004“ м. Львів 7-9 вересня 2004 р.
2. Gaivenis K., Juška G., Kalesinskas V. ir kt. Radioelektronikos terminų žodynas.– Vilnius: Litimo, 2000.
3. Rusų–lietuvių kalbų politechnikos žodynas.– Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1984.
4. Matematikos terminų žodynas.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
5. Mukulis J., Aleksa V., Balsys R. ir kt. Elektrotechnikos terminų žodynas.– Kaunas: Technologija, 1999.
6. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
7. Lietuvių–anglų–rusų–vokiečių kalbų informatikos terminų žodynas.– Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, 1997.
8. Paulauskas K. V., Jasinevičius R. Aiškinamasis kompiuterijos žodynas.– Kaunas: Technologija, 1995.
9. Populiariausi Fotonijos produktai. <<http://www.fotonija.lt/>>

* * *

THE NOVELTIES AND PROBLEMS OF TERMINOLOGY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

Summary

The some Lithuanian terms of science and technology and theirs English, French and Russian equivalents are presented. The semantic problems of Lithuanian terms are discussed. The some electronics dictionaries are qualified in this paper.

DAŽNIAUSIOS ADMINISTRACINIO LIETUVIŲ KALBOS STILIAUS TEKSTŲ PRIESAGOS

Vida Žilinskienė

*Lietuvos teisės universitetas
Ateities g. 20, Vilnius, el. paštas vizili@ltu.lt*

Universitetuose pradedamo dėstyti **specialybės kalbos** dalyko (vietoj anksčiau dėstytos **kalbos kultūros ir specialybės kalbos**) tikslas – supažindinti studentus su mokslo ir profesinės kalbos ypatumais, su profesine terminija, su atitinkamos mokslo srities terminų daryba ir kūryba, su svarbiausiais terminologijos ir terminografijos darbais, padėti studentams tobulinti savo kalbinius gebėjimus, parodyti sakininės ir rašytinės kalbos ypatybes bei privataus ir viešojo kalbėjimo skirtumus. Tokiu būdu studentas, bendrųjų kalbos kultūros dalykų išmokęs vidurinėje mokykloje ar gimnazijoje, universitete bus orientuojamas į specifinius vienai ar kitai profesinei kalbai (rašytinei ir sakininei) būdingus bruožus, galės geriau suprasti ir sąmoningai vertinti bendrinės lietuvių kalbos normų visumą, susiformuos taisyklingos kalbos įgūdžius, kuriuos sėkmingai galės taikyti būsimoje profesinėje veikloje.

Dėstant teisės srities terminiją, kyla sunkumų dėl to, kad iki dabar nėra išleisto šiuolaikinio lietuviškų teisės terminų žodyno, kuriame būtų paaiškintas vienas ar kitas teisės terminas, pateikti terminų atitikmenys kitomis kalbomis, kaip, pavyzdžiui, yra išleisti atskirų technikos sričių žodynai. Galima tik šiek tiek pasinaudoti 1954 m. A. Žiurlio sudarytu „Teisinių terminų žodynu“ [9], R. Mockevičiaus „Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynu“ [7] ar kai kuriais dvikalbiais žodynais [1, 2, 8, 11]. Teisės terminų žodyno pasigendama ir tada, kai norima paaiškinti teisės terminų darybos ypatumus, dažnai su darybos formantais susijusį terminų kirčiavimą ir pan.

Šio darbo **tikslas** – statistiškai paanalizuoti, kokias priesagas (baigmenis) dažniausiai turi administracinio stiliaus ir mokslinio stiliaus socialinių mokslų srities tekstuose vartojami daiktavardžiai ir būdvardžiai. Turint tokius duomenis, bus galima pamatuotai teigti ne tik tai, kokia daryba būdingesnė minėtų tekstų žodžiams (tarp jų bus teisės srities terminų ir terminologizuotų žodžių), bet ir tai, su kokiais darybos formantais geriau daryti trūkstantus terminus, kad jie atitiktų lietuvių kalbos sistemos reikalavimus ir būtų gana įprasti. **Tyrimo objektas** – kompiuterinis dažninio administracinio stiliaus

žodynas ir kompiuterinio mokslinio stiliaus žodyno socialinių mokslų teminės grupės dažninis žodynėlis [6]. Šio tyrimo metu dažniniame administracinio stiliaus žodyne buvo išnagrinėti 2000 dažniausių žodžių³¹, kurie užima net 87 % tekstų (apie tai plačiau žr. [12]), grupėje esantys daiktavardžių ir būdvardžių priesagų vediniai. Būtent iš tų dažniausių žodžių, kurie sudaro 87 % tirtų tekstų žodžių pavartojimų, ir galima gerai matyti šiems tekstams būdingiausias priesagas (baigmenis). Mokslinio stiliaus žodyno socialinių mokslų teminės grupės dažniniame žodynėlyje buvo analizuojami žodžiai pradedant pačiais dažniausiais ir baigiant tais, kurių vartojimo dažnis 7³².

Dažniausios lietuviškų daiktavardžių priesagos pateiktos 1 lentelėje, o dažniausi tarptautinių daiktavardžių baigmenys – 2 lentelėje.

Analizuojant 1 lentelėje pateiktus administracinio stiliaus tekstų duomenis žodžių pavartojimų ir žodžių lygiu, matyti, kad aiškiai vyrauja vienos priesagos –*imas* (-*ymas*) vediniai. Todėl aptariant terminologizuotų žodžių darybą, į šios priesagos vedinius reikia atkreipti didesnę dėmesį. Paprastai teigiama [3], kad priesagos *-imas* vediniai dažniausiai vartojami aiškia veiksmo (ar būsenos) reikšme. Peržiūrėjus konkrečius vedinius, matyti, kad šia reikšme pavartotų žodžių yra daugiausia, pvz.: *pažeidimas* 502³³, *privatizavimas* 349, *tyrimas* 200, *švietimas* 174, *valdymas* 174, *balsavimas* 149, *priėmimas* 138, *nusikaltimas* 133, *skaičiavimas* 124. Tačiau patys dažniausi šios priesagos vediniai turėjo kitas konkrečias reikšmes, pvz.: *įstatymas* 1239, *klausimas* 634, *nutarimas* 616, taip pat konkrečias reikšmes turėjo ir kiti dažni žodžiai, pvz.: *pavadinimas* 390, *susirinkimas* 164, *pranešimas* 144, *įgaliojimas* 130, *įsakymas* 94, *pasitarimas* 93. Kita grupė šios priesagos vedinių buvo pavartoti ir veiksmo, ir konkrečia reikšme: *sprendimas* 429, *reikalavimas* 209, *pareiškimas* 188, *siūlymas* 180. Taigi mokant specialybės kalbos, reikėtų daug ką pabrėžti: kad veiksmožodinių abstraktų gausa tekstą dažniausiai daro sunkų, kad daug kur galima vartoti veiksmožodžio, iš kurio padarytas abstraktas, atitinkamą formą, kad vartojant abstraktus neretai padaroma jiems būdingų naudininko ir vietininko klaidų, pagaliau reikia priminti, iš kokios veiksmožodžio formos daromas abstraktas³⁴.

Pagal vartojimo dažnį antroje vietoje yra priesagos *-ybė* vediniai (vardažodiniai abstraktai). Dažniausi iš jų: *valstybė* 954, *vyriausybė* 542, *atsakomybė* 231, *galimybė* 178, *vertybė* 172, *savivaldybė* 167, *aplinkybė* 153, *nuosavybė* 133. Į šiuos vedinius ypač didelį dėmesį reikia atkreipti mokant

³¹ Tiksliau priesagų vediniai buvo skaičiuoti ne iš 2000 dažniausių žodžių, o iš 2039, kur baigiasi žodžių dažnis 17.

³² Tarpusavy lyginti šiuos administracinio stiliaus ir socialinių mokslų tekstų duomenis galima tik iš dalies, nes labai skiriasi tirtos medžiagos apimtis.

³³ Pavyzdžiai pateikiami mažėjančio dažnio tvarka, o skaičius po žodžio rodo jo vartojimo dažnį tirtuose tekstuose.

³⁴ Žinodami pamatinę formą studentai nerašys *susivienyijimas*, *įsigyjijimas*, *liudyijimas* ir nesakys, kad šie daiktavardžiai daromi iš bendraties.

kirčiavimo, nes neretai girdime netaisyklingai sakant *valstybės, galimybės, aplinkybės*.

1 lentelė. Dažniausios lietuviškų daiktavardžių priesagos

Priesagos (baigmenys)	Administracinio stiliaus tekstai				Mokslinio stiliaus socialinių mokslų tekstai			
	Žodžių pavartojimai		Žodžiai		Žodžių pavartojimai		Žodžiai	
	Abso- liutusias skaičius	%	Abso- liutusias skaičius	%	Abso- liutusias skaičius	%	Abso- liutusias skaičius	%
-imas, -ymas	14029	39,47	189	47,25	1811	36,41	90	39,30
-ybė	3046	8,56	20	5,00	627	12,61	19	8,30
-yba	1933	5,43	13	3,25	170	3,42	8	3,49
-tojas,-a	1746	4,91	19	4,75	172	3,46	9	3,93
-ininkas,-ė	1584	4,45	12	3,00	56	1,13	4	1,75
-snis	1584	4,45	4	1,00	88	1,77	5	2,18
-tis	1331	3,74	13	3,25	206	4,14	11	4,80
-inys	1119	3,15	19	4,75	241	4,85	9	3,93
-ėjas,-a	886	2,49	14	3,50	32	0,64	3	1,31
-smas	842	2,37	3	0,75	129	2,59	5	2,18
-slas	784	2,20	3	0,75	186	3,74	2	0,87
-ovas,-ė	631	1,77	5	1,25	34	0,68	2	0,87
-umas	599	1,68	16	4,00	291	5,85	20	8,73
-mė	533	1,50	11	2,75	187	3,76	6	2,63
-muo	449	1,26	4	1,00	17	0,34	1	0,44
-estis	442	1,24	2	0,50	32	0,64	2	0,87
-alas	319	0,90	2	0,50	32	0,64	3	1,31
-ūnas,-ė	307	0,86	2	0,50	–	–	–	–
-ykla	304	0,85	2	0,50	115	2,31	1	0,44
-elė	263	0,74	3	0,75	22	0,44	1	0,44
-ata	252	0,71	3	0,75	67	1,35	2	0,87
-ovė	233	0,66	2	0,50	40	0,80	4	1,75
-ėlis	225	0,63	4	1,00	8	0,16	1	0,44
-uma	210	0,59	3	0,75	27	0,54	2	0,87
-uomenė	205	0,58	2	0,50	139	2,80	2	0,87
-elis	181	0,51	4	1,00	36	0,72	1	0,44
-esys	147	0,41	2	0,50	17	0,34	1	0,44
-ija	96	0,27	2	0,50	–	–	–	–
kitos	1291	3,63	22	5,50	191	3,84	15	6,55
Iš viso:	35571	100,01	400	100,00	4973	99,97	229	100,00

Jeigu priesagų vedinius lygintume žodžių ir žodžių pavartojimų lygiu, tai matytume, kad su kai kuriomis priesagomis (-imas, -inys, -umas, -ėjas,-a, -mė) buvo sudaryta daugiau skirtingų žodžių, bet jie santykiškai rečiau vartojami tekstuose (pvz.: *padalinys* 166, *turinys* 122, *saugumas* 72, *užimtu-*

mas 68 teisingumas 60, pirkėjas,-a, 172, teisėjas,-a, 172, pardavėjas,-a, 98, reikšmė 140, esmė 84), o su kitomis (-ybė, -yba, -ininkas,-ė, -snis,) – mažiau skirtingų žodžių, bet jiems būdingas didelis dažnis (pvz.: taryba 649, tarnyba 320, gamyba 300, pirmininkas,-ė, 955, straipsnis 1402). Priesagų -tojas,-a, -tis, -ovas,-ė, -muo (darbuotojas,-a 541, gyventojas,-a 354, pavaiduotojas,-a 141, sutartis 432, padėtis 156, užduotis 134, vadovas,-ė 270, atstovas,-ė 164, užsakovas,-ė 102, duomuo 333) vedinių vartojimas tiek žodžių, tiek žodžių pavartojimų lygiu yra gana artimas. Tokiu būdu galima atskirti, kurios priesagos yra produktyvesnės tam tikro tipo tekstuose.

Didelę dalį lentelės užima tokios priesagos, su kuriomis buvo padaryti du ar trys žodžiai, bet jiems būdingas didelis vartojimo dažnis, pvz.: mokslas 429, mokestis 314, reikalas 301, bendrovė 207, visuomenė 186, mokykla 180, veiksmas 146, užmokestis 128.

Mokslinio stiliaus socialinių mokslų stiliaus tekstuose taip pat labai akivaizdi priesagos -imas (-ymas) vedinių persvara. Tarp jų taip pat yra pavartotų akivaizdžia veiksmo reikšmė, pvz.: švietimas 93, valdymas 87, ugdymas 73, konfiskavimas 45, ar kitomis konkrečiomis reikšmėmis, pvz.: įstatymas 84, klausimas 65, jaunimas 47. Antroje vietoje pagal vartojimą irgi priesagos -ybė vediniai (valstybė 161, galimybė 79, vertybė 48, nuosavybė 42). Kitų priesagų vedinių vartojimas išsidėsto kiek kitokia tvarka nei administracinio stiliaus tekstuose, pvz., socialinių mokslų tekstuose daugiau priesagos -umas vedinių (pvz.: trūkumas 23, skirtumas 21, teisingumas 20, intensyvumas 18 ir kt.).

Peržiūrint abiejų stilių tekstų tų pačių priesagų daiktavardžius, matyti, kad tai dažnai tie patys žodžiai tik, žinoma, skiriasi jų vartojimo dažnis ir jų išsidėstymas mažėjančio (ar didėjančio) dažnio tvarka.

Aptariamoje dažninio žodyno zonoje taip pat buvo po vieną priesagų -yklė, -utė, -iklis vedinį, bet dar gana didelio dažnio (taisyklė 271, eilutė 120, rodiklis 110). Kitų priesagų (-inė, -inis, -lius, -etas, -onė, -klė, -ga,-ynas, -(e)lytė, -snys, -anos, -urys, -eivis,-ė, -iškis,-ė, -iava, -inis,-ė, -uolis,-ė) vediniams buvo būdingas mažesnis dažnis.

Iš 2 lentelės duomenų matyti, kad administracinio stiliaus tekstuose daugiausia vartojama tarptautinių žodžių, turinčių baigmenį -ija, kuris žymi (nors ir ne visada aiškiai) veiksmą [3], t. y. šį baigmenį turintys žodžiai sudaro trečdalį visų nagrinėjamos dažninio žodyno zonos daiktavardžių. Dažniausi iš jų: organizacija 745, komisija 643, informacija 372, ministerija 328, akcija 281, policija 251, produkcija 209, partija 178. Kaip matyti iš šių pavyzdžių, tik akcija reiškia veiksmą. Kiti, kiek retesni, tirtų tekstų -ija vediniai irgi dažniausiai turėjo ne veiksmo reikšmę, pvz.: akademija, konstitucija, institucija, teritorija, instrukcija, inspekcija, konvencija, premija, frakcija, rezoliucija, kopija, administracija, dokumentacija ir kt., buvo tik keli veiksmą reiškiantys žodžiai, pvz.: migracija, adaptacija, diskusija, konkurencija. Beveik ketvirtadalį minėtos zonos tarptautinių daiktavardžių sudaro žodžiai, kurių baigmenys -entas ir -ika, pvz.: dokumentas 1616, procentas 220, paten-

tas 98, departamentas 89, prezidentas 89, respublika 1449, politika 171, statistika 117, technika 112, ekonomika 104. Į baigmenį -entas turinčius žodžius reikia atkreipti dėmesį mokant kirčiavimo būsimuosius teisininkus ir valdymo specialistus, o žodį *republika* ypač dažnai girdime netinkamai vartojant vietoj žodžių *valstybė, šalis ar kraštas*.

2 lentelė. Dažniausi tarptautinių daiktavardžių baigmenys

Baigmenys	Administracinio stiliaus tekstai				Mokslinio stiliaus socialinių mokslų tekstai			
	Žodžių pavartojimai		Žodžiai		Žodžių pavartojimai		Žodžiai	
	Abso- liutusias skaičius	%	Abso- liutusias skaičius	%	Abso- liutusias skaičius	%	Abso- liutusias skaičius	%
-ija	6772	33,51	83	37,73	1184	44,60	58	49,15
-entas (-ė)	2471	12,23	16	7,27	111	4,18	6	5,09
-ika	2193	10,85	11	5,00	274	10,32	10	8,48
-atas (-ė)	1194	5,91	12	5,46	61	2,30	1	0,85
-ektas (-ė)	937	4,64	4	1,82	117	4,41	4	3,39
-ūra	615	3,04	7	3,18	219	8,25	5	4,24
-etas (-ė)	610	3,02	5	2,27	33	1,24	3	2,54
-ema	435	2,15	2	0,91	105	3,96	1	0,85
-eris (-ė)	422	2,09	8	3,64	15	0,57	1	0,85
-yvas	398	1,97	6	2,73	54	2,03	3	2,54
-ama	353	1,75	5	2,27	14	0,53	1	0,85
-alas (-ė)	328	1,62	6	2,73	84	3,16	4	3,39
-itas (-ė)	321	1,59	3	1,36	–	–	–	–
-orius (-ė)	311	1,54	8	3,64	–	–	–	–
-onas (-ė)	284	1,41	4	1,82	28	1,06	2	1,70
-esas	282	1,40	2	0,91	28	1,06	1	0,85
-ortas	233	1,15	4	1,82	14	0,53	1	0,85
-utas (-ė)	126	0,62	2	0,91	43	1,62	2	1,70
-antas (-ė)	97	0,48	2	0,91	11	0,41	1	0,85
-aras (-ė)	69	0,34	2	0,91	–	–	–	–
-eras (-ė)	65	0,32	2	0,91	–	–	–	–
-ikas (-ė)	49	0,24	2	0,91	–	–	–	–
*-istras (-ė) ³⁵	291	1,44	2	0,91	8	0,30	1	0,85
*-eksas	193	0,95	3	1,36	13	0,49	1	0,85
*-izė	127	0,63	3	1,36	38	1,43	1	0,85
*-odas	106	0,53	2	0,91	39	1,47	1	0,85
*-yva	104	0,52	3	1,36	16	0,60	2	1,70
*-ursas	64	0,32	2	0,91	–	–	–	–
kitos	760	3,76	9	4,09	146	5,50	8	6,76
Iš viso:	20210	100,02	220	100,01	2655	100,02	118	100,03

³⁵ Žvaigždute pažymėti tarptautinių žodžių baigmenys literatūroje neminimi (juos turintys žodžiai skirtingos kilmės) ir čia jie išskirti tik formaliai.

Jeigu tarptautinius daiktavardžius lygintume žodžių ir žodžių pavartojimų lygiu, tai matytume, kad vienus baigmenis (-ija, -eris, -ama, -alas) turi daugiau skirtingų žodžių, bet jie rečiau vartojami tekstuose (pvz.: *numeris* 204, *partneris*, -ė 59, *buhalteris*, -ė 37, *programa* 257, *telegrama* 27, *mašinograma* 26, *kapitalas* 161, *žurnalas* 60, *personalas* 35), o kitus baigmenis (-entas, -ika, -ema, -yvas,) – mažiau skirtingų žodžių, bet jiems būdingas didesnis dažnis (pvz.: *sistema* 274, *problema* 161, *archyvas* 173, *akredityvas* 87, *motyvas* 47). Daiktavardžių, turinčių baigmenis -atas, -ūra, -etas, -itas (*deputatas*, -ė 693, *rezultatas* 167, *adresatas* 64, *kultūra* 237, *struktūra* 169, *procedūra* 50, *komitetas* 335, *biudžetas* 174, *universitetas* 54, *rekvizitas* 177, *kreditas* 127), vartojimas tiek žodžių, tiek žodžių pavartojimų lygiu yra gana artimas.

Socialinių mokslų tekstuose vos ne pusė tarptautinių daiktavardžių turėjo baigmenį -ija (dažniausi: *organizacija*, *bendrija*, *psichologija*, *revizija*, *studija*, *ideologija*). Skirtingai nei administracinio stiliaus tekstuose, socialinių mokslų tekstuose baigmenį -ika turinčių daiktavardžių buvo dukart daugiau nei turinčių baigmenį -entas (dažniausi: *respublika*, *ekonomika*, *politika*, *praktika*, *technika*, *elementas*, *dokumentas*, *koeficientas*), taip pat šiuose tekstuose daugiau buvo baigmenį -ūra turinčių žodžių pavartojimų (*kultūra*, *struktūra*, *infrastruktūra*).

Kalbant apie terminus ar terminologizuotus žodžius, labai svarbūs ir būdvardžiai, nes jie neretai įeina į sudėtinį terminą kaip rūšiniai ar porūšiniai terminai. Tirtuose tekstuose rastos būdvardžių priesagos pateiktos 3 lentelėje.

3 lentelė. Būdvardžių priesagos

Priesagos	Administracinio stiliaus tekstai				Mokslinio stiliaus socialinių mokslų tekstai			
	Žodžių pavartojimai		Žodžiai		Žodžių pavartojimai		Žodžiai	
	Abso- liutusias skaičius	%	Abso- liutusias skaičius	%	Abso- liutusias skaičius	%	Abso- liutusias skaičius	%
-inis,-ė	9829	88,09	141	82,46	2443	88,42	95	82,61
-ingas,-a	867	7,77	18	10,53	197	7,13	12	10,43
-iškas,-a	187	1,68	6	3,51	88	3,19	5	4,35
-esnis,-ė	139	1,25	2	1,17	–	–	–	–
-ėtas,-a	78	0,70	2	1,17	–	–	–	–
-odas,-a	37	0,33	1	0,58	7	0,25	1	0,87
-intelis,-ė	21	0,19	1	0,58	10	0,36	1	0,87
-ainis,-ė	–	–	–	–	18	0,65	1	0,87
Iš viso:	11158	100,01	171	100,00	2763	100,00	115	100,01

Kaip matyti iš 3 lentelės duomenų, tiek vieno, tiek kito stiliaus tekstuose labai didelė būdvardžių, turinčių priesagą *-inis,-ė*, persvara. Dažniausi administracinio stiliaus tekstų būdvardžiai: *valstybinis,-ė* 688, *administracinis,-ė* 541, *pagrindinis,-ė* 480, *politinis,-ė* 421, *tarptautinis,-ė* 336, *konstitucinis,-ė* 267, *ekonominis,-ė* 257, *socialinis,-ė* 247; mokslinio: *socialinis,-ė* 200, *politinis,-ė* 120, *pagrindinis,-ė* 117, *ekonominis,-ė* 99, *valstybinis,-ė* 84, *tarptautinis,-ė* 80. Taigi abiejų tipų tekstuose, nors tirta medžiaga ir nevienodos apimties, dažniausiai vartojami būdvardžiai yra tie patys. Toks dažnas *-inis* būdvardžių vartojimas kelia rūpestį, nes jie neretai atsiranda daiktavardžio kilmininko pozicijoje (pvz., vietoj *teismų sistema* atsiranda *teisminė sistema*, vietoj *Konstitucijos pataisa* – *konstitucinė pataisa*, vietoj *įstatymo(u) nuostata* – *įstatyminė nuostata*, vietoj *teisės literatūra* – *teisinė literatūra*, vietoj *rinkimų apylinkė* – *rinkiminė apylinkė* ir pan.) ir iškreipia junginio reikšmę. Tam tikrais atvejais *-inis* priesagą turintį būdvardį galima būtų keisti būdvardžiu su priesaga *-iškas*, pvz.: *tautinis* ir *tautiškas*, *asmeninis* ir *asmeniškas*.

Išvados

1. Administracinio stiliaus ir mokslinio stiliaus socialinių mokslų tekstuose aiškiai vyrauja vienos priesagos *-imas (-ymas)* vediniai (atitinkamai 39,47 % ir 36,41 %).

2. Administracinio stiliaus tekstuose su priesagomis *-imas, -inys, -umas, -ėjas,-a, -mė* buvo sudaryta daugiau skirtingų žodžių, bet jie santykiškai rečiau vartojami tekstuose, tai rodo, kad šios priesagos yra produktyvesnės nei kitos dažnos priesagos *-ybė, -yba, -ininkas,-ė, -snis*.

3. Administracinio stiliaus tekstuose daugiausia (33,51 %) vartojama tarptautinių žodžių, turinčių baigmenį *-ija*, o socialinių mokslų tekstuose jie sudaro net (44,60 %).

4. Labai didelę nagrinėtų stilių tekstų priesaginių būdvardžių dalį sudaro priesagos *-inis,-ė* vediniai (88,09 % administraciniuose ir 88,42 % socialinių mokslų tekstuose).

Literatūros sąrašas

1. Armalytė O., Pažūsis L. Anglų-lietuvių kalbų teisės žodynas = English-Lithuanian law dictionary.– Vilnius: Alma Littera, 1998.
2. Bitinaitė V. Mokomasis anglų-lietuvių kalbų teisės terminų žodynas.– Vilnius: Eugrimas, 1998.
3. Dabartinės lietuvių kalbos gramatika.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
4. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
5. EUROVOC <<http://www3.lrs.lt/pls/ev/ev.main>> [žiūrėta 2004-09-05].

6. Grumadienė L., Žilinskienė V. Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: dalykinis stilius, mokslinis stilius (kompiuteriniai variantai). 1996.
7. Mockevičius R. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas.– Vilnius, 2000.
8. Prancūzų-lietuvių kalbų teisės ir policijos terminų žodynelis.– Vilnius: LPA, 1995.
9. Teisinių terminų žodynas.– Vilnius: Valst. polit. ir moks. lit. I-kla, 1954.
10. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas.– Vilnius: Žodynas, 1999-2000, 1-2 t. .
11. Volungevičienė E. Vokiečių-lietuvių, lietuvių-vokiečių kalbų teisės terminų žodynas = Deutsch-litauisches, litauisch-deutsches juristisches Wörterbuch.– Vilnius: Žodynas, 1995.
12. Žilinskienė V. Administracinis stilius statistiniu požiūriu // Profesinė kalba: teorija ir praktika: mokslinės konferencijos darbai. –Vilnius, 2002, p. 110-115.

* * *

THE MOST OFTEN USED SUFFIXES IN LITHUANIAN TEXTS

Summary

The **aim** of this study is statistical analysis of the most often used suffixes of nouns and adjectives in the texts of administrative style (law terms and words being included). The most frequent suffixes of nouns and adjectives of texts of scientific style and social studies are being discussed as well. The **object of research** is a computerized frequency dictionary of administrative style and frequency dictionary of social studies thematic group of scientific style. Data of the usage of suffixes is presented in three tables. The following conclusions have been drawn:

1. Derivatives with suffix *-imas(-ymas)* preponderate in the texts of administrative style and in the texts of scientific style social studies (39,47 % and 36,41 % respectively).
2. There are more words derived with suffixes *-imas, -inys, -umas, -ėjas,-a, -mė* in the texts of administrative style but relatively they are rarely used in texts. It shows that these suffixes are more productive than other frequent suffixes- *ybė, -yba, -ininkas,-ė, -snis*.
3. Most of international words in the texts of administrative style (33,51 %) are with suffix *-ija*, while in the texts of social studies they comprise even (44,60 %).
4. Large part of suffixal adjectives in texts of investigated styles is comprised by derivatives with suffixes *-inis,-ė* (88,09 % in administrative texts and 88,42 % in social studies texts).

ŽVILGSNIS Į SAVIVALDYBĖS DOKUMENTŲ KALBĄ

Dalytė Žukaitienė

*Alytaus miesto savivaldybės administracija
Rotušės a. 4, Alytus
el. paštas d.zukaitiene@ams.lt*

Lietuvių kalbos vartojimą viešajame gyvenime, apsaugą, kontrolę, atsakomybę už kalbos normų pažeidimus nustato Valstybinės kalbos įstatymas. Į jį turi būti atsižvelgiama rengiant tvarkomuosius, organizacinius, informacinius, juridinę galią turinčius dokumentus, blankus. Taisyklinga kalba privaloma visiems valstybės tarnautojams. Už Valstybinės kalbos įstatymo nuostatų tiesioginį vykdymą yra atsakingas institucijos vadovas ir kiti darbuotojai. Dauguma Alytaus miesto savivaldybės administracijos viešojoje kalboje aptiktų rašybos, skyrybos, žodyno, žodžių darybos, linksnių, prielinksnių, įvairių formų, sakinio sudarymo ir kitų klaidų yra įtrauktos į Valstybinės lietuvių kalbos komisijos patvirtintus kalbos klaidų sąrašus. Už šias klaidas baudžiama pagal Administracinių teisės pažeidimų kodekso 91² straipsnį.

Apžvelgsiu didžiąsias taisytinas Alytaus miesto savivaldybės administracijos dokumentų kalbos klaidas ir tokias klaidas, kurių patariama vengti.

Savivaldybės dokumentuose pasitaiko nelietuviškų dėmenų rašybos klaidų. Lietuvių kalboje *audio-*, *auto-*, *foto-*, *video-*, *makro-*, *mikro-* dėmenys vieni nevartojami, todėl visuomet eina sudurtinio žodžio pirmuoju dėmeniu ir rašomi drauge su antruoju: **auto-moto kroso** (=auto-, motokroso) trasa, **audio-video aparatūra** (=audio-, videoaparaturā, garso ir vaizdo aparatūra), **video projekcinė sistema** (=projekcinė videosistema), **stereo įėjimai** (=stereojungtys). Brūkšnelį galima rašyti tik tarp sintaksės ir reikšmės požiūriu lygiaverčių daiktavardžių, de ja, dokumentuose klystama: *Kompensacijos už karštą-šaltą* (=karštą ir šaltą) vandenį; švietimo įstaigų **vandentiekio-kanalizacijos** (=vandentiekio ir kanalizacijos) tinklai; pastato **konstruktyvinės-statybinės** (=statybos konstrukcinės) dalies ekspertizė. Brūkšnelis nerašomas tarp dviejų to paties asmens vardų: **Ona-Birutė** (=Ona Birutė), **Elena-Gražina** (=Elena Gražina), **Janina-Elena** (Janina Elena). Dokumentų tekstuose dar aptinkama netaisyklingai, per įstrižą brūkšnelį parašytų datų, rekvizitų nuorodų: **2004/04/10** (=2004-04-10, 2004 04 10), **a/s** (=a. s.; AS; atsisk. sąsk.), **a/k** (=AK, a. k., asm. kodas); **b/k** (=BK, b. k., banko kodas), **l/d** (=l.-d., lopšelis-darželis). Rašant adresą dažnai praleidžiama žodžio gatvė santrumpa: **Dariaus/Girėno** (=S. Dariaus ir S. Girėno g.), **Juozapa-**

vičiaus (=A. Juozapavičiaus g.). Dažnos didžiųjų raidžių rašymo klaidos. Pamiřtama, kad įmonių, įstaigų pavadinimų, susidedančių iš dviejų ar daugiau bendrinės reikšmės žodžių, tik pirmasis žodis, taip pat padalinio pavadinimo pirmasis žodis rašomas didžiąja raide: **Alytaus Darbo Centras** (=darbo centras), Verslo **Konsultacinis Centras** (=konsultacinis centras); **Alytaus Sporto** (=sporto) rūmai). Komisijai vadovavo **mokesčių** (=Mokesčių) inspekcijos **juridinių** (=Juridinių) mokesčių išieškojimo skyriaus vyriaus. inspektorius. To paties tipo kalbos klaidos daromos rašant įstatymų, kitų dokumentų pavadinimus, kartais jie verčiami simboliniais: Lietuvos Respublikos **Žemės** (=žemės) mokesčio įstatymas; Lietuvos Respublikos **Baudžiamasis** (=baudžiamasis) kodeksas, **Civilinis Kodeksas** (=kodeksas), „**Maudyklų vandens kokybės monitoringo programa**“ (=Maudyklų vandens kokybės stebėsenos programa), „**Įprastos komercinės praktikos taisyklės**“ (=Įprastos komercinės praktikos taisyklės). Simboliniais vardais be jokio pagrindo verčiami po rūšies nuorodos einantys tiesioginės reikšmės įmonių, įstaigų pavadinimai, iš gatvės pavadinimo kilę daugiabučių namų statybos bendrijų pavadinimai (deja, juos dažnai įteisina registro institucijos), bendriniai žodžiai: UAB „**Ekskomisarų biuras**“ (=UAB Ekskomisarų biuras), UAB „**Alytaus mėsinė**“ (=Alytaus mėsinė), UAB „**Atgaivos vaistinė**“ (=„Atgaivos“ vaistinė), VŠĮ „**Alytaus medicininės reabilitacijos ir sporto centras**“ (=Alytaus medicininės reabilitacijos ir sporto centras), DNSB „**Piliakalnio 3**“ (=Piliakalnio g. 3 DNSB), DNSB „**A. Jonyno 25**“ (=A. Jonyno g. 25 DNSB). Derinu [...] **1.1.3.30 straipsnio „kitos išlaidos**“ (=kitų išlaidų 1.1.3.30 straipsnio) III ketvirčio lėšų sumažinimą. Tokio tipo klaidos ypač būdingos sutartims: „**Biuras**“ (=Biuras) įsipareigoja pateikti „**Klientui**“ (=klientui) pranešimų suvestinę; „**Nuomotojas**“ (=Nuomotojas) perduoda „**Nuomininkui**“ (=nuomininkui) negyvenamąją patalpą. Šalių parašai: „**Pirkėjas**“, „**Pardavėjas**“, „**Užsakovas**“, „**Vykdytojas**“, „**Bendrovė**“ ir pan. (Kabutės šiuo atveju nereikalingos.) Deja, kai kuriuose tekstuose niekaip neišskiriami simboliniai pavadinimai: **futbolo turnyras 5x5** (= „5x5“), **Epi-Info 2000** (=„Epi-Info 2000“) programa; įmonė **Stora Enso** (=„Stora Enso“).

Dėl stropumo, žinių stokos, galbūt – dėl skubos dažnos elementarios rašybos klaidos. Jų galima išvengti žvilgtelėjus į žodyną, prisiminus mokyklinės gimtosios kalbos žinias: **inžinieriniai** (=inžineriniai) tinklai, **anstoliai** (=antstoliai), **licenzija** (=licencija). Darbus **nuspresta** (=nuspręsta) padalinti į du etapus. **Gyvenamajame** (=gyvenamajame) name grindys nusidėvėję, **tinkas išbyrėjas** (=išbyrėjęs). Gyventojai išmindžioja **žaliasias** (=žaliąsias) vejas. Projekto vertė **atitinka** (=atitinka) konkurso sąlygas. Darbus **iniciavo** (=inicijavo) projektuotojai.

Anketų, sąskaitų-faktūrų, įvairių blankų, formų, lentelių skilčių ir kituose tekstuose dažnai nepaisoma skyrybos normų: **nepaprastosios išlaidos viso** (=išlaidos, iš viso); **paso serija Nr. kieno ir kada išduotas** (=serija, Nr., kieno ir kada išduotas); **vardai, pavardės, gimimo datos ir vieta jų adresai** (=vieta; jų adresai). Tarybai bus siūloma pritari ti sprendimui, **kad, pasira-**

šius (=kad pasirašius) viešųjų pirkimų sutartį, lėšos būtų skiriamos iš Gamtos apsaugos fondo sąmatos. Ypač nesutvarkyta išskirtinių pažymiųjų, šalutinių sakinių skyryba: **asmens išdavusio leidimą parašas** (=asmens, išdavusio leidimą, parašas). Reikia pridėti [...] pažymą ir **žemėvaldos planą M1:10000** (=planą (M 1:10000)). Programoje dalyvavo 83 **moksleiviai lankantys** (=moksleiviai, lankantys) užsiėmimus apskrities ligoninėje. Didinamas **išlaidų, nepriskirtųjų pagrindinių funkcijų grupėms planas** (=išlaidų, nepriskirtųjų pagrindinių funkcijų grupėms, planas). Pastato **kuriame bus teikiamos paslaugos aprašymas** (=Pastato, kuriame bus teikiamos paslaugos, aprašymas). Prašome **pranešti ar** (=pranešti, ar) nėra **atžymos** (=įrašo) apie ištuoką. Nepaisoma norminių skiriamųjų ženklų (kabučių, brūkšnio) rašymo tvarkos, pvz.: UAB "Alita" arba UAB "Alita" (=„Alita“).

Sąrašuose ar aktuose pasitaiko neteiktinos darybos priesaginių daiktavardžių, žyminčių ne įrankių, prietaisų, o asmenų pavadinimus, neteiktinų sudurtinių sutrauktinių žodžių: **elektrinis oro pašildytojas** (=šildytuvus), **parkrovėjas** (=kroviklis), **elektros išjungėjas** (=jungiklis), **sanmazgai** (=santariniai mazgai), **genrangovai** (=generaliniai rangovai).

Sunkiai atspiriama tarptautiniams žodžiams – jie plinta per politikus, prekybos ir kultūros mainus, aukštesniąsias institucijas, primančias teisės aktus. Dokumentuose pastebėta ir viena kita naujoji svertimybė: **audio plejeris** (=grotuvas), autotransporto **parkavimo** (=stovėjimo aikštelių) klausimas; Nemuno turizmo trasos **pilotinis** (=bandomasis) infrastruktūros išvystymas; **tenderiniai dokumentai** (=paraiškos, pasiūlymai).

Gausu vertinių (žodžių ir jų junginių): [pareigoju [...] komisiją organizuoti **gerbūvio įrengimo** (=aplinkotvarkos) darbų pirkimą. **Išlaidų padidėjimą įtakoją** (=Didesnėms išlaidoms įtakos turėjo, įtaką padarė) lėšų persiskirstymas. Duktė S. B. **pasitaisė į gerąją pusę** (=Duktės ... elgesys pagerėjo). Savivaldybė [...] **iš vienos pusės** ir [...] banko Alytaus skyrius [...] **iš kitos pusės** sudarė sutartį [...] (past. – pusių visai nereikia). Prastas šaligatvių **stovis** (=būklė). **Nevyriausybiųjų** (=Visuomeninių) organizacijų atstovai pasidalino patirtimi. Ar Iljasovas **savalaikiai** (=laiku) kreipėsi? Turėjome **kažkaip tai** (=kažkaip) reaguoti. **Kažkodėl tai** (=Kažkodėl) niekas nekėlė šios problemos ir ji buvo užglaistyta. Gajos žodžių ir junginių reikšmės klaidos: **Centras apmoko** (=moko) darbo paieškos būdų. **Atstatoma** (=Atkuriamą) gatvių danga. Mokyklos tokių **davinių** (=duomenų) neturi. Asmenų **įjungimo** (=įtraukimo) į darbo rinką klausimai. Siūlome **išjungti** (=išbraukti) šį punktą arba pakeisti jį **sekančiu** (=taip, šitaip). Ar ne **iššaukiančiai** (=provokuojamai) atrodo, kad vienai įmonei paliekama prioriteta? Taip jau **išpuolė** (=pasitaikė) [...] apskrities viršininkas dokumentus gavo atostogų išvakarėse. Komisija turi atsakyti į visus tiekėjo klausimus, kurie **liečia pirkimą** (=susiję su pirkimu). Galima reikalauti **papildomų medžiagos** (=papildomų dokumentų). Šalis [sutartyje] **neša finansinę atsakomybę** (=yra finansiskai atsakinga). Planuojant nebuvo galima tiksliai **paskaičiuoti** (=apskaičiuoti) [...] išlaidų. Kriterijus reikėtų **peržiūrėti** (=persvarstyti).

Šeimos nariai negali **pilnai susimokėti mokesčių** (=susimokėti visų mokesčių). **Radžiūnų piliakalnio pilnam sutvarkymui** (–Norint visiškai sutvarkyti Radžiūnų piliakalnį) iškilo būtinybė įrengti dar vienus terasinius laiptus. Prašome **pravesti** (=pervesti) ... Lt į banką. Reikia įrengti gatves, kad būtų galima **pravesti** (=nuvesti) elektros perdavimo linijas. J. K. lavonas **randasi** (=yra) Alytaus **morge** (=lavoninėje). Skiriu V. J. pirkimų **verčių apskaitą vedančiu** (=vertes nustatančiu ir apskaitą tvarkančiu) asmeniui. Darbuotojas privalo **žinoti** (=mokėti) bent vieną tarptautinio bendravimo kalbą. Turtas susidėvėjęs fiziškai ir **moraliskai** (–ir pasenęs). Organizuojant saugų eismą kas metai **atliekamas gatvių linijų žymėjimas** (=žymimos gatvių linijos). Informacinių technologijų tarnyba sudaro gautų prašymų **eilę** (=sąrašą eilės tvarka) ir perduoda įrangą. Asfaltbetonio dangos taisymas **įvažiavimuose** (=įvažiavimo keliukuose). Plinta dokumento reikšmės pavadinimo neturintys dokumentų pavadinimai **sąlygos, tvarkos** ir pan. Pvz.: *Tvirtinu Butų pirkimo skelbiamų derybų būdu sąlygas* (–sąlygų aprašą, sąrašą). Šiuo atveju vadinamosios sąlygos – tai nuostatų, pasiūlymų pateikimo tvarkos, vertinimo kriterijų, sutarties sudarymo aprašas, kuriame tik nurodoma, kokiomis sąlygomis ar kokia tvarka kas nors turi būti daroma.

Dokumentuose aptinkama giminės vartojimo pažeidimų: *Skiriu G. Banienei leidybos programos koordinatoriumi* (=koordinatore). Iki sutarties sudarymo įmonė buvo žemės **naudotojas** (=naudotoja). Centro **dalininkas (savininkas)** (=dalininkė (savininkė)) yra Alytaus miesto savivaldybės tarnyba. Dokumentų kalbos nepuošia slaviška konstrukcija **kad+bendratis: Kad patikrinti įmonės finansinę veiklą** (=Kad būtų patikrinta įmonės finansinė veikla), reikalinga atskira tarnyba. **Tam, kad patenkinti** (=Kad patenkintų) savivaldybių poreikius, Mokyimo ir konsultavimo centras organizuoja seminarų ciklą. Pasitaiko nenorminės dalyvio vartosenos atvejų: **pirmininkaujanti** (=pirmininkė), **padidintos** (=didelės, padidėjusios) reikšmės gatvės, vis labiau **apkrauta tampa** (=apkraunama) Naujoji gatvė; **paslėpti** (=slepjamieji) darbai. Itin paplitusi įsakymų, raštų kalbos klaida – netinkamai pavartotas padalyvis, vietoj jo turėtų būti pusedalyvis: **Atsižvelgiant** (=Atsižvelgdami) į nurodytas aplinkybes ir **vadovaujantis** (=vadovaudamiesi) Prekių, paslaugų ir darbų pirkimo taisyklėmis, prašome organizuoti papildomų darbų pirkimą. **Įgyvendinant** (=Įgyvendindami) atliekų tvarkymo sistemos projektą ir **vadovaujantis** (=vadovaudamiesi) savivaldybių jungtinės veiklos sutartimi, partneriai yra įsipareigoję [...]. **Remiantis išdėstytu** (=Remdamiesi tuo, kas išdėstyta), ištaisykite gimimo įrašą.

Didelę klaidų grupę sudaro linksnių vartosenos klaidos. Neteiktinas vardininkas: *Mokyklų medicinos punktams nupirkti medikamentai, svarstyklės, regėjimo aštrumo lentelės* (=medikamentų, svarstyklių, regėjimo aštrumo lentelių). Mirusiojo J. K. **giminaičiai** (=giminaičių) neatsirado. Įgyvendinus projektą nutiestas šaligatvis, pasėta **vėja, gėlės, spygliuočių ir lapuočių medžių sodinukai** (=veja, pasodinta gėlių, spygliuočių ir lapuočių medžių sodinukai). Kilmininko pataisos: *Projekto pristatymas – ne daugiau*

(=ne daugiau kaip) 10 sakinių santrauka. Reikia investuoti **ne mažiau** (=ne mažiau kaip) 10 procentų savo lėšų. Naudininkas netinkamai pasirenkamas laiko ribai nusakyti, ji paprastai reiškia kilmininku: *Lėšų likutis ataskaitinio laikotarpio **pabaigai*** (=pabaigoje). **Šiai dienai** (=Iki šios dienos) į miesto biudžetą įplaukė 70 milijonų litų investicijų. Naudininkas nevertotinas daiktui apibūdinti, kai nereiškiama paskirtis: *Projektas yra įtrauktas į investicijų programą **bendrai 2235 tūkst. litų sumai*** (=už bendrą 2235 tūkst. litų sumą). Abstrakčios reikšmės veiksmažodinių daiktavardžių naudininkas su kito daiktavardžio kilmininku dažnai vartojamas priemonių pavadinimams nusakyti, tam reikalui geriau tinka neveiksmažodinių daiktavardžių naudininkas su bendratimi: *Žemės sklypas skirtas sandėliavimo **pastatų eksploatavimui*** (=pastatams naudoti). 190,3 tūkst. Lt skirta **teritorijų planavimui ir projektavimui** (=teritorijoms planuoti ir projektuoti). **Nepanaudotos projekto įgyvendinimui lėšos** (=lėšos projektui įgyvendinti) turi būti gražintos į biudžeto sąskaitą. Abstrakčiųjų veiksmažodinių daiktavardžių naudininkas ypač išplitęs nusakant komisijų, darbo grupių, konkursų pavadinimus. Komisijos veikos sritis turi būti nusakoma kilmininku: **Komisija Apynių gatvės statybos darbų kontroliniam apmatavimui** (=Apynių gatvės statybos darbų kontrolinio matavimo komisija), **Komisija transporto išlaidų nurašymui** (=Transporto išlaidų nurašymo komisija). Nurodau organizuoti **vežėjų parinkimui šiam maršrutui aptarnauti** (=šio maršruto vežėjų parinkimo) konkursą. Komisijos veiklos objektas ir veiksmas nusakomi kilmininkais arba naudininku su bendratimi (vartosenoje labiau paplitęs antrasis variantas): *Savivaldybės negyvenamųjų patalpų nuomos konkursų organizavimo komisija/ Komisija savivaldybės negyvenamųjų patalpų nuomos konkursams organizuoti. Regiono mokyklų kompiuterizavimo programos atnaujinimo ekspertų grupė/ Ekspertų grupė regiono mokyklų kompiuterizavimo programai atnaujinti. Dviprasmiškas naudininkas su bendratimi taisytinis šalutiniu dėmeniu: *Siūlau Alytaus apskrities **viršininkui parduoti*** (=viršininkui, kad parduotų) [...] A. S. 89 kv. m ploto sodybinio užstatymo pobūdžio žemės sklypą [...]. Siūlau Alytaus apskrities **viršininkui aukciono būdu išnuomoti** (=viršininkui, kad aukciono būdu išnuomotų) trejiems metams 24 kv. m ploto žemės sklypą. Naudininkas nevertotinas su veiksmažodžiu atitikti ar veiksmažodiniu daiktavardžiu atitikimas: *Pirkimo metu sudaromi dokumentai turi leisti administracijai pagrįsti priimtų sprendimų **atitikimą Viešųjų pirkimų įstatymo ir šios tvarkos nustatytiems reikalavimams*** (=Viešųjų pirkimų įstatymo ir šios tvarkos aprašo nustatytų reikalavimų atitikimą). Vietoj paskirties naudininko nusakant daikto tipą vartotinas kilmininkas: **kabelis akustinėms sistemoms** (=akustinių sistemų kabelis), **kabelis projektoriumi** (=projektoriaus kabelis). Ir kitais atvejais vietoj naudininko geriau tinka kilmininku nusakyta rūšis: *Įpareigoju užsakyti Sporto rūmų **inventorinės bylos patikslinimą patalpai 2–19*** (=2–19 patalpos inventorinės bylos patikslinimą). *Pakeičiu [...] suformuotame žemės sklype **esantiems statiniams adresu*** (=esančių statinių adresa). *Įpareigoju bendroves, **kurioms*** (=kurių)*

licencijos panaikintos [...], per 5 darbo dienas [jas] grąžinti [...] Ekonomikos skyriui.

Galininkas nevertotinas neapibrėžtam daiktų kiekiui ar daikto daliai reikšti vietoj dalies kilmininko: *Pasiekti, kad moksleiviams, turintiems stuburo **deformacijas** (=deformacijų), būtų sudaromos specialios kineziterapijos programos. Centras gali turėti ir įgyti tik **tokiais civilines teises ir pareigas** (=tokių civilinių teisių ir pareigų), kurios neprieštarauja įstatymams. Atstovaujamas dalykas nusakomas ne galininku, bet naudininku: Užsienio ryšių vyr. specialistė I. N. įgaliojama atstovauti **steigėjus** (=steigėjams) registruojant viešąją įstaigą įstatymų numatyta tvarka. Galininkas nevertotinas tiesioginiam objektui reikšti greta neigiamojo veiksmazodžio vietoj kilmininko: Taryba nusprendžia nesumažinti žemės nuomos **mokestį** (=mokesčio) uždarajai akcinei bendrovei „Eristika“.*

Nevartotinas daiktavardžių įnagininkas su veiksmazodžio būti formomis nuolatiniam (nekintamam) būviui reikšti: *Centro **dalininkais (savininkais)** (=dalininkai (savininkai)) gali būti fiziniai ar juridiniai asmenys [...]. Projekto paramos **gavėju** (=gavėjas) gali būti tik juridinis asmuo. Būdvardžių ir būdvardiškai vartojamų žodžių įnagininkas nevertojamas būviui reikšti: Nuomininkas išskeldinamas, jeigu [...] tampa **nemokiu** (=nemokus). Kai susirinkimas patvirtina nepiniginį įnašų įvertinimą, akcijos tampa **apmokėtomis** (=apmokėtos). Įnagininko atžvilgiu konstrukcijos keičiamos gyvesniais pasakymais: Turime keletą pastabų įstatymo **atžvilgiu** (=dėl įstatymo). Baudžiamosios bylos jų **atžvilgiu** (=jiems) buvo nutrauktos. Kalbant apie daikto ar kitokios priemonės panaudojimą vietoj polinkσιο pagalba vartotinas priemonės įnagininkas: Yra galimybė **interneto pagalba** (=internetu) susipažinti su savivaldybės parengtomis atmintinėmis, renginių programomis ir kt. Nei priešasčiai, nei tikslui reikšti nevertotinas įnagininkas tikslu be pažyminio: **Tikslu** (=Siekdamos) atlikti užduotis institucijos gali kviestis ekspertus. Privalome išsiaiškinti, ar rangovas yra kompetentingas. Tuo **tikslu** (=Todėl) pasiliegame teisę pareikalauti, kad rangovas pateiktų arba patvirtintų atitinkamus dokumentus.*

Neteiktinas vietininkas bene dažniausias. Jis nevertotinas daikto būviui, būsenai ar požymiui reikšti: *Laiptų konstrukcijos **yra avarinėje būsenoje** (=avarinės). Kreditų limitas šiems metams yra praėjusių metų **lygyje** (=lygio). M. D. už komunalines paslaugas **bendroje sumoje** (=iš viso) įsiskolinusi 2468,19 Lt [...], **tame tarpe** (=iš jų) įsiskolinimas už šildymą 586,18 Lt. Lankytojų pasiskirstymas per 2004 metus, **t. sk.** (=tarp jų) iš užsienio. 2003 metais Alytaus bendruomenės užimtumo centrui skirta 23,0 tūkst. Lt, **tame tarpe** (=iš jų) 3,0 tūkst. Lt kompensacinei technikai įsigyti. Programos tikslas – **sveikatos stiprinimas paauglystėje ir jaunimo tarpe** (=paauglių ir jaunimo sveikatos stiprinimas). Vietininkas neteiktinas būsenos priešasčiai, pagrindu reikšti ir kaip prielinksnis ar polinksnis laiko tarpui reikšti: **Sprendimo pasekoje** (=Priešus sprendimą) turės atsirasti nuostatai. **Metų bėgyje** (=Per metus) buvo tikslinamos biudžeto pajamų ir išlaidų sumos.*

Programos eigoje (=Vykdant programą) pagerėjo vaikų sveikatos būklė.

Tam tikrą grupę sudaro prielinksnių vartojimo klaidos. Rasta prielinksnių apie, dėl, į, prie, su, tarp vartojimo klaidų: Prie prašymo pridedami asmens dokumentai, liudijantys **apie** (–šio prielinksnio nereikia) priklausomybę kūrybinėms organizacijoms. Registratūros darbuotojas sutikrina pateiktus dokumentus, liudijančius **apie asmens teisę į kompensaciją dantų protezavimui** (–asmens dantų protezavimo kompensacijos teisę). **Klausimus dėl pažymėjimų išdavimo** (=Pažymėjimų išdavimo klausimus) sprendžia Prašymų organizuoti renginius nagrinėjimo komisija. **Komisija „Dėl liekamųjų medžiagų, susidariusių vykdant statybos ir remonto darbus, užpajamavimo“** (=Liekamųjų medžiagų, susidariusių vykdant statybos ir remonto darbus, užpajamavimo komisija). Planuojamas 30 Lt **į mėnesį** (=per mėnesį, mėnesio) mokestis. Fiziniai asmenys, kuriems atkuriamos **nuosavybės teisės į turėtą žemę su namų valda** (=turėtos žemės su namų valda nuosavybės teisės). Šįkart lenkai atvyko **su atsakomuoju vizitu** (=atsakomojo vizito). Šiek tiek sunkiau **su išlaidų finansavimu**. **Sutinkamai su Civilinio kodekso nuostatomis** (–Remiantis Civilinio kodekso nuostatomis; Pagal Civilinio kodekso nuostatas) patikėjimo teise valdomas turtas galės būti nukreiptas kreditorių skoloms dengti. Visi pakeitimai, pasiūlyti **sutinkamai su** ankstesnio punkto nuostata (–pagal ankstesnio punkto nuostata), yra svarstomi tarybos komitete. **Sutartis tarp Alytaus miesto savivaldybės ir UAB „Litekso“** (=Alytaus miesto savivaldybės ir UAB „Litekso“ sutartis). Nustatau, kad 2003 metų **žemės mokestis už žemę sumokamas už I ir II pusmetį** (=I ir II pusmečių žemės nuomos mokestis sumokamas iki einamųjų metų lapkričio 15 d. **Už šių metų pirmą pusmetį** (=Šių metų pirmojo pusmečio) administracijos darbo užmokesčio išlaidos nebuvo viršytos. Namo statybos metai – **virš** (–daugiau kaip) 20 metų.

Būdinga sakinių jungimo su o taip pat klaida: Su santuokos tvarka ir sąlygomis, **o taip pat** (=taip pat) vienas kito sveikatos būkle esame supažindinti. Nurodyti įstaigą, organizaciją, įmonę, **o taip pat** (=taip pat) ministeriją. Dokumentuose pasitaiko ir neteiktinos žodžių tvarkos atvejų: **Kabelis mikrofoninis** (=mikrofoninis kabelis), **prožektorius PAR-64 ilgas juodas** (=prožektorius PAR-64, ilgas, juodas; ilgas juodas prožektorius PAR-64).

Neretai aptinkama po keletą kalbos klaidų viename sakinyje, prastai sukonstruotų nelogiškų sakinių *Privalom šitą projektą mėnesio bėgy atkoreguot* (=per mėnesį pataisyti, pakoreguoti). Ar pastatas **priduotas eksploatacijon** (=atiduotas naudoti)? Į tarnybą kreipėsi A. V., gyv. **Naujoji g. 80-10** Alytuje (=Naujojoje g. 80–10, Alytuje), dėl globos nustatymo seseriai J. R., **gim. 1992-01-19 jos** (=gim. 1992-01-19, jos) šeimoje. Pareiškėjas prašo atleisti nuo žemės nuomos mokesčio **ryšium su tuo** (=dėl to), kad 2003 m. jis suteikė **paramą sumoje 9550,- litų** (=9550,- litų paramą), taip pat fizinių asmenų pajamų mokesčių per 2002 m. buvo **pravesta** (=pervesta) į savivaldybės biudžetą **sumoje 3862,- lt** (=3862,- Lt).

Alytaus miesto savivaldybės administracijos rengiamų dokumentų kalba

turėtų būti prestižo dalykas. Kalbos klaidos gali turėti neigiamų teisės padarinių. Iš įvairių dokumentų, kitų viešųjų užrašų kalbos mokosi interesantai, todėl jų nevalia klaidinti. Administracijos vadovai darbuotojus nuolat ragina pasirūpinti rengiamų dokumentų kalbos taisyklingumu. Kad būtų lengviau tvarkyti raštus, tarnautojai naudojami kompiuteriniais kalbos klaidų atpažinimo įrankiais („Word“ programa). Savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymų, mero potvarkių, tarybos, kolegijos sprendimų projektus pasirašytiškai tikrina vyriausiasis kalbos tvarkytojas. Vis dėlto į viešumą išeina didelis kiekis kalbos tvarkytojo netikrintų dokumentų, todėl jų kalba yra ne visuomet sklandi. Dauguma Alytaus miesto savivaldybės administracijos tarnautojų girdėję, kad veikia Valstybinės kalbos įstatymas, tačiau ne visi skiria deramą dėmesį savo raštų ir apskritai viešajai kalbai. Dėl kalbos klaidų teisinasi, jog primiršę mokyklinės gimtosios kalbos žinias, guodžiasi, kad klaidas sunku taisyti, nes „taip sudarytos kompiuterinės programos“ ir neva nieko negalima keisti, stokoja laiko kalbos kultūrai per didelį darbų krūvį, be to, „tie kalbininkai vis keičia kalbos normas“ ir pan. Bendrinės mūsų kalbos normos ganėtinai nusistovėjusios, išleista daug kalbos praktikos leidinių, yra galimybių naudotis interneto leidiniais, kalbos konsultacijų duomenų baze. Reikia tik noro domėtis, tobulėti.

Literatūros sąrašas

1. Kanceliarinės kalbos patarimai.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
2. Lietuvių kalbos komisijos nutarimai: 1977–1998.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
3. Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba.– Vilnius: Mokslo, 1991.
4. Lietuvos Respublikos valstybinė kalba: teisės aktų rinkinys.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.

* * *

REFLECTION OF LITHUANIAN LANGUAGE PECULIARITIES IN MUNICIPAL DOCUMENTS

Summary

In this report, the status of national language of Alytus City Municipality is observed, the main common language mistakes are analyzed and corrected. The examples of the language mistakes were collected from different documents of Alytus City Municipality Administration. The culture of writing, dictionary, use of the word's forms, morphology and syntax is analyzed.

The culture of national language of officials in local authority is the matter of its image. The national language has not only informative meaning but it has educational affect as well, therefore it is very important for the heads of local authority and staff not to violate the norms of national language.

TIKSLO, PASKIRTIES IR SĄLYGOS REIŠKIMAS TECHNIKOS MOKSLŲ TEKSTUOSE

Regina Žukienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Saulėtekio al. 11, Vilnius,
tel.: 2744870

Mokslinis stilius yra vartojamas mokslinėje veiklos sferoje, pagrindinė jo funkcija – pranešti ir informuoti. Šio stiliaus ypatybės lemia mokslo uždaviniai – gauti naujų žinių apie pasaulį, jas kaupti, sisteminti ir taip perduoti visuomenės nariams, kad jos būtų kuo adekvačiau suvoktos [10: 80-82]. Todėl moksliniame tekste ypač svarbu tiksliai dėstyti mokslinius teiginius ir formuluoti hipotezes, tinkamai jas susieti, pagrįsti, argumentuoti, nuosekliai ir objektyviai perteikiant tam tikras problemas.

Yra žinoma, kad mokslinio stiliaus tekstų pagrindą sudaro monologas [4, 5]. Paprastai jis skirstomas į 3 tipus – *aprašymą, pasakojimą ir samprotavimą* [8: 185]. Technikos mokslų tekstams būdingiausias yra samprotavimas, tačiau kitiems mokslams, pavyzdžiui, geografijai, istorijai, filosofijai, gali būti būdingi ir kiti minėtieji tipai. Mokslinio stiliaus tekstuose neturi būti emocijų, juose turi vyruoti logikos dėsniai, vadinasi, čia didžiausias krūvis turi tekti žodžiui - jis mokslo kalboje turi kuo tiksliau perteikti mintį. Taigi mokslinio stiliaus būdingiausi ypatumai yra šie: 1) *žodžių vienareikšmiškumas*; 2) *prasminis apibrėžtumas*; 3) *plati terminų ir apibendrintas sąvokas žyminčių veiksmažodinių daiktavardžių, būdvardinių abstraktų vartoseną*; 4) *teiginių loginius ryšius nusakantys prijungiamieji sakiniai*; 5) *dėstyimo objektyvumą pabrėžiančios pasyvinės, beasmenės konstrukcijos ir t. t.* [10: 80].

Kaip jau buvo sakyta, mokslinių tekstų kalboje visi teiginiai turi būti lo-giški, objektyvūs ir tikslingai susieti. Vadinasi, tam reikia *priežastingumą, sąlygą ar tikslingumą* įvardijančių žodžių, frazių, sakinių. Kaip tinkamiau, originaliau ir motyvuočiau įvardyti veiksmo tikslą, paskirtį, priežastį ar tam tikro reiškinio vyksmo sąlygą, priklauso nuo kiekvieno rašančiojo kalbinės erudicijos: vieni tai išreiškia parinkdami taisyklingas išraiškos priemones, kiti kartoją nuo seno taisomus ydingus ir nelanksčius žodžių junginius bei sakinis.

Šio straipsnio tikslas – paanalizuoti keliasdešimt Vilniaus Gedimino Technikos universitete Aplinkos inžinerijos fakultete 2000/2003 m. parengtų

magistrantų kvalifikacinių magistro darbų tekstų ir panagrinėti ten dažniausiai pasitaikiusius tikslo, paskirties ir sąlygos reiškimo atvejus bei aptarti su tuo susijusias vartojimo klaidas. Surinktoji kalbos medžiaga pateikiama tokia tvarka: 1) tikslo ir paskirties naudininkai, 2) įnagininko *tikslu* ir prielinksnio *su* junginiai, 3) tikslo ir sąlygos reiškimas sudėtinuose prijungiamuosiuose sakinuose.

1. Tikslo ir paskirties naudininkai

Kai jau buvo minėta anksčiau, moksliniam stiliui, be kitų kalbos ypatumų, būdingas veiksmažodinių daiktavardžių vartojimas. Tam tikrais atvejais, A. Paulauskienės teigimu, šie veiksmažodiniai daiktavardžiai, reiškiant *paskirtį*, gali būti pavartoti naudininko linksniu, pvz., *šios bulvės valgymui, o anos sėklai* [6: 174]. V. Sirtauto nuomone, tikslo aplinkybės gali būti reiškiamos ne tik naudininku, turinčiu paskirties reikšmę, pvz., *duok nuotrauką atminimui*, bet ir bendratimi, turinčia siekimo, paskirties ir tikslo reikšmę. Beje, bendratis gali būti glaudžiai susijusi su naudininku, todėl šių dviejų įprastinių ir natūralių formų konstrukcija dar yra vadinama *tikslo naudininku su bendratimi*, pvz.: *griovys vandeniui nubėgti* [8: 127-128]. Tačiau technikos mokslų srities atstovų taip mėgiamas veiksmažodinių daiktavardžių naudininkas, reiškiantis tikslą, yra netaisyklingas ir, daugelio kalbininkų praktikų nuomone, turi būti taisomas bendratimi [3, 7, 9].

Taigi magistrantams reikėtų vengti vartoti naudininko linksniu reiškiamų veiksmažodinių daiktavardžių, nusakančių tikslą [1: 51], pvz.: *Turizmo tarnybų išlaikymui (= Turizmo tarnybos išlaikyti) ir anksčiau nurodytų uždavinių įgyvendinimui (= nurodytiems uždaviniams įgyvendinti) reikia daugiau lėšų. Aikštelė skirta automobilių saugojimui (= automobiliams saugoti). Geležis reikalinga chlorofolo susidarymui (= chlorofolui susidaryti). Ekvivalentinio taško nustatymui (= Ekvivalentiniam taškui nustatyti) dažniausiai naudojamas vizualinis indikatorius. Šios programos įgyvendinimui (= Šiai programai įgyvendinti) numatomos tokios kryptys. Oro monitoringo duomenys yra būtini ekonominės plėtros variantų ekologinės rizikos laipsnio įvertinimui (= laipsniui įvertinti). Dėl to sumažėja pasipriešinimas bėgvinės ištraukimui (= bėgvinei ištraukti). Darbo uždavinių sprendimui (= uždaviniams spręsti) sudaroma nauja darbo metodika. Ši aptartoji medžiaga tinka ir statomų namų, sodo namelių šildymui (= statomiems namams, sodų nameliams šildyti). Patalpų vėdinimui, šildymui ar šaldymui (= Patalpoms vėdinti, šildyti ar šaldyti) oras dažniausiai tiekiamas srovėmis.*

2. Įnagininko *tikslu* ir prielinksnio *su tikslu* junginiai

Yra pastebėta [1: 55,], kad gana dažnai technikos mokslų magistrantai savo moksliniuose darbuose netaisyklingai pradeda sakinius, vartodami įnagininkus *tikslu*, *tuo tikslu* ir prielinksnines konstrukcijas *su tikslu*, kurias reikia keisti bendraties, padalyvio, kilmininko ar naudininko formomis. Ne-teiktinos vartosenos pavyzdžiai: *Per dieną į regioną poilsio tikslais (= poilsiauti, poilsio) atvažiuoja iki 31 000 žmonių. Šis būdas skiriasi tuo, kad tikslu (= siekiant, norint) padidinti tvirtumą ir laidumą, sumažinami virpesiai. Tuo tikslu (= Tam tikslui) iš trijų variantų buvo paruoštas bandymas. Tuo tikslu (= Tam tikslui) apskaičiuojamas maksimalus slėgis. Aktyvus valstybės įsitraukimas su tikslu (= turint tikslą) užtikrinti transporto objektų stabilumą neišvengiamai turi persikirstyti investicinius išteklius. Tuo tikslu (= Tam tikslui) medžiagą reikia kaitinti <...>.*

3. Tikslu ir sąlygos reiškinys sudėtiniuose prijungiamuosiuose sakiniuose

Kalbininko V. Labučio nuomone, aktyviam veiksmui būdingas tikslas gali būti reiškiamas šalutiniu sakiniu su jungtuku *kad* ar jau senstelėjusiu žodeliu *idant*, po kurių, norint išreikšti siekiamą ir numatomą dalyką, turi būti vartojama tariamoji nuosaka, o ne bendratis, kuri yra nepajėgi parodyti galimo veiksmo [2: 75].

Iš dažniausiai pasitaikančių netinkamo vartojimo pavyzdžių ypač išskirtini tikslą ir sąlygą reiškiantys šalutiniai sakiniai, prasidedantys jungtukais *kad* ir *jei(gu)*. Tai vadinamieji *kad, jei(gu) + bendratis* ir *kad, jei(gu) + padalyvis* junginiai, kurie, galima sakyti, yra virtę tam tikromis klišėmis ir vartojami beveik kiekviename (ir ne tik VGTU) magistro darbe [9: 128]. Paprastai šie šalutiniai sakiniai eina sudėtinio sakinio pradžioje, tačiau neretai jų neišvengiama ir sakinio pabaigoje. Prie šių neretai pridamas ir netaisyklingas vietininko junginys *vietoj(e) to, kad*.

Taisytinios vartosenos pavyzdžiai:

Kad apibendrinti (= Kad apibendrinčiau; Norėdamas apibendrinti) pastarųjų dviejų lentelių rezultatus, sudedu vandens kiekio duomenis. Šie kelio dalių statistiniai duomenys renkami tam, sodo kad panaudoti (= kad būtų galima panaudoti) <...>. Eksponentės reikšmę reikia pasirinkti apie 4, kad gauti labiausiai artimą (= kad būtų galima gauti artimiausią) rezultata. Vadinasi, šių duomenų nepakanka, kad išvesti skaitinę priklausomybę (= kad būtų išvesta skaitinė priklausomybė). Kad nustatyti (= Norint nustatyti) transporto teršalų šalia greitkelių ypatumus, galima naudotis šiais modeliais. Kad išvengti (= Siekiant; Norint išvengti) nuovargio, negalima važiuoti ilgiau

nei 8 val. be poilsio. Kad *priprasti* (= **Norint priprasti**) prie šviesos, reikia dalies sekundės.

Vietoj to, kad atlikti (= **Užuot atlikęs**) manevrą, vairuotojas transporto priemonei stabdo. *Vietoj to, kad automobilį trenkti* (= **Užuot automobilį trenkus į barjerą**), jis trenkiamas į deformuojamą konstrukciją. *Vietoj to, kad leisti* (= **Užuot leidęs**) tai atlikti sklandytuvui, pilotas jį pristabdo. *Vietoj to, kad siųsti* (= **Užuot siuntęs**) tokį kadra, koks sudarytas pradiniame tinklo mazge, protokolas įterpia naujingą informaciją į papildomą antraštę.

Kad išvengus (= **Siekiant išvengti; Norint išvengti**) asmeninio saugumo lygio kritimo, reikėtų didinti eismo saugumą. *Kad apskaičiuvus* (= **Apskaičiuavę**) įvairias charakteristikas, pamatysime, ar toks integruotas balso perdavimo būdas yra racionalus. *Kad įvertinus* (= **Įvertinę**) galimų atvejų skirtumus, suformuluosime šio darbo tikslus. *Kad ištyrus* (= **Ištyrę**) jų akustinius ir vizualius požymius, kiekvienai bandomai fonemai turime sugeneruoti tikimybes.

Be aptartųjų netinkamo tikslo reiškimo pavyzdžių, kaip jau buvo minėta anksčiau, vis dar pasitaiko analogiškų netaisyklingai reiškiamų sąlygos šalutinių sakinių vartojimo pavyzdžių. Tipiškiausias sąlygos šalutinis sakinytis, anot V. Labučio, turi sąlygą rodantį jungtuką **jei(gu)**, kuriam pagrindiniame sakinyje atliepia porinio jungtuko antrasis dėmuo tai [2: 71]. Pranešamo fakto sąlygiškumas geriausiai matomas tada, kai šalutinio sakinio tarinys išreiškiamas būsimuoju laiku arba tariamąja nuosaka, pvz.: *jei norėtu, tai pasakytų*. Tačiau beasmeniuose sakiniuose gali būti pavartotas ir padalyvis, pvz.: *jei tiesą pasakius, tai...*

Tad technikos mokslų tekstuose, reiškiant sąlygą, po tipiško jungtuko *jei(gu)* bendraties ir padalyvio formų reikėtų vengti. Vadinas, taisytini tokie sakiniai: *Jeį detalizuoti* (= **Jeį detalizuotume**), *tai galime nagrinėti*, koks yra B. Pavyzdžiui, *jeigu įtikinti* (= **jeigu įtikintume**) žmones vietoje asmeninio automobilio naudotis visuomeniniu transportu, *tai gali padidėti pėsčiųjų skaičius*. *Jeigu apskaičiuvus* (= **Jeigu apskaičiuotume**) nuostolius, *išsiaiškintume tikrąją padėtį*.

Beje, prie šių tikriausiai reikėtų priskirti ir tuos sakinius, kuriuose sąlygos iš viso nėra, tačiau ji dirbtinai kuriama, ir tuos, kuriuose sąlygą visai nemytuotai, nesaikingai ir nestilingai stengiamasi pavartoti kelis kartus, pvz.: *Jeigu klasikinėje ekonomikoje pajamas lėmė trys turto rūšys: žemė, darbas ir kapitalas, tai neoklasikinėje, iš kurios vėliau išsirutuliojo visos svarbesnės ekonominės teorijos, gamtinių išteklių ribotumui buvo skiriamas antraeilis vaidmuo. Net jei visos jau esančios rinkos būtų tobulai konkurencinės, ekonomika, kaip visuma, nepaskirstytų išteklių efektyviai, jeigu trūksta kai kurių rinkų*.

Taigi, apžvelgus aptartuosius technikos mokslų krypties magistrantų 2000/2003 m. parengtų kvalifikacinių magistro darbų tikslo, paskirties ir sąlygos atvejus, galima daryti tokias išvadas:

1. Šių konstrukcijų taisyklingo vartojimo būtina mokyti tiek per specialybės kalbos paskaitas, tiek per kalbos konsultacijas.
2. Technikos mokslų tekstuose, reiškiant paskirtį, gali būti vartojami veiksmazodinių daiktavardžių naudininkai, tačiau, reiškiant tikslą, jie yra netinkami; be to, reiškiant tikslą ir sąlygą, reikėtų vengti *kad, jei(gu) + bendratis* ir *kad, jei(gu) + padalyvis* konstrukcijų.
3. Magistrantų moksliniai darbai turi būti stilingi ir kalbos požūriu taisyklingi, todėl, rūpinantis jų dalykine ir moksline verte, nereikėtų pamiršti ir kalbos raiškos kultūros.

Literatūros sąrašas

1. Barzdžiukienė L., D., Celiešienė V., Kaulakienė A. Baigiamasis studijų darbas. Kalbininkų patarimai: teorija ir tvarkyba.– Vilnius, 2004.
2. Labutis V. Lietuvių kalbos sintaksė. II dalis.– Vilnius, 1994.
3. Liolienė V. Būdingesnės magistrų darbų linksnų vartosenos klaidos // Dabartinės mokslo kalbos kultūra.– Kaunas, 2001, p. 79–82.
4. Nauckūnaitė Z. Iškalbos mokymas.– Kaunas, 1998, p. 68–85.
5. Nauckūnaitė Z. Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai.– Vilnius, 2002, p. 105–142.
6. Paulauskienė A. Kalbos kultūra.– Kaunas: Technologija, 2000.
7. Pribušauskaitė A. Ekonomikos studijų kursų mokslinių darbų kalbos kultūra // Studentų mokslinių darbų kalbos kultūra.– Kaunas, 1998, p. 36–40.
8. Sirtautas V., Grenda Č. Lietuvių kalbos sintaksė.– Vilnius, 1988.
9. Žulienė V. Netaisyklingos tikslo ir sąlygos konstrukcijos magistrų darbuose // Dabartinės mokslo kalbos kultūra.– Kaunas, 2001, p. 127–130.
10. Župerka K. Lietuvių kalbos stilistika.– Šiauliai, 1997, p. 78–83.

* * *

THE EXPRESSION OF THE AIM AND PURPOSE IN SCIENTIFIC TEXTS OF TECHNICAL SCIENCES

Summary

The article presents the usage of syntactical constructions in the final master's papers of technical profession's students. All erroneously used forms (the incorrect forms of the cases, the irregular constructions of purpose and condition, the rustic clippings of scientific text) have been corrected, giving suggestions how to avoid them.

Sp-17 Specialybės kalba: sistema ir vartoseną. Mokslinės konferencijos darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. – 156 p., 8 lentelės, 1 schema, 4 diagramos, 14 paveikslų.

Bibliogr.: p. 10, 20, 27, 34, 41, 45, 55, 59, 66, 75, 80, 84, 85, 88, 89, 95, 100, 101, 106, 107, 113, 117, 121, 122, 128, 134, 141, 142, 150, 155.

ISBN 9955-563-79-6

Leidinyje pateikti Lietuvos teisės universiteto ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos surengtos konferencijos, skirtos specialybės kalbai, darbai. Atskirų autorių darbuose nagrinėjama teisės ir valdymo srities kalba, atkreipiamas dėmesys į funkcinį stilių ypatumus, analizuojamas kalbėjimo tempas ir intonacija, kai kurios specialybės kalbos dėstymo problemos, nemažai pranešimų skiriama terminijos klausimams.

UDK 808.82-06(06)

SPECIALYBĖS KALBA: SISTEMA IR VARTOSENA

Mokslinės konferencijos darbai

Korektūrą skaitė *Gintautas Akelaitis, Rūta Brūzgienė, Renata Maneikaitė,*

Laima Pečkuvienė, Vida Žilinskienė

Maketavo *Regina Bernadišienė*

Viršelio dailininkė *Stanislava Narkevičiūtė*

SL 585. 2004 11 09. 9,66 leidyb. apsk. l.

Tiražas 150 egz. Užsakymas .

Išleido Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius.

Tinklapis internete www.ltu.lt

El. paštas leidyba@ltu.lt

Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13 b, Vilnius.

Tinklapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt